

ایران پیش از اسلام

ادبیات فارسی با داشتن حدود 2500 سال سابقه آثار گرانبهای منظوم و منثور در ردیف مترقی ترین ادبیات ملتهای جهان قرار دارد.

مردم ایران از نژاد هند و اروپایی هستند و زبان آنها هم از فامیل هند و اروپایی هست. این گروه زبانها را نامهای دیگر مانند هند و آلمانی یا هند و آریایی داده اند که شاخه فامیل بزرگ هند و اروپایی می باشد.

"آریا" در لغت ادباء به معنی اصیل و شریف است.

هردوت (HERODOTUS) مورخ معروف یونانی که معاصر هخامنشیان بود در کتاب اول تاریخ خود گفته است که "دیاکو" پادشاه ماد بنیانگذار نخستین حکومت ایران در شمال غربی آن سرزمین بود.

دوره هخامنشیان - 559 ق.م. (B.C) - 330 ق.م. (B.C)

بنیانگذار این سلسله کوروش بزرگ بود.

کوروش بزرگ بسیار مهربان و غمخوار مردم بود و به همین علت یهودیان او را "مسیح موعود" و "مردم پدر" می خوانند.

داریوش بزرگ اولین دولت ایران را بنیان گذاشت.

داریوش بزرگ پایتخت کشور از همدان به شوش "Susa" منتقل کرد.

داریوش بزرگ ایران را به بیست استان منقسم کرد و برای هر استان مالیاتی مقرر داشت. وزنها و مقیاسهای واحدی را وضع کرد.

از کوروش بزرگ، هفت نوشته در سه زبان در کاخ او در پاژرگاد بدست آمده است. از داریوش بزرگ نوشته هایی بر کوه بیستون بر دیوارها و ستونهای کاخ تخت جمشید و شوش، بر کوه الوند در نزدیک کانال سویز کشف شده است.

دو نوشته هم از او بر دو لوح زرین و سیمین در همدان یافت شده است.

داریوش دستور داد که در کتیبه بیستون به زبان عیلامی، بابلی و آریایی (فارسی باستان) بنویسند.

کتیبه بیستون از مهم ترین اسناد تاریخی است.

زبان هخامنشیان فارسی باستان بود.

در دوره هخامنشی چهار نوع خط در استانهای ایران رواج داشت. خط هیروگلیفی در مصر، خط آرامی در سرتاسر آسیای غربی، خط بابلی در بابل، خط عیلامی در ایران غربی.

اختراع خط میخی به سومری ها منسوب است.

خط فارسی باستان- خط میخی 44 حرف داشته است.

این خط از سمت چپ به راست نوشته می شد. کتیبه بیستون از داریوش به تنهایی از همه نوشتههای فارسی باستان بیشتر است.

الفبای خط میخی هر دو صامت و مصوت دارد.

زرتشت

زادگاه زرتشت- بنا به تحقیقات جدید زادگاه وی در مشرق ایران و احتمالاً در بلخ یا در خوارزم بوده است. دورترین زمانی که برای زرتشت و زندگی او در منابع ذکر کرده اند، قرن هجدهم پیش از میلاد و نزدیک ترین آن سده ششم پیش از میلاد است. وی در حدود 660 ق.م. به دنیا آمد.

او در سال 583 ق.م. در سن هفتاد و هفت سالگی به هنگام هجوم ارجاسب تورانی در آتشکده ای در بلخ کشته شد.

زرتشت از خانواده "سپیتمه" یا "سپیتمه" تعلق داشت.

پدرش "پورو" مادرش "دوغدو" نام داشت. آئین زرتشت بر پایه اندیشه پاک، گفتار پاک و کردار پاک استوار است. به نظر زرتشت از ابتدای آفرینش جهان بدست خدای مهربان دو روح پیدا شده. یکی از آن "نیکی" دیگری "بدی" برگزیده است.

شناختن خدای بزرگ- باید مزدا یا اهورا مزدا، سرور دانا را به خدای جهان شناخت.

اهریمن یعنی خرد خبیثه به نیروی بدی منسوب است.

در سال شش صد و هفدهم قبل میلادی شاه گشتاسب دین زرتشت را قبول کرد.

اوستا- (کتاب زرتشت) به معنی اساس، بنیاد، متن اصلی، پناه و یآوری است. زبان اوستا که در شمال شرق ایران رایج بود و سانسکریت از یک ریشه است. اوستا بر طبق روایات اسلامی بر روی دوازده هزار چرم گاو نوشته شده است.

به عقیده زرتشتیان- اوستا کتاب آسمانی است که بر پیامبر زرتشت نازل شده.

اوستای کنونی شامل پنج قسمت است.

1- یسنا- به معنی پرستش و ستایش و نماز و جشن است.

یسنا به ویژه به هنگام مراسم مذهبی خوانده می شود. یسنا 72 فصل دارد. هر فصل را هایتی یا هاوهاست گویند. ازین 72 هایتی، 17 هایتی متعلق به گاتها است. تمام گاتها، 17 هایتی در بر دارد و شامل 238 قطعه و 896 بیت و 5560 کلمه است.

گاتها- کهن ترین و مقدس ترین بخش اوستا است.

گاتها شامل بر پنج قسمت است.

1- اهنود (Ahunavad)

2- اشتود (Oshtavad)

3- سپنتمد (Sepant-mad)

4- وهوخشتر (Vohukh-shatr)

5- وهیشتوایش (Wahishto-isht)

2- ویسپرد- به معنی همه سروران

ویسپرد خود مستقلاً کتابی نیست، می توان گفت پس از ملحقات یسنا است. هر فصل آن را "گرده" یعنی باب و فصل گویند.

هر فصل وندیداد را "فرگرد" گویند. وندیداد مجموعاً دارای 22 فرگرد است.

3- وندیداد- یعنی قانون ضد دیو، وندیداد را در مراسم مذهبی می خوانند، وندیداد در قوانین مذهبی و احکام دینی است.

4- یشتها- به معنی پرستش و نیایش است. یشتها جمعاً 21 فصل است.

5- خرده اوستا- یعنی مختصر اوستا.

زند- تفسیر اوستا در پهلوی است که در عهد ساسانیان بر اوستا نوشته شد. زرتشتیان معتقدند که اوستا و ژند هر دو از آسمان نازل شده است.

پاژند- تفسیر زند است که به زبان پهلوی بدون هزوارش نوشته شده است.

خط اوستا- این خط را نویسندگان اسلامی "دین دبیره" نامیده اند. تعداد الفبای "دین دبیره" 42 است. از راست به چپ نوشته می شد.

در سال 330 ق.م. حکومت هخامنشی بدست اسکندر به پایان رسید، بعداً در ایران تقریباً هشتاد سال جانشینان اسکندر بنام سلسله سلوک (312 ق.م.) فرمانروایی کردند.

دوره آشکانی- (256 ق.م. - (B.C) 226 - (A.D) پارتیها "Parthian"

نام ارشک بر همه شاهان این خانواده نهاده شد و این سلسله را آشکانیان نامیدند. مهرداد- پسر اردوان بنیان واقعی سلسله آشکانی ریخت و تا سال مرگش (138 ق.م.) دولت آشکانی به صورت قدرت جهانی درآمد بود. در روزگار مهرداد دوم راه بازرگانی ایران به چین در تاریخ به "راه ابریشم" معروف است، گشوده شد.

در دوره آشکانی زبان پارتی "پهلوانیک" زبان دیوانی بوده است. این زبان با فارسی میانه خویشاوندی نزدیک دارد. از این دوره سکه و سنگ نوشته ها و چرم نوشته ها و پاره های سفالین کشف شده است.

خدایی نامه- مجموعه ای از اساطیر پهلوانی ایرانی است. در دوره آشکانی این شکل قطعی یافت و در دوره اسلامی مایع اصلی شاهنامه فردوسی و دیگر داستانهای حماسی گردید. زبان آشکانی- در عهد آشکانیان زبان پهلوی از زبان یونان رو به تغییر نهاد. لفظ پهلوی اصلاً از پرتو مبدل به پلهو یا پهلو شده و به همین مناسبت زبان آشکانیان را پهلوی می گویند.

دوره ساسانیان- 226 م. (A.D) - 651 م. (A.D)

بنیانگذار این سلسله اردشیر بابکان است. اردشیر بابکان دین و آئین زرتشت را دین رسمی کشور قرار داد. وی 241 م. فوت کرد. زبان رسمی در عهد ساسانی پهلوی ساسانی "فارسی میانه" نامیده می شود که خود دنباله فارسی باستان است.

تعداد حروف الفبای آن زبان 22 است. این خط از راست به چپ نوشته می شد. هزوارش- به واژه های سامی اطلاق می شود که در این خط وارد شده است. آنها را به سامی می نوشتند و به ایران (پارسیک) یا (پهلویک) می خواندند، مثلاً "عشر" می نوشتند و "ده" می خواندند.

آخرین شاه ساسانی یزدگرد سوم بود که در سال 21 ه.ق. بدست مسلمانان عرب شکست خورد.

جنگ نهاوند یا فتح الفتوح- در سال 21هـ.ق. جنگی رخ داد که در آن ایرانیان بدست عربها شکست خوردند. ایرانیان این جنگ را بنام جنگ نهاوند یادآوری می کنند و عربها فتح الفتوح می گویند.

پایتختهای ایران پیش از اسلام

عیلامیان- اوان و شوش.

مادها- حکمتانه (همدان).

هخامنشیان- شوش، حکمتانه، بابل.

سلوکیان- سنوکیه، انطاکیه.

اشکانیان- صدر دروازه، حکمتانه، تیسفون.

ساسانیان- نیشابور، تیسفون، اصطخر، همدان و سوشتر (زمستانی).

ادبیات فارسی پس از اسلام/ ادبیات کلاسیک

دوره طاهریان : (205-290هـ.ق.) (822-872 AD)

بنیانگذار عهد طاهریان طاهر بن حسین معروف به ذوالیمینین بود.

دوره طاهریان را عهد آغاز جلوه ادبیات فارسی به شمار می رود.

شاعران دوره طاهری :

حنظله بلاغی- بقول صاحب چهار مقاله شاعر صاحب دیوان بود.

شعروی:

مَهتَری گَر به کَام شَیر در سَست

شَو خَطَر کَن ز کَام شَیر بَجَوی

یَا بزرگَی و عَز و نَعَمَت و جَاه

یَا چَو مردانِست مَرگ رَو یَا رَوی

مشهور ترین شاعر دوره طاهری بود وفاتش 220 هـ.ق. است.

مسعودی مروزی- نخستین کسی است که شاهنامه منظوم ساخته است، اما راجع به شاهنامه وی

اطلاع فراوانی در دست نیست.

محمد وراق هروی شاعر این عهد است. وفات 220هـ.ق.

دوره صفاریان (245-290 ه.ق.):

بنیانگذار سلسله صفاریان یعقوب بن لیث سیستانی بود.

مشهورترین سخنوران این دوره

محمد بن وصیف سیستانی

او دبیر رسایل یعقوب بن لیث و مداح وی و قصیده سرا بود.

شعر وی...

ای امیری که امیران جهان خاص و عام

بنده و چاکرو مولای و سگ بنده و غلام

بعضی ها می گویند که او اولین شاعر فارسی است.

فیروز مشرقی- معاصر عمرو بن لیث صفاری بود. وفاتش 282 ه.ق. است.

ابو سلیک گرگانی- معاصر عمرو بن لیث صفاری بود.

دوره سامانیان (261-389 ه.ق.) (882-998AD):

بنیانگذار سلسله سامانیان اسماعیل بن احمد بود. عهد این سلسله را دوره طلایی یا دوره درخشان می گویند.

بنیاد ادبیات فارسی رسماً در این دوره نهاده شد. بقول صاحب تذکره لباب الالباب که از بیست و

هفت شاعر فارسی گو نام برده که همه در این عهد می زیستند.

بخارا پایتخت سامانیان و مرکز فقها و ادباء و نویسندگان نامی بود.

پایتخت سرمایی - بخارا

پایتخت گرمایی - سمرقند

شاعران این دوره

ابو شکور بلخی- اولین شاعر مثنوی نگار فارسی است.

نام یکی از مثنویهایش "آفرین نامه" است که در حدود 336 ه.ق. تألیف کرد و در دربار نوح بن منصور زندگی کرد.

ابوالمؤید بلخی- از کسانی هست که پیش از فردوسی به تصنیف شاهنامه منشور پرداخته است.

وی یک منظومه بنام "یوسف و زلیخا" نیز دارد. عجایب البلدان منسوب به اوست. ولی هر دو کتاب در دست نیست.

راهبه بنت کعب قزداري بلخی- اولین زن سخنور زبان فارسی و معاصر رودکی سمرقندی بود. وی در هر دو زبان فارسی و عربی شعر عاشقانه سروده و صوفی مشرب بود. ابوالحسن شهید بلخی- در عهد نصر بن احمد سامانی زیسته و در تمام اصناف سخن شعر گفته و به فارسی و عربی هر دو مهارتی بسزای داشت. وی از حیث خوش نویس و فیلسوف در عهد خود شهرت داشته است.

وفات 325 ه.ق.

اولین کسی که ردیف وار دیوان ترتیب داد. رودکی به وفات وی قطعه معروف گفت:

کاروان شهید رفت از پیش
وان ما رفته گیر وی اندیش
از شمار دو چشم یک تن کم
وز شمار خرد هزاران بیش

عمارہ مروزی- شاعر آخرین عهد سامانی بود. وی مرثیه ابو ابراهیم منتصر بالله را (آخرین شاهزاده سامانی) خواند و در مدح سلطان محمود هم سرود.

حکیم کسایی مروزی (341 ه.ق.)

نام کامل ابوالحسن مجدالدین اسحاق کسایی مروزی. وی از نخستین شاعران فارسی زبان است که قصاید دینی و مطالب دینی و حکمی و اخلاقی ساخت.

اشعار این شاعر نمونه و سرمشق برای ناصر خسرو بود. شاعر قصیده سرا بود.

رودکی سمرقندی- (266-329 ه.ق.) (پدر شعر فارسی)

اسم کامل وی ابو عبدالله جعفر بن محمد رودکی بود.

در ناحیه رودک در سمرقند تولد یافت.

حالا شهر سمرقند در کشور ازبکستان است. از اشعارهای مشهور وی یک بند به زیر
ملاحظه شود:

بوی جوی مولیان آید همی
یاد یار مهربان آید همی

رودکی داستان سندباد نامه را منظوم کرده است.
رودکی در همه انواع سخن فارسی مهارت داشت. خصوصاً قصیده سرا بود. رودکی در عهد
نصر بن احمد سامانی می زیست. وی به دربار نصر بن احمد سامانی منسلک بود.
نخستین شاعر بعد از اسلام بود که قصیده عالی و محکم سرود.
ترجمه منظوم کلیله و دمنه نیز پرداخت اما در دست نیست.
در عصر خود وی بزرگترین شاعر سبک خراسانی بود.
در موسیقی و چنگ نواختن هم مهارت داشت.
وفات رودکی 329 ه.ق. (سال تولد فردوسی است).
در زادگاهش رودک به خاک سپرده شد.
دقیقی طوسی- جای تولدش بلخ است.
اسم کامل- ابو منصور محمد بن احمد دقیقی
آخرین شاعر بزرگ دوره سامانی بود.
شهرت این شاعر عمده بواسطه شاهنامه اوست.
شاهنامه دقیقی تقریباً یک هزار بیت دارد و فردوسی آن را در شاهنامه خود عیناً نقل کرده
است.
شاهنامه دقیقی که به نظم آورده آن را "گشتاسب نامه" می گویند، چون در این کتاب قسمتی
در باره شاه گشتاسب است.
در جوانی بدست غلام خود کشته شده.
نثر نویسی در دوره سامانی:
قبل از سامانیان نیز وجود نثر فارسی حتمی است اما بیشتر اطلاع نداریم. بنیاد و رواج نثر
نویسی در دوره سامانیان نهاده شد.
مقدمه شاهنامه از ابو منصور معمری قدیمترین نمونه نثر فارسی است.

عجایب البلدان از ابوالمؤید بلخی
 این کتاب درباره عجایب بعضی از شهر های ایران است.
 شاهنامه بلخی از ابوالمؤید بلخی (به نثر فارسی)
 تاریخ بلعمی- ابو علی محمد بن بلعمی این کتاب را در سال 35 ه.ق. به فارسی ترجمه کرد.
 این کتاب ترجمه تاریخ الرسل و الملوك از ابو جعفر محمد بن جریر طبری است. اصلاً این
 کتاب به زبان عربی است.
 تفسیر طبری (تفسیر قرآن) گروهی از علماء، این کتاب را به زبان فارسی ترجمه کردند.
 اصلاً این تفسیر به زبان عربی است.
 تفسیر طبری مشتمل بر چهارده جلد است.
 حدود العالم من المشرق الى المغرب- مربوط به علم جغرافیه، مصنف مجهول.
 الحاوی/ حاوی از ابوبکر محمد بن زکریا رازی.
 تولدش- تقریباً 250 ه.ق. در شهر ری.
 موضوع حاوی علم طب است.
 وفات- تقریباً 313 ه.ق.
 اقامتش در شهر بغداد در سالهای 275-289 ه.ق. بود.
 کتاب دیگری وی الطب المنصوری که آن را بنام منصور بن اسحاق سامانی حاکم ری تألیف
 کرد.
 زکریا رازی را "کاشف الکلی" می گویند.
 الکافی از محمد بن یعقوب کلینی، محدث مشهور شیعه.
 موضوع- حدیث.
 وفات- 329 ه.ق.
 الابنیه عن حقائق الادویه از ابو منصور موفق بن علی هراتی، موضوع- خواص ادویه.

ویژگیهای عهد سامانی:

اهمیت سامانیان به این جهت بود که از خاندان ایرانی بودند و به ملیت خود علاقه داشتند و آداب و رسوم ایران را حفظ کردند و به گسترش زبان و ادب فارسی خدمت شایانی را انجام دادند.

بنیاد نظم و نثر بعد از اسلام در این عصر نهاده شد. قصیده، مثنوی و قطعه در این دور زیاد رواج یافت. شعراء و ادباء در نظم و نثر از واژه های عربی استفاده نمی کردند. زبان این دوره خیلی ساده و آسان است و از ابهام و پیچیدگی پاک است. شاعران تشبیه حسی بکار می بردند و به وصف مناظر طبیعی هم پرداختند. اولین سبک فارسی یعنی سبک خراسانی در این دوره بوجود آمد. در شعر عناصر یاس و ناامیدی دیده نمی شود و فخر و غرور ملی و افکار رزمیه و آزادی بسیار مشهود است.

شعراء ابیات لطیف می سرودند ولی افکار شان دقایق عمیقی ندارد.

دوره غزنویان - (351-582 ه.ق.) (962-1186 A.D.):

بانی سلسله غزنویان - البتگین

پدر محمود غزنوی (سبکتگین) غلام و داماد البتگین بود.

عهد محمود غزنوی عهد زرین از لحاظ گسترش و ترویج ادبیات فارسی است. در این عهد زبان و ادبیات فارسی وارد هند شد.

شاعران معروف این دوره :

عنصری - ابوالقاسم حسن بن احمد عنصری.

جای تولد - بلخ در سال 350 ه.ق.

وفات - 432 ه.ق.

اولین ملک الشعراء فارسی به دربار محمود غزنوی بود.

معاصر وی - عسجدی، منوچهری، فرخی و فردوسی و غیرهم.

دیوان قصاید عنصری باقی است و دوهزار و اندکی بیت است.

قصه وامق و عذراء، سرخ بت و خنگ بت، شاد بهر و عین الحیات این همه نام مثنویهای وی است.

عنصری گذشته از قصیده، غزل و رباعی در مثنوی نیز مهارت داشت. عسجدی- ابو نظر عبدالعزیز بن منصور مروزی متخلص به عسجدی. سال تولد- معلوم نیست.

وفات- 430 ه.ق

استاد قصیده و ممدوح سلطان محمود غزنوی.

قصیده "فتح سومنات" نوشت.

دیوانش در دست نیست.

فرخی- ابوالحسن علی بن جولوغ متخلص به فرخی سیستانی

شاعر قصیده گو و ممدوح سلطان محمود غزنوی و پسرانش.

قصیده "داغگاه" از اوست.

مطلع قصیده داغگاه:

تا	پرند	نیلگون	بر	روی	پوشد	مرغزار
پرنیان	هفت	رنگ	اندر	سر	آرد	کوهسار

دیوان وی بیش از نه هزار بیت دارد.

علاوه بر قصیده وی غزل و قطعه و ترجیع بند و رباعی هم دارد.

استاد علم عروض و ناقد شعر بود.

"ترجمان البلاغة" از فرخی، در فن عروض ولی این کتاب الآن ناپید است.

فرخی در سال 429 ه.ق. فوت کرد.

منوچهری- ابوالنجم احمد بن قوص بن احمد منوچهری.

تولد- در شهر دامغان

وابسته به دربار فلک المعالی منوچهر بن قابوس وشمگیر بود و به همین نسبت منوچهری تخلص کرد.

بعداً به دربار سلطان مسعود غزنوی منسلک شد.

منوچهری را موجد "مسمط" می شناسند.

قصیده معروف "شمعیه" از منوچهری است.
سبک عرب را تقلید کرد.

منوچهری لقب "شصت گله" داشت.

وی واژه های عربی در اشعار خود بسیار بکار برد.

سال وفاتش 430 ه.ق. است.

فردوسی - ابوالقاسم حسن فردوسی.

ولادت 329 ه.ق. در طوس است.

شاهنامه - شاهکار ادبیات فارسی از اوست.

تعداد اشعار در شاهنامه فردوسی شصت هزار بیت است.

در سال 365 ه.ق. شاهنامه را آغاز کرد و بعد از 35 سال در سن 70 سالگی به پایان رساند.

فردوسی شاهنامه را به سلطان محمود معنون کرد.

شاهنامه فردوسی 50 فصل دارد و در بحر متقارب است. داستان زال و رودابه و گشتاشپ و...

داستان عشقی در شاهنامه است.

شاهنامه سه دوره دارد.

1- دوره اساطیری - از عهد کیومرث تا ظهور فریدون.

2- دوره پهلوانی - از قیام کاوه آهنگر آغاز میشود تا کشته شدن رستم بدست شغاد. (برادر ناتنی رستم)

3- دوره تاریخی - از عهد پادشاه دارا تا انقراض ساسانیان در عهد یزد گرد سوم.

فردوسی به طبرستان رفت و در دربار پادشاه شهریار بن شروین پناه برد.

خوتایی نامک یا خدانی نامه شاهنامه پهلوی است. این شاهنامه پهلوی در دوره ساسانیان نوشته شد.

عالم ایرانی عبدالله ابن مقفع خدایی نامه از زبان پهلوی به زبان عربی، بنام "سیرالملوک" ترجمه کرد.

وفات فردوسی - 411 ه.ق.

آرامگاهش در طوس است.

شاهنامه از این بیت آغاز می شود.

بنام خداوند جان و خرد
کزین برتر اندیشه برنگذرد

مأخذ شاهنامه:

کتاب اوستا، بندهشن، دینکرت، خوتانی نامه، داستان سکندر، شاهنامه مسعودی مروزی، شاهنامه ابوالمؤید بلخی و ابوعلی بلخی.
مهمترین مأخذ شاهنامه فردوسی مقدمه شاهنامه ابو منصور است. شاهنامه منصوری به حکم فرمان طوس ابو منصور بن محمد بن عبدالرزاق طوسی نوشته شد.
آخرین شاهنامه پیش از اثر فردوسی بدست دقیقی طوسی در نظم نوشته شد.
چند تا شاهنامه در ایران به تقلید فردوسی نوشته شده. عبارتند از :
ظفرنامه- حمد الله مستوفی در قرن هشتم
شاهنامه احمد تبریزی در قرن هشتم.
شاهنامه قاسمی در قرن دهم.
شاهنشاه نامه صبا کاشانی در قرن سیزدهم.
در هند هم شاهنامه ها نوشته شد:

1- شاهنامه تغلق	5- شاهنامه نادری
2- شاهنامه کلیم	6- شاهنامه احمدی
3- شاهنامه بختاورخانی	7- شاهنامه شاه عالم
4- شاهنامه قدسی	

ترجمه های شاهنامه:

به زبان فرانسه در نثر از (MOLL) مول هفت جلد.

به زبان ایتالیایی در نظم از (PIZZI) پیزی.

لغت شاهنامه از عبدالقادر بغدادی.

آخرین و مهمترین لغت شاهنامه به زبان فارسی به آلمانی از WOLFF فرهنگ شاهنامه
مهمترین پژوهش درباره فردوسی و شاهنامه مربوط به غرب از استاد آلمانی
NOELDEKE است.

اولین ترجمه شاهنامه فردوسی به زبان از بنداری (قوام الدین فتح بن علی اصفهانی) در سال
620 ه.ق. تا 624 ه.ق. انجام یافت.

نثر فارسی در عهد غزنوی:

بدیع الزمان- ابوالفضل احمد بن حسن بدیع الزمان همدانی از اولین کسانی است که روایتها و
داستانهای ادبی را به زبان عربی در نثر مسجع نوشت و ایجادکننده مقامه نویسی است.
کتاب مقامات بدیع الزمان از اوست و 51 مقامات دارد. به امیر سیستان خلف بن احمد معنون
کرد.

وفات- 398 ه.ق.

ابو علی مسکویه- عالم و مؤرخ عربی، کتابهای وی:

کتاب تجارب الامم و تعاقب الهمم مربوط به اسلام و تاریخ ایران.

کتاب تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق در اخلاق- ترجمه این کتاب به زبان فارسی از
نصیرالدین طوسی و هم معروف به نام "اخلاق ناصری" است.

وفات در سال 421 ه.ق.

شیخ ابوعلی سینا- شیخ الرئیس ابو علی حسین بن عبدالله ابن سینا، فیلسوف بزرگی بود.

تولد - 370 ه.ق. درقریه خرمیشتن در بخارا.

کتاب "شفا" مربوط به حکمت، منطق و طبیعیات و الهیات و ریاضیات است.

کتاب قانون مربوط به طب است.

این کتاب مشتمل بر پنج باب است. 1- کلیات 2- ادویه و مفرده 3- امراض مخصوص اعضا

4- امراض عمومی بدن 5- ادویه مرکب، کتاب "اشارات" مربوط به منطق و حکمت.

قصیده "نفس" به زبان عربی است.

داستانهای مانند "حی بن یقظان" و "سلامان و افسال" از ابن سینا و هم کتاب فیلسوفانه به

زبان فارسی "دانشنامه علایی" از اوست.

در سال 428 ه.ق. به مقام همدان از جهان رفت.

ثعلبی- ابو منصور عبدالله الملک بن محمد ثعلبی نیشاپوری مؤلف کتاب یتیمه الدهر بعدا این کتاب را به نام تنمة الیتیمه تکمیل کرد.

وفات 429 ه.ق.

ابو ریحان بیرونی- ابو ریحان محمد بن احمد بیرونی در نواح خوارزم بیرون در سال 362 ه.ق. متولد شد.

در سفر هند با سلطان محمود غزنوی بود و زبان سانسکریت را آموخت.

تألیف او "الآثار الباقیه عن قرون الخالیة" معنون به قابوس.

کتاب "تحقیق ما للهند" درباره اوضاع و اخلاق عادات و رسوم هند است.

کتاب "التفهیم لاوائل صناعة التنجیم" (هینت، هندسه و نجوم)

کتاب "قانون مسعودی" (427-421 ه.ق.) معنون به مسعود غزنوی.

در سال 440 ه.ق. چشم از جهان بست.

ابو الفضل بیهقی- کتاب تاریخ خود را در سال 451 ه.ق. تکمیل کرد. تاریخ مسعودی مشهور به تاریخ بیهقی اصلاً در 30 جلد ولی 6 جلد باقی ماند.

وفاتش در سال 470 ه.ق.

ویژگیهای عهد غزنوی:

عهد غزنوی از حیث فضلا و شعراء و فلاسفه درخشنده ترین عصرهای ادبی است.

رواج فارسی خارج از ایران گسترش یافت، بالخصوص در هند.

شاعران این دوره در همه اصناف سخن طبع آزمایی می کردند.

شاعران موضوعات مختلف مانند فلسفه و تصوف، زهد و پند، مدح و هجو در شعر مطرح می کردند.

نثر فارسی در این عهد ساده است.

سنایی اولین شاعر غزنوی است که در شعر نخستین دفعه درباره تصوف گفتگو می کند (حدیقة الحقیقه).

در این عهد علم و ادب رواج یافت.

غزنویها ایرانی نبودند باوجود اینکه به سرپرستی زبان و ادب فارسی پرداختند.

در این عهد سبک خراسانی هم رایج بود.

در عصر غزنوی شعر دارای معانی اساسی و دقیق تر می گردید.

دوره سلجوقیان - (1044-1157 A.D) 700-429 ه.ق.

بنیانگذار این سلسله پسر دقاق سلجوق غز بود. مرکز حکومت نیشاپور بود.

مرکز سلاجقه خراسان بزرگ بود.

سلجوقیان از نظر نژاد ترک و غیر ایرانی بودند.

شعرای نامی و فضیلا معروف مانند ناصر خسرو، خیام و انوری و معزی و قطران و سنائی

و عطار و راوندی و غزالی و قشیری و نجم الدین کبری و غیرهم در این دوره ظهور کردند.

اولین پادشاه سلجوقی طغرل بود.

باخرزی از ادبای آن عصر بود.

در کتاب تذکره خود موسوم به دمیة القصر از صدها شاعران عربی نام برده.

در دوره سلجوقی مذهب تصوف رو به ترقی نهاد.

سلسله های دیگر نیز مانند غوریان، خوارزمشاهیان و بوییان و غزنویان و اتابکان که کمابیش

معاصر سلجوقیان بودند و در مناطق مختلف ایران بزرگ فرمانروای کردند.

غزنویها با آنکه مغلوب بر سلجوقی ها شدند بعضی از شعرای نامی دوره سلجوقی مانند مسعود

سعد و سنائی بدربار غزنوی منتسب شدند .

شاعران صوفی دوره سلجوق:

بابا طاهر همدانی، ابو سعید ابوالخیر، خواجه ابو عبدالله انصاری، سنائی و شیخ عطار

و غیرهم.

بابا طاهر همدانی- تولدش اواخر سده چهارم بود.

رباعیات بابا طاهر عریان را فهلویات می گویند.

بابا طاهر به لهجه لری دو بیتی را نوشته است.

وفات و مدفون در شهر همدان است.

ابو سعید ابوالخیر- شیخ ابو سعید فضل الله بن ابی الخیر معاصر بابا طاهر بود.

به سال 357 ه.ق. در مهنه واقع در ناحیه خاوران خراسان تولد یافت. اولین شاعر صوفی

مذهب بود.

همه آثار و افکار وی بدست نوه اش محمد منور در کتاب اسرار التوحید جمع آوری کرده است.

وفاتش در سال 440 ه.ق. در مهنه.

عبدالله انصاری - خواجه عبدالله بن محمد انصاری هروی تولدش در سال 396 ه.ق. در هرات. لقب - پیر هرات

خواجه معاصر الپ ارسلان سلجوقی، خواجه نظام الملک طوسی و ابو سعید ابوالخیر بود. آثارش در زبان فارسی از جمله "زاد العارفین" و "کتاب اسرار" رساله دل و جان و کنز السالکین، واردات، قلندرنامه، محبت نامه، هفت حصار و رساله معقولات و الهی نامه و مناجات نامه. ایشان را "پیر هرات" هم می گویند. معروفترین گفته های خواجه مناجات اوست. خواجه کتاب طبقات الصوفیه تألیف عبدالرحمان سلمی با اضافاتی از زبان عربی به فارسی آسان ترجمه کرد. او از نخستین کسانی است که به فارسی نثر مسجع ساخت و این سبک در زمان سعدی به کمال رسید که گلستان مهمترین شاهد آن است.

وفاتش در 481 ه.ق. در هرات اتفاق افتاد.

سنایی - ابوالمجد مجدود بن آدم سنایی در اواسط سده پنجم تولد یافت.

در اوایل جوانی انتساب به دربار غزنوی نمود.

سنایی معاصر مسعود سعد سلمان بود.

مثنویهای سنایی - وی حقیقه الحقیقه و طریق التحقیق و سیرالعباد الی المعاد یا کنوز الرموز سروده است.

آثار دیگر کارنامه بلخ و عقل نامه.

معروفترین مثنویش حقیقه است و یازده باب دارد.

سنایی در سال 535 ه.ق. در غزنین جهان را بدرود گفت.

سنایی اولین شاعر فارسی است که بطور کلی تصوف را در شعر آورد.

شیخ فریدالدین عطار - شیخ فریدالدین محمد بن ابو بکر ابراهیم مشهور به عطار. شاعر تصوف دوره سلجوقی (اواخر).

در حدود سال 545 ه.ق. در نیشاپور تولد یافت.

آثار و افکار عطار:

منطق الطیر، تذکرة الاولیا، مصیبت نامه، الهی نامه، خسرو نامه، پندنامه، اسرار نامه، جواهر نامه، شرح القلب، مختار نامه، وصیت نامه و لسان الغیب و بلبل نامه و هیدرنامه و غیره از جمله آثار مهم اوست.

در مثنوی منطق الطیر شیخ عطار هفت مراحل سلوک عبارتند:

طلب، عشق، معرفت، استغناء، توحید، حیرت و فنا.

بیشتر اشعار عطار در ردیف است و قافیه بسیار کم به کار برده است.

آرامگاه عطار در شادپاخ جنوب نیشاپور است.

اسدی طوسی- ابو نصر علی بن احمد طوسی مشهور به اسدی

شاعر سده پنجم بود.

اسدی گرشاسب نامه را ساخت.

داستان گرشاسب نامه در اوستا آمده است.

اسدی کتاب فرهنگ بنام "لغت فرس" را تألیف کرده است. درین فرهنگ در حدود 80 تن از

شاعران زمان خود را نیز ذکر کرده است.

اسدی چند تا مناظره دارد، از جمله: مناظره آسمان و زمین، مناظره شب و روز، مناظره مغ و

مسلم، مناظره نیزه و کمان، مناظره عرب و پارسی.

وفات اسدی را به سال 465 ه.ق. نوشته اند.

ناصر خسرو- حکیم ناصر خسرو بن حارث قبادیانی.

به سال 394 ه.ق. در قبادیان از حوالی بلخ تولد یافت.

کنیت ابو معین و لقب حجت و به دربار سلجوقیان هم منسلک بود. ناصر خسرو سه سال در

مصر اقامت گردید و به خدمت خلیفه فاطمی المنتصر بالله ابو تمیم رسید.

در دوره جوانی به دربارهای محمود و مسعود غزنوی رفت و آمد داشته است.

ناصر خسرو پیرو مذهب اسماعیلیه بود.

سفرهای ناصر خسرو هفت سال طول کشید.

سفرنامه ناصر خسرو نتیجه سفر طولانی هفت سال وی است.

آثار منشور:

سفرنامه ناصر خسرو، جامع الحکمتین، نامه وجه دین، خوان الاخوان و دلیل المتحیرین و خوان الاخوان در اخلاق و پند و موعظت، جامع الحکمتین، زاد المسافرین از کتب کلامی اسماعیلیه است تا پیروان بدانند که از کجا آمده اند و به کجا می روند.

وجه دین از کتب کلامی است در آن از عبادات سری و احکام شریعت به طریق اسماعیلیه را بحث کرده است و از اصطلاحات فرقه اسماعیلیه سرشار است.

گشایش و رهایش در جواب چند سؤال است که برادران مذهبی از او پرسیده است.

آثار منظوم:

دیوان وی یازده هزار بیت دارد. روشنایی نامه 592 بیت در وعظ و حکمت.

سعادت نامه 300 بیت است. در پند و حکمت.

ناصر خسرو در طرز خاص قصیده سرای استادی داشت و بعداً از قصیده سرایی به مثنوی گویی مایل گردید.

وفاتش در یَمگان که از حوالی بدخشان است در سال 481 ه.ق. اتفاق افتاد.

قطران - از معروفترین سخن سرایان دوره سلجوقی، تولدش در تبریز بود.

وی از قصیده سرایان درجه اول فارسی است.

قطران از گویندگان آذربایجانی محسوب می شود.

قصیده معروف "زلزله تبریز" را به نظم در آورده است.

منظومه ای بنام قوسنامه (مثنوی) و کتابی در لغت نیز دارد.

دیوان اشعار شامل بر ده هزار بیت است (قطران)

وفات قطران را به سال 465 ه.ق. نوشته اند.

مسعود سعد سلمان - مسعود سعد از شاعران نامور دوره غزنوی و سلجوقی به شمار می رود.

اصلش از همدان است.

مسعود سعد سلمان در لاهور هندوستان در حدود 440 ه.ق. دیده به جهان گشود.

وی هفت سال در قلعه های "دهک و سو و سه سال در قلعه نای و هشت سال در قلعه مرنج"

محبوس بود. به این ترتیب مسعود سعد سلمان هیجده سال عمر خود را در زندان بسر برد.

مسعود سعد سلمان یکی از قصیده سرایان درجه اول است. در شعر وی سبک شاعران خراسانی دیده می شود است.

سبک خاص مسعود سعد سلمان در اشعار "زندانی یا حبسیات" دیده می شود. اشعار زندانی مسعود سعد سلمان با اشعار مشابه شاعر مغرب زمین مانند شعر زندانی شین (Chillon) اثر قریحه به ایران شاعر نامی انگلیسی نمی توان قیاس کرد. وی در زندان از زندانی دیگر علم نجوم آموخت. حکیم سنایی همعصر وی بود که دیوان اشعار مسعود سعد سلمان را در زمان خودش یا کمی بعد از وفات او گرد آورد.

ابوالفرج رونی با مسعود سعد سلمان مشاعره کرد. مسعود سعد سلمان در سال 515 ه.ق. درود به حیات گفت. عمر خیام - ابوالفتح عمر بن ابراهیم در دوره سلجوقی ظهور نمود. زادگاهش نیشاپور بود. تولد 408 ه.ق. است.

وفاتش در سال 526 یا 528 ه.ق. است. عمر خیام را امام "حجة الحق" می گویند. این شاعر حکیم در نجوم و پزشکی و حکمت و ریاضی مهارت داشت. رساله هایی در جبر و مقابله و هندسه و هم رساله هایی در طبیعیات و در فلسفه کون و وجود تصنیف کرده است. رساله جبر و مقابله مهمترین کتاب ریاضی خیام است. لوازم الامکنه درباره فصول و علت اختلاف هوای بلاد و اقالیم است. خطبة الغراء اصلاً این خطبه از ابن سینا است در توحید باری، عمر خیام این را ترجمه کرده است. شهرت عمده خیام بواسطه رباعیات اوست.

صاحب چهار مقاله عمر خیام را به عنوان منجم معرفی کرده است. امیر معزی - محمد بن عبدالملک برهانی متخلص به معزی. در نیشاپور متولد شد. وفاتش 520 ه.ق.

معزی در دربار ملکشاه بود. ملکشاه او را لقب "معزالدنیا و الدین" داد. در سال 485 ه.ق. سلطان ملکشاه در گذشت و بعد از وی معزی امیرالشعراى سلطان سنجر شد.

معزّی شاعری قصیده سرا و مدیحه گو بود.

معاصر وی حکیم سنایی در مرثیه این شاعر اشعاری ساخته است.

دیوان معزّی حدوداً نوزده هزار بیت دارد و با کوشش مرحوم عباس اقبال اشتهایی در سال 1318 شمسی به چاپ رسید. این دیوان دارای قصیده، غزل، قطعه و مسمط و رباعی است. فخرالدین گرگانی- فخرالدین اسعد گرگانی.

شاعر قرن پنجم به دربار شاه سلجوقی ابو طالب طغرل بیگ محمد بن میکانیل انتساب داشت. مثنوی "ویس و رامین" فخرالدین گرگانی نیز مانند خسرو شیرین نظامی یکی از داستانهای ایران قدیم است.

انوری - اوحدالدین محمد انوری

در قریه بدنه از ولایت ابیورد به جنوب مهنه دشت خاوران خراسان تولد یافت.

در اوایل تخلص "خاوری" داشت و بعداً متخلص به انوری گردید.

عمده ترقی انوری در دوره سلطنت سلطان سنجر بود.

انوری را می توان بزرگترین قصیده سرای ایران نامید. وی در زبان فارسی و عربی مهارت تامه داشت. در علوم حکمت، ریاضی و نجوم ماهر بود.

گویندگانی مانند نظامی، خاقانی، ادیب صابر، ظهیر فاریابی، رشید الدین وطواط، معزّی و ابوالفرج رونی و عمق بخارانی معاصر او بودند.

انوری غزلیات خوب دارد و در هجو نیز ماهر بود.

یک شاعر فارسی درباره انوری گفته است:

در شعر سه تن پیمبراند

هر چند که لا نبی بعدی

ابیات و قصیده و غزل را

فردوسی و انوری و سعدی

ازرقی- ابو بکر زین الدین ازرقی هروی.

ازرقی منسوب به شمس الدوله طغان شاه پسر الپ ارسلان حاکم خراسان بود.

ازرقی حکایت سندباد در نظم آورده است، ازرقی دیوان اشعار دارد.

آثار وی "الفیه و شلفیه" و "سندباد نامه"

رشید وطواط- رشید الدین محمد بن محمد بن عبدالجلیل بلخی.

در سال 480 ه.ق. در بلخ تولد یافت.

از شعرای دربار خوارزمشاهیان بود.
 وطواط ملک الشعرای دربار سلطان آتسز خوارزم شاه بود.
 در فارسی و عربی و انشاء مهارت اخذ کرد.
 گوش وی مانند فیل بزرگ بود به همین علت او را وطواط می نامند.
 آثار رشید وطواط:
 تحفة الصدیق الی الصدیق من کلام ابی بکر الصدیق رضی الله عنه
 فصل الخطاب من کلام عمر بن الخطاب رضی الله عنه
 رساله فارسی، دیوان اشعار عربی، کتاب- منظومه ای در عروض فارسی "حدائق السحر فی
 دقائک الشعر" درباره صنایع و بدایع شعر است.
 وفات او در 573 ه.ق. در خوارزم اتفاق افتاد.
 ظهیر فاریابی- ابوالفضل طاهر بن محمد ظهیر الدین فاریابی.
 در قصبه فاریاب ولایت بلخ تولد یافت.
 در زبان عربی و در علم حکمت و نجوم کسب معرفت کرد.
 از گویندگان قرن ششم است.
 ظهیر فاریابی معاصر جمال الدین اصفهانی، خاقانی شروانی و نظامی گنجوی بود.
 اشعار شکوایی نیز نوشت.
 وی به سال 598 ه.ق. در تبریز درگذشت و در "مقبره شعرا" مدفون است.
 جمال الدین اصفهانی- جمال الدین محمد بن عبدالرزاق اصفهانی معاصر خاقانی و نظامی از
 گویندگان قرن ششم اسلامی است.
 او از قصیده گوینان و غزلسرایان معروف عراق محسوب می شود.
 ابوالفرج رونی- شاعر سلجوقی
 انتساب وی به دربار غزنوی بود.
 تولدش در روزگار در رونه لاهور، هندوستان است. معاصر مسعود سعد سلمان بود.¹
 سخن شناس و قصیده پرداز توانا بود.
 وفات رونی در اواخر قرن پنجم یا اوایل قرن ششم اتفاق افتاد.
 سید حسن غزنوی- اشرف الدین سید حسن بن محمد ناصر علوی غزنوی ملقب به اشرف.

شاعر قصیده گو بود.
از واعظان زمان خود بود.
وفاتش در سال 556 ه.ق. اتفاق افتاد و در جوبین مدفون است.
سوزنی سمرقندی - محمد بن علی سوزنی که به دعوی وی نسبتش به سلمان فارسی می رسد.
در شهر نسف یا نخشب جوار جیحون تولد یافت.
از شاعران قرن ششم و در ردیف گویندگان ماوراءالنهر بود.
خصایص سوزنی "هزل" است.
وفاتش را 569 ه.ق. نوشته اند.
عبدالواسع جبلی - از غرچستان بود.
مهارت او در سخن عرب پیدا است.
او قصاید و غزلیات سروده.
وفات او در سال 555 ه.ق. نوشته اند.
مختار غزنوی - سراج الدین ابو عمر عثمان بن محمد مختار غزنوی از قصیده گویان قرن ششم است.
از سلاطین غزنوی انتساب داشت.
مثنوی معروف وی "شهریارنامه" بنا به درخواست سلطان مسعود بن ابراهیم به نظم نوشت.
پیرو فردوسی بود.
وفات مختاری در غزنه در سال 554 یا 544 ه.ق. اتفاق افتاد.
عمیق بخارانی - شهاب الدین عمیق بخارانی.
در سال 440 ه.ق.
به دربار خضرخان بادشاه سلسله افراسیابیه یا ایلک خانیان تقرب داشت و لقب امیر الشعراء یافت.
از اشعار خوب عمیق قصیده است.

آذربایجان:

آذربایجان از مراکز عادات و رسوم و دین ایرانی شمرده می شود.
زرتشت پیامبر قدیم ایران در آذربایجان بدنیا آمد.
آذربایجان همواره پاسبان و نگهبان ایران بوده.
آذربایجان به تلفظ فارسی آن زمان خستریپاون و به تلفظ یونانیان ساتراپا گفته می شد.
این کشور پیش از اسلام مرکز تمدن ایرانی بود.

شعراي آذربایجان:

ابوالعلاي گنجوی، خاقانی، مجیر بیلقانی، فلکی شیروانی، نظامی، ابوعلی سینا، قطران شاعر، شیخ محمود شبستری در آذربایجان ظهور کردند.
خاقانی شیروانی- افضل الدین بدیل بن علی خاقانی قصیده سرایان درجه اول ایران بود.
در سال 520 ه.ق. در شروان تولد یافت (آذربایجان).
مادر خاقانی از خانواده های عیسوی آن زمان بود.
قصیده معروف "ایوان مداین" و قصیده ای در وصف "بیت الحرام" و قصیده "شکایت از ری" سرود.

در زبان عربی هم مانند فارسی تبخّر داشت.
خاقانی از حیث اطلاع عیسوی (عقاید) و آشنایی با انجیل و انس با اخبار اصطلاحات آن دین عیسوی در میان همه شاعران ایرانی امتیازی دارد.
مطهران لقب روحانی بزرگ عیسویت و ایوان کسری و مداین یا تیسفون پایتخت ساسانیان بود و سلمان فارسی از ایرانیان صحابه رسول بود.
امیر و نر زنبور را در زبان عربی یعسوب می گویند.
مثنوی "تحفة العرافین" از خاقانی شیروانی است.

"شصت نامه" در دست است، این نامه اولین بار به نام نامه های خاقانی به کوشش دکتر ضیاءالدین سجادی و بار دیگر به عنوان منشیات خاقانی به همت محمد روشن چاپ شده است.
مجیرالدین بیلقانی- شاعر آذربایجانی و قصیده گو از شاگردان خاقانی بوده است.
خاقانی استاد خود ابوالعلاي گنجوی را هجو کرد. شاگرد خاقانی مجیر نیز علیه خاقانی را هجوی ساخت.

خاقانی قصیده معروف "مدح اصفهان" سرود.
امیر خسرو دهلوی در مقدمه کتاب "غرة الکمال" مجیرالدین را ستوده و او را بخاقانی برتری داده است.

فلکی شروانی- ابوالنظام محمد فلکی شروانی
زادگاهش- در اوایل قرن ششم در قفقاز شروان تولد یافت.
در علم نجوم دست داشت و به همین جهت فلکی را تخلص اختیار کرد.
سال وفات وی 587 ه.ق. است.
معمولاً قصیده سروده است.

نظامی - حکیم ابومحمد الیاس بن یوسف بن زکی بن مؤید نظامی
در سال 535 ه.ق. در شهر گنجه در آذربایجان تولد یافت.
نظامی در لیلی و مجنون از پدر و مادر خود ذکری آورده است.
شهرت و مهارت نظامی کتاب خمسه یا پنج گنج اوست که به طرز مثنوی است و سی هزار بیت دارد.

مثنوی نخستین - مخزن الاسرار در زهد و تقوی و مقامات معنوی و معانی عرفانی است.
چهار مثنوی یعنی خسرو و شیرین- لیلی و مجنون- هفت پیکر و اسکندرنامه در قصه و حکایت است.

مثنوی خسرو و شیرین نظم یکی از داستانهای ساسانی است.
هفت پیکر یا هفت گنبد یا بهرام نامه از قصه های ایرانی مربوط به عصر ساسانی است.
اسکندر نامه بر دو قسمت است در قسمت اول اسکندر بعنوان فاتحی بزرگ و در قسمت دوم حکیم و پیامبری است. نظامی این مثنوی را شرفنامه و مقبلنامه و اقبالنامه نامیده. نظامی هم ازدواج کرد و فرزندی داشت بنام محمد و خال (مامو) نظامی عمر نام داشت.
نظامی از شعرای نامی داستان سرا محسوب می شود. نظامی در داستان سرایی فردوسی را سرمشق خود قرار داده است.

وی نخستین شاعر ایرانی است که داستان بزمی را از اهداف اصلی شعرش قرار داد.
برخلاف خسرو و شیرین که داستان ایرانی است لیلی و مجنون داستان عربی است.
باربد نغمه ساز نامی بود.

نثر نویسی در دوره سلجوقیان:

نثر فارسی نیز مانند نظم در عصر سلجوقیان یعنی قرن پنجم و ششم ترقی یافت.
اثار منشور فارسی مانند تاریخ بیهقی و چهار مقاله و کلیله و دمنه و تذکرة الاولیا در این دوره
تألیف یافت.

کتاب التوسل الی الترسل از بهاء الدین محمد بن مؤید بغدادی است.

کتابهای عرفانی:

کشف المحجوب - در اواسط قرن پنجم تألیف یافت. اولین کتاب معروف است به فارسی فصیح
در حالات و عقاید و مقالات و مشایخ و صوفیه. مؤلف این کتاب ابوالحسن علی بن عثمان
غزنوی است. ایشان را جلابی هجویری نیز می گویند.
این کتاب مهم نمونه نثر شیوه قرن پنجم است.
وفات هجویری را 470 ه.ق. نوشته اند.

اسرار التوحید فی مقامات الشیخ ابی سعید از محمد بن منور
زمانش در سال 560 ه.ق. تقریباً صد سال بعد از کشف المحجوب است. کتاب اسرار التوحید
محمد بن منور از احفاد شیخ است.
تذکرة الاولیا- تذکرة الاولیا مانند کشف المحجوب و موافق ترتیب آن درباره صوفیه است. مؤلف
شیخ عطار است. تألیف در قرن هفتم است.

این کتاب و اسرار التوحید و کشف المحجوب از حیث معنی و اسلوب شباهتی تام دارد.
کشف الاسرار- مؤلف ابوالفضل رشید الدین میبدی
این کتاب در ردیف اول تفاسیر فارسی قرآن مجید قرار دارد و در 520 ه.ق. به پایان رسید.
شرح شطحیات- کتاب شرح شطحیات به زبان فارسی روان و شیوه صوفیانه قرن ششم به
واسطه شیخ صدرالدین ابومحمد روزبهان قلی شیرازی در سال 570 ه.ق. تألیف یافت.
زین الاخبار- مؤلف ابو سعید عبدالحی بن ضحاک بن محمود اهل گردیز بود.

کتاب تاریخی به زبان فارسی است، تألیف این کتاب در زمان سلطنت عبدالرشید پسر محمود
غزنوی یعنی بین 444-440 ه.ق. بعمل آمده است.
تاریخ بیهقی - مؤلف ابوالفضل بیهقی (385-479)
تاریخ خانواده غزنوی است، تاریخ بیهقی را تاریخ مسعودی نیز می گویند.

این کتاب اصلاً مشتمل برسی جلد بود ولی الان شش جلد باقی مانده.
مجله التواریخ و القصص- کتابی است در تاریخ اجمالی عالم به طور عام و بالخصوص
درباره تاریخ اسلام و ایران .

راحة الصدور- ابو بکر محمد راوندی.

کتبش را در اواخر قرن ششم تألیف کرد، آن را در سال 603 ه.ق. بنام کیخسرو بن قلج ارسلان
از سلجوقیان روم کرد. امثال عرب آورده است.

کتابهای اخلاقی :

سیاست نامه- سیاست نامه یا سیرالملوک اولین کتاب فارسی درباره آداب و اخلاق پادشاهان،
امیران، وزیران و قاضیان و غیرهم است.

مؤلف خواجه ابو علی حسن بن علی نظام الملک طوسی است.

خواجه نظام الملک برای 30 سال به دربار سلطان الپ ارسلان و ملک شاه سلجوقی منسلک
بود.

این کتاب در سال 484 ه.ق. تألیف یافته است.

نظام الملک طوسی بانی مدرسه نظامیه است.

قابوس نامه- نویسنده این کتاب برای پند و نصیحت پسرش گیلانشاه در 44 فصل تألیف کرد.

مؤلف عنصرالمعالی امیر کیکاؤس بن اسکندر بن قاموس وشمگیر زیاری است.

قابوسنامه درباره آداب معاشرت و رسوم و دوستی و الفت و غیره می باشد.

کیمیای سعادت- کتاب اخلاقی و دینی است.

مؤلف- حجة الاسلام غزالی در اواخر قرن پنجم تصنیف کرده است.

این کتاب موسوم به احیاء علوم الدین به عربی است، به طور خلاصه به فارسی شده است.

کلیله و دمنه- این داستان نامه در زمان ساسانیان از زبان سانسکریت به پهلوی بدست برزویه
نقل شد.

بعدا عبدالله بن مقفع آن را از زبان پهلوی به عربی ترجمه کرد.

ابوالمعالی نصرالله بن عبدالحمید در دوره سلطنت بهرام شاه به زبان فارسی ترجمه کرد.

چهار مقاله یا مجمع النوادر- این کتاب را احمد بن علی نظامی عروضی سمرقندی در سال 550 ه.ق. نوشته است. این کتاب شامل چهار مقاله معروف است و بنام ابوالحسن حسام الدین علی شاهزاده غوری معنون شده است.

چهار مقاله علاوه بر مقدمه در چهار مقاله تقسیم می شود، به ترتیب زیر.

1. در ماهیت علم دبیری

2. در ماهیت علم شعر

3. در ماهیت علم نجوم

4. در ماهیت علم طب

چهار مقاله کتابیست نزدیکتر به عهد فردوسی .

تقریباً صد سال بعد از فردوسی نوشته شده است.

مرزبان نامه- از سعدالدین ورائینی

کتاب اخلاقی است، مشتمل بر داستانها و حکایتها که به زبان حیوانات نقل شده است.

این کتاب بتوسط مرزبان بن رستم بن شروین از شاهان طبرستان به زبان قدیم طبرستانی تالیف شده است.

این کتاب دوبار به زبان فارسی ترجمه شده است.

اولین بار محمد بن غازی ملیطوی ترجمه کرد و آن را روضة العقول نامید. دومین بار بتوسط

سعدالدین ورائینی ترجمه شده است و بنام مرزبان نامه ورائینی معروف است و یازده باب است.

مقامات حمیدی- از حمیدالدین ابو بکر بن محمود بلخی.

مقامات حمیدی در اواسط ششم هجری نوشته شد.

مقامات حمیدی اولین کتاب مشهور در زبان فارسی مسجع محسوب می شود.

این کتاب بیست و سه (23) مقامات دارد.

هدف مصنف این کتاب به طرز مقامات حریری و مقامات بدیع الزمان همدانی نظیرگویی است.

وفات حمیدالدین 559 ه.ق. است.

ذخیره خوارزم شاهی- از زین الدین ابو ابراهیم اسماعیل بن حسن جرجانی.

موضوع - ذخیره خوارزم شاهی کتابی است مفصل و مفید درباره ادویه و سموم و امراض گوناگون و تشخیص آنها.

این کتاب در اصل ده کتاب و هر کتاب عبارت است از چندین گفتار و باب.
دارابنامه- از ابو طاهر طرسوسی.

تالیف در اواخر قرن ششم.

ترجمان البلاغة- از محمد بن عمر رادویانی

اولین و قدیمترین کتاب فارسی در صنایع و بدایع شعری است که به ما رسیده است.

امام غزالی- نام کامل، ابو حامد محمد بن محمد بن احمد غزالی طوسی.

در سال 350 ه.ق. در قریه غزاله در طوس تولد یافت.

لقب- حجة الاسلام.

پیرو مسلک شافعی بود.

تحصیل علوم در نیشاپور و جرجان به انجام نمود.

وی در مدرسه نظامیه بغداد تا چهار سال درس داد.

کیمیای سعادت- تلخیص احیاء علوم الدین (به زبان عربی) و تلخیص به زبان فارسی.

موضوع احیاء علوم الدین، فقه، احکام، اخبار و کلام و مذاهب و اخلاق اسلامی است.

کتاب دیگر مقاصد الفلاسفة و تهافت الفلاسفة در حکمت است.

معیار العلم- در منطق از آثار این شخصیت بزرگ می باشد

ویژگیهای عهد سلجوقی :

مؤسس سلسله سلجوقیان، یعنی سلجوق پسر دقاق از سران ترکان غز بود و از نواحی ترکستان رو به ایران آوردند.

* نوع شعری رباعی در عهد سلجوق بوجود آمد. رباعی هیچ وقت از دربار منسلک نبود بلکه در رباعی موضوعات تصوف و فلسفه بیان شد.

* آثار ادبی و تاریخی و دینی در قالبهای منثور و منظوم، بیشتر از دوره های گذشته نوشته شد.

مدارس بزرگ در بلخ و نیشاپور و هرات و اصفهان و بغداد بنام مدرسه نظامیه تأسیس شد.

اواخر عهد سلجوقی سبک خراسانی مبدل به سبک عراقی شد و علت بزرگ این تغییر رواج

مدرسه نظامیه بود.

رواج واژههای عربی در فارسی زیاد شد چون اکثریت ادباء و علماء، در زبان عربی مهارت

داشتند و بزرگترین علت تغییر این مدرسه نظامیه گردید.

در زمان آنان امنیت و آسایش در درون مملکت برقرار بود.
نثر فارسی در این دوره به کمال رسید و پختگی بیشتری داشت و از لحاظ تنوع، موضوع
وسعت زیادی پیدا کرد.

شیوه جمله بندی زبان عربی در بعضی از نوشته ها راه یافت.
اصناف قصیده و مثنوی و رباعی رواج یافت.
نثر صوفیه نیز در این عهد مشکوف تر گردید مانند نثر تذکرةالاولیاء.
نثر مسجع در این عهد بوجود آمد و رواج یافت مانند نثر چهار مقاله.
در این دوره حماسه توفیقی نیافت چونکه احساسات ملی جای خود را به گرایشهای مذهبی می
سپرد.

دوره ایلخانی و مغول یا تیموریان:

نخستین حکمران سلسله مغول یا ایلخانی هلاکو بود.
اولین سلطان مغول غازان بود.
در حمله مغول سلطنت سلجوقیان جای خود را به خوارزم شاهیان داد.
معاصران و رقیبان خوارزم شاهیان اتابکان فارس بودند.
در دوران حمله مغول به ایران علاءالدین محمد خوارزم شاه پادشاه ایران بود.
این سلسله در سال 628 ه.ق. منقرض شد و سلسله دیگری اتابکان فارس در سال 686 ه.ق. به
دست مغول انقراض یافت.
اولین پادشاه مغول بنام غازان اسلام را قبول کرد. پس از 50 سال (نیم قرن) حکومت مغول
سلطنت تیموری در ایران تأسیس یافت و تا اوایل قرن دهم فرمانروایی کردند.
معروفترین شاهان سلسله تیموریان تیمورلنگ، شاه رخ، الغ بیگ و ابو سعید بودند.

شاعران معروف دوره ایلخانی:

عراقی- اسم کامل فخرالدین ابراهیم بن بزرگمهر
جای تولد - همدان
عراقی در حدود هیجده سالگی همدان را ترک گفت و به هندوستان رهسپار شد. صاحب دیوان
بود.

وفات- به سال 688 ه.ق. در دمشق

رساله لمعات را تالیف کرد.

عراقی هم زمان و هواخواه مولانا رومی بود.

به سال 680 ه.ق. مثنوی عشاقنامه یا ده نامه را سرود که مرکب است ده فصل و با این بیت آغاز می کند.

هر که _____ جان دارد و روان دارد

واجبست آنکه _____ درد جان دارد

صاحب دیوان بود که حاوی قصاید و غزلیات و رباعیات و ترجیح بند می باشد. عراقی از استادان غزل عاشقانه و شور انگیز بشمار می رود. هاتف اصفهانی پانصد سال بعد از عراقی از افکار و طرز عراقی الهام گرفته است.

سعدی شیرازی- مشرف الدین مصلح بن عبدالله سعدی شیرازی
سال تولد- در حدود 606 ه.ق. در شیراز تولد یافت.

او را استاد و پادشاه غزل می گویند.

سعدی اتابک ابوبکر بن سعد زنگی و پسرش سعد بن ابوبکر را مدح کرد و به همین علت سعدی تخلص کرد.

مثنوی بوستان- این منظومه را در سال 655 ه.ق. بمطابق 1257 م. بنام ابو بکر بن سعد زنگی معنون کرد.

بوستان مبنی بر ده باب است.

گلستان- نثر آمیخته به نظم. هشت باب دارد.

تالیف گلستان در 656 ه.ق. است.

از مدرسه نظامیه بغداد درس گرفت.

نزدیک به چهل سال عمر زندگی خود را در جهان گردی گذراند.

وفات. 691 ه.ق. در سال بمطابق 1391 م. در شیراز اتفاق افتاد.

آرامگاه او در شیراز- بنام "سعدیه" معروف است.

گذشته از این دو آثار استاد، قصاید و غزلیات و قطعات و ترجیع بند و رباعیات و فرد و مقالات و قصاید عربی هست که در دیوان جمع شده است.

امیر خسرو به عقیدت سعدی این طور گفته است.
..... جلد سخنم دارد شیرازه شیرازی.

ابیات معروف:

بنی آدم اعضای یک دیگرند
که در آفرینش زیک گوهرند
چو عضوی به درد آورد روزگار
دیگر عضو هارا نه ماتد قرار
تو کز محنت دیگران بی غمی
نشاید که نامت نهند آدمی
این ابیات بر در سازمان بین الملل نوشته شده است.

این ابیات درس اتحاد انسانیت می دهد.

شیخ محمود شبستری - شیخ سعدالدین محمود بن عبدالکریم شبستری.

تولد - 687 ه.ق. در قصبه شبستر در شهر تبریز است.

مثنوی گلشن راز، سعادت نامه، مثنوی نظم حق الیقین و شاهد نامه از آثار منثور اوست.

وفات 726 ه.ق. آرامگاه او هم در قصبه شبستر است.

مولانا رومی - مولانا جلال الدین محمد بن سلطان العلما بهاءالدین محمد بن حسین الخطیبی بلخی.

در شهر بلخ متولد شد.

بزرگترین شاعر تصوف جهان فارسی محسوب می شود.

مثنوی معنوی بزرگترین نوشته افکار مولانا رومی و کامل ترین آثار منظوم تصوف در زبان فارسی است.

مثنوی معنوی - مشتمل بر بیست و شش هزار بیت و در بحر رمل سروده شده و شش جلد دارد.

دیوان شمس تبریزی (مجموعه غزلیات مولانا رومی)

این دیوان منسوب به پیر و مرشدش شمس تبریزی است.

تعداد اشعار تقریباً سی هزار است، ولی در دیوان چاپی پنجاه هزار اشعار موجود است که بعداً هم به آن الحاق شده است.

فیه ما فیه (منثور) گفته های مولانا رومی در خطاب به معین الدین پروانه است. در این کتاب هم مطالب عرفانی بیان شده است.

وفات در سال 672 ه.ق. در شهر قونیه (الآن در ترکی) رخ داد. آرامگاهش هم در شهر قونیه است.

کمال الدین اسماعیل- کمال الدین ابوالفضل اسماعیل بن جمال الدین محمد عبدالرزاق اصفهانی، قرن هفتم.

لقب- خالق المعانی.

شاعر قصیده سرا و پیرو سبک عراقی بود.

وفات: در سال 635 ه.ق. بدست مغول مقتول شد.

همام تبریزی- خواجه همام الدین بن علایی تبریزی جای تولد- شهر تبریز است.

از سخن گویان آذربایجان و پیرو سعدی بود و استاد غزل هم می گویند. صحبت نامه منظوم هم سروده است.

وفاتش تقریباً در سال 714 ه.ق. اتفاق افتاد.

اوحدی مراغه ای- رکن الدین اوحدی شاعر آذربایجان تولد- 670 ه.ق. در مراغه

مثنوی ده نامه یا منطق العشاق، دیگر جام جم و صاحب دیوان است. جام جم- پنجاه هزار بیت دارد.

موضوع جام جم- عرفان، حکمت، پند و نصیحت.

وفات او در سال 738 ه.ق. در مراغه.

خواجو کرمانی- کمال الدین ابوالعلای محمود بن علی متخلص به خواجو کرمانی.

سال تولد- 679 ه.ق. به مقام کرمان.

خواجو کرمانی معروف به نخلبند است. او را مرشدی هم خوانده بود. زیرا که مرید مرشد ابو اسحاق کازرونی بود.

در قصاید خواجه تأثیر منوچهری، فرخی سیستانی، سنایی، انوری، خاقانی و کمال الدین اصفهانی می توان دید. در غزل بیش از همه از سعدی اثر پذیرفته است. خواجه از شاعران کثیرالشعر فارسی است. مجموعه آثارش قریب چهل و چهار هزار بیت است. خود دیوانش را به دو بخش "صنایع الکمال" و "بدایع الجمال" تقسیم کرده است. هما و همایون- داستان عاشقانه، در بحر متقارب مثنی.

گل و نوروز- در بحر هزج مسدس.

کمال نامه- مثنوی عرفانی در بحر خفیف.

روضه الانوار- در بحر سریع، بنام شمس الدین محمود صاین است.

سام نامه- داستانی حماسه و عشقی است و در بحر متقارب است. شرح جهان گردیها و سرگذشت سام پدر بزرگ رستم است.

در باره وی حافظ چنین گفته:

استاد غزل سعدی است پیش همه کس اما

دارد سخن حافظ طرز سخن خواجه

پنج تا مثنوی دارد:

هما و همایون- داستان عاشقانه، در بحر متقارب

گل و نوروز- داستان عاشقانه و معنون بنام تاج الدین عراقی و به وزن خسرو و شیرین نظامی است.

روضه الانوار- به پیروی مخزن الاسرار

کمال نامه- به پیروی هفت پیکر نظامی

گوهرنامه- به وزن خسرو و شیرین. موضوع: اخلاق و تصوف.

علاوه بر این - داستانهای عشقی از جمله:

مفاتیح القلوب، رساله البادية، رساله سبع المثانی و رساله مناظرة شمس و سحاب.

وفات- در سال 757 ه.ق. و در محل تنگ الله اکبر و همانجا مدفون است.

ابن یمین- امیر محمد بن امیر یمین الدین طغرانی

تولد- 685 ه.ق. در قصبه فریومد در خراسان.

در قطع گویی ماهر بود .

سلمان ساوجی- خواجه جمال الدین سلمان بن خواجه علاءالدین محمد معروف به سلمان ساوجی.

در اوایل قرن هشتم هجری در ساوه متولد شد.

سلمان ساوجی قصیده سرا درجه اول است.

استاد بحر و عروض و شاعر دربار سلطان جلایر بود.

دو مثنوی عشقی نیز سرود. جمشید و خورشید و فراق نامه بعضی از غزلهای حافظ در پیرو سلمان ساوجی است.

وفات- 778 ه. در ساوه.

عبید زاکانی- خواجه نظام الدین محمد.

تولد او در قریه زاکان در شهر قزوین است.

تخلص عبید- از بزرگترین هجوگویان ادب فارسی و تصانیف در نثر دارد:

اخلاق اشراف، رساله دلکشاه در ده فصل است.

مثنوی عشاق نامه، موش و گربه، ویش نامه و فالنامه

وفات- در سال 772 ه.ق.

حافظ شیرازی- شمس الدین محمد حافظ شیرازی

لقب- لسان الغیب

تولد- 726 ه.ق. در شهر شیراز، حافظ قرآن

حافظ شیرازی صنف غزل را به اوج کمال رسانید.

عصر حافظ عصر انقلاب و خونریزی بود.

پنجمین حکمران از سلاطین بهمنی دکن هند حافظ را به هند دعوت کرد و حافظ دعوت را قبول

کرد. وی از بندر هرمز به علت طوفانی بعد از سوار شدن کشتی برگشت.

وفات- 791 ه.ق. آرامگاهش در شیراز بنام "مصلی" معروف شد

ندیدم خـوش تـر از شـعر تـو حـافظ
بقرائنی که تـو در سینه داری

خاک مصلی- ماده تاریخ وفات او هم است.
حافظ ممدوح ابو اسحاق بود و او را به القاب جمال چهره اسلام و سپهر علم و حیا ستوده است.
شاعران دوره تیموریان:

مولانا جامی - نورالدین عبدالرحمن جامی بن نظام الدین دشتی.

تولد- 817 ه.ق. در شهر جام در خراسان
از سلاطین معروف زمان جامی ابوالغازی سلطان حسین بایقرا بود. جامی آخرین شاعر صوفی
بود و آخرین شاعر بزرگ ادبیات کلاسیک بود. جامی دیوان خود دارد و به سه قسمت منقسم
کرد.

1- فاتحة الشباب 2- واسط العقد 3- خاتمة الحیات .

جامی معاصر دولت شاه سمرقندی بود.

جامی در مثنوی نظامی را استاد تسلیم کرد و در غزل پیرو سعدی بود و به تقلید نظامی جامی
هفت مثنوی بنام هفت اورنگ تألیف کرد:

سلسله الذهب- درباره مسایل فلسفی و دینی و اخلاقی.

سلامان و ابسا- قصه های قدیم اقتباس شده است معنون به یعقوب بیگ.

تحفة الاحرار- مثنوی دینی و عرفانی به وزن مخزن الاسرار نظامی. دوازده مقاله است.

سبحة الابرار- دارای معانی دینی و عرفانی و معنون به سلطان حسین بایقرا است.

یوسف و زلیخا- معروفترین مثنوی جامی است. در وزن خسرو شیرین نظامی و معنون بنام
ابوالقاسم سلطان حسین بایقرا است.

لیلی و مجنون- به وزن لیلی و مجنون نظامی

خردنامه اسکندری- در وزن اسکندر نامه نظامی و معنون بنام سلطان حسین است. یک مرثیه
هم بنام "جان گداز" بر مرگ پسرش صفی الدین سرود.

تالیفات منشور:

جامی تنها شاعر نبوده بلکه در علوم دیگر هم مهارت تام داشت.
نقد النصوص فی شرح نقش الفصوص- کتابی حکمی و عرفانی است.
نفحات الانس- شرح حال 614 تن فضلاء و علماء و مشایخ حاویست. اصلاً این کتاب به زبان عربی تألیف محمد بن حسین سلمی نیشاپوری است و موسوم است به طبقات الصوفیة.
لوائح- مرکب است از مقالات عمیق عرفانی و رباعیات عرفانی.
لوامع- شرح قصیده خمربه ابن فارض.
شواهد النبوة- شرح مقامات حضرت محمدؐ و وصف اصحاب اوست.
اشعة اللمعات- شرح و تفسیر لمعات شاعر عارف فخرالدین عراقی.
بهارستان جامی- به تقلید گلستان سعدی، مرکب از حکایات دینی و عرفانی.
رساله های دیگر:

تفسیر حدیث ابی ذر عقیلی و اربعین حدیث مناسک حج و رساله تحلیل و رساله موسیقی و تجنیس الخط و منشآت ممعیات و غیره.
کتاب- فواید الضیایة معروف به شرح ملا جامی و در تاریخ مانند تاریخ صوفیان و امثال آنها.

وفات: 898 ه.ق. در هرات.

ماده تاریخ وفات جامی از این آیه دریافت می شود. "ومن دخله کان آمناً"
امیر علی شیر نوایی- امیر نظام الدین علی شیر بن غیاث الدین محمد.

ولادت- 844 ه.ق.

تخلص در فارسی "فانی" و در ترکی "نوایی".

شاعر عظیم زبان ترکی بود.

چهار دیوان غزلیات و پنج مثنوی بنام خمسة المتحیرین در سبک نظامی به زبان ترکی دارد. علاوه ازین سبک مثنوی لسان الطیر به تقلید منطق الطیر عطار است (ترکی).

دوست صمیمی مولانا جامی بود.

تالیفات امیر علی شیر نوایی:

مجالس النفاس (بزبان ترکی)

شاه علی و فخری بن امیری در عهد شاه عباس مجالس النفایس را به زبان فارسی ترجمه کرد و بنام لطایف نامه.

آخرین کتاب علی شیرنویسی محاکمة اللغتين است و در این کتاب وی زبان ترکی را به زبان فارسی برتری داده است.

پراون علی شیرنویسی را با مولانا رومی تشبیه داده است.

دیوان غزلیات علی شیر نویسی مشتمل بر چهار دیوان است.

1- غرایب الصغر 2- نوادر السحاب 3- بدایع الواسطة 4- فواید اکبر.

مثنویهای در پیروی خمسة نظامی.

1- تحفة الابرار 2- فرهاد و شیرین 3- لیلی و مجنون 4- سد سکندری 5- سبعة سیاره.

تصانیف دیگر:

مثنوی لسان السیر، تذکره مجالس النفایس، سراج المسلمین، اربعین منظومه، نظم الجواهر، محبوب القلوب، تاریخ انبیاء، تاریخ ملوک العجم، نصائح المحبة، رساله عروضیة خمسة المتعوین، محاکمة اللغتين، حالات پهلوان اسد، حالات سید حسن ارد شیر، مفردات در فن معما، قصه شیخ صفان، مناجات نامه، منشآت ترکی، دیوان فارسی، منشآت فارسی، میزان الاوزان، مکارم اخلاق.

وفات- 906 ه.ق. ماده تاریخ "جمله انوار رحمت".

خواجه آصفی- خواجه کمال الدین هروی.

تخلص- آصفی هروی

ولادت- 853 ه.ق. در هرات.

از شاگردان محبوب مولانا جامی بود.

خواجه آصفی از مدح و مداحی و تملق و چاپلوسی گریز می کند و دوست صمیمی علی شیر نویسی بود.

عهد وی عهد تصوف و عرفان بود و او شاعر صوفی با صفا بود. سبک غزلیات آصفی از سبک امیر خسرو و حسن دهلوی مشابهت دارد.

خواجه آصفی در عهد خود یکتا شاعر شیرین کلام بود.

وفات- 923 ه.ق. در خراسان.

نثر نویسی در زمان ایلخانیان و تیموریان:

کتابهای تاریخی:

سیرت جلال الدین- مصنف شهاب الدین محمد خرنذری و به زبان عربی (تازی) تالیف کرد و بعداً به زبان فارسی ترجمه شده است. این کتاب درباره جنگهای مغول و چنگیز و غیره است. تاریخ جهانگشا- تالیف علاءالدین عطا ملک جوینی بن بهاء الدین محمد است. این کتاب سه جلد مربوط به عادات و اخلاق مغول و احوال شاهان خاصه و تا وقایع چنگیزخان سال 655 ه.ق. شرح می دهد.

وفات عطا ملک جوینی 681 ه.ق. در آذربایجان و در مقبره سرخاب تبریز مدفون گشت. تحفة الملوك- در اخلاق، مرکب از دوازده باب بر موضوع های اخلاقی و فلسفی در اواخر قرن هفتم تالیف شده است.

تاریخ یمینی- از ابو نصر محمد عتبی. در زبان عربی است.

وی از ملازمان دربار محمود غزنوی و از دانشمندان زمان بود. زادگاهش ری است. تاریخ یمینی در شرح حال محمود و پدرش سبکتگین در اوایل قرن پنجم به تالیف رسید. در اواخر قرن ششم، ابو شرف ناصح گلپایگانی آن را به زبان فارسی ساده و روان ترجمه کرد.

جامع التواریخ- نویسنده، رشیدالدین محمد فضل الله همدانی.

این کتاب شامل وقایع عالم و تاریخ مغول و تفصیل شاهی غازان است و مرکب از سه موضوع می باشد:

1- تاریخ عالم 2- تاریخ مغول 3- جغرافیه

رشیدالدین محمد فضل الله طبیب دربار صدر اعظم مغول بود.

وفات- در سال 718 ه.ق. به حکم سلطان ابو سعید در تبریز قتل شد.

منتخب التواریخ- نویسنده معلوم نیست.

تاریخ عمومی از ابتدا تا پایان عهد تیمورلنگ.

تاریخ و صاف- ادیب شهاب الدین عبدالله شیرازی ملقب به و صاف الحضرة.

معاصر رشیدالدین فضل الله بود.

اصلاً این کتاب تمة تاریخ جهانگشا است.

این کتاب به زبان فارسی مشکل نوشته شده و درباره وقایع فتح بغداد بدست هلاکو تا حوادث سال 728 ه.ق. یعنی تازمان آخرین شاه معروف مغول ابو سعید حاوی است.

تاریخ گزیده - نویسنده حمدالله مستوفی

این کتاب بعد از جهانگشا و جامع التواریخ و تاریخ و صاف تالیف یافته و به سبک آنها نوشته شده است.

کتابهای اخلاقی و دینی:

ظفرنامه- وقایع از اسلام تا دوره مغول.

نزهة القلوب- (حمدالله مستوفی) درباره جغرافیه بلاد و راههای ایران.

وفات- 750 ه.ق. در قزوین و آرامگاه او همانجا است.

تاریخ طبرستان- نویسنده میر سید ظهیرالدین بن سید نصیرالدین مرعشی از شاهزادگان طبرستان.

علاوه بر این کتاب تاریخ گیلان و دیلم و تاریخ جورجیان و ری هم دارد.

نویسنده دیوان هم داشت.

تجارب السلف- از هندو شاه بن سنجر بن عبدالله نجوانی درباره تاریخ خلفاء و وزرای ایشان تا زمان مستعصم بالله خلیفه آخر در عهد عباسی است.

تجارب السلف ترجمه فصیح کتاب تاریخ الفخری- تاریخ محمد بن علی معروف به ابن طقطقی.

تاریخ نامه هرات- تالیف سید بن محمد بن یعقوب هروی است.

ولادت: 681 ه.ق. در هرات تولد یافت و به دربار ملک فخرالدین کرت راه یافت.

روضات الجنات فی اوصاف مدینه هراة- مؤلف معین محمد زمچی اسفزاری هراتی در قرن نهم تالیف شده است. موضوع کتاب تاریخی و طبیعی و جغرافیه تمام خراسان و شهرهای مهم آن سرزمین است مانند نیشاپور، هرات، غزنی، بلخ، طوس و مرو و غیره.

روضة الصفاء- از محمد بن خاوند شاه بن محمود معروف به میرخواند.

این کتاب هفت جلد دارد و موضوعات آن تاریخ اسلام و ایران به ویژه تیموریان است.

زبدة التواریخ- از خواجه نورالدین لطف الله معروف به حافظ ابرو (اهل هرات) کتاب تاریخ عمومی در چهار جلد.

وفات - 834 ه.ق.

مجله فصیحی- از فصیحی خوافی.

در هرات در سال 777 ه.ق. تولد یافت.

تاریخ عمومی ایران و مختصریست از ابتدا تا اواسط قرن نهم.
وفات: 845 ه.ق.

تاریخ مطلع السعدین- تألیف کمال عبدالرزاق سمرقندی
وفات 887 ه.ق.

ظفرنامه- تألیف شرف الدین علی یزدی

ظفرنامه تاریخ مفصل تیموریان در دو جلد است.

به همین نام یک کتاب دیگر (ظفرنامه) تألیف نظام الدین شامی و به زبان ساده برخلاف تاریخ و صاف است.

تاریخ یزد- جعفر بن محمد جعفری

تواریخ سودمند محلی ایران که از نظر تحقیق و تطبیق تاریخ عمومی ایران مورد استفاده است
و در قرن نهم هجری به تألیف رسید.

تذکره دولتشاه- از دولت شاه بن علاءالدوله دولت شاه سمرقندی در حدود 892 ه.ق. یعنی
اواخر سلطنت تیموریان تألیف یافت. توصیف و تذکر قریب یک صد و نه تن از شعرای فارسی
زبان محتوای این کتاب تشکیل می دهد. از ابتدا تا اواخر قرن نهم.

المعجم فی معاییر اشعار العجم- تألیف شمس الدین محمد بن قیس رازی
این کتاب مشتمل بر فن عروض و قوافی و نقد شعر است.

کتاب المعجم به زبان تازی تألیف شده و بعداً به زبان فارسی برگردانده شد.
مؤلف از کتاب حدائق السحر (به فن عروض) از رشید وطواط استفاده کرده.

کتابهای مربوط به اخلاق و حکمت و دین:

شرح فارسی کلمات قصار- کتابیست در نهایت سلاست از کلمات بزرگ پیامبر والا گهر اسلام
کتاب شرح فارسی است و بر کتاب شهاب الاخبار قاضی قضاعی در قرن پنجم. این شرح
بتوسط یکی از علمای شیعه در قرن هفتم هجری بعمل آمده است.

کتاب الانسان الکامل- مؤلف عزیز الدین نسفی

این کتاب فلسفه و دینی است و مرکب از بیست و دو رساله معین و چند رساله اضافی است.

کتاب مصباح الهدایة- از شیخ عزالدین محمود بن علی کاشانی.
در قرن هشتم تألیف یافته است و این کتاب در مطالب و معانی تصوف و اخلاقی است و دو باب دارد.
حقایق الحقایق- مؤلف شرف الدین حسن بن محمد رامی تبریزی در قرن هشتم میان سالهای 757 ه تا 776 ه.ق. کرده است.
موضوع این کتاب درباره علم صنایع و بدایع شعری است.
مؤلف در دربار سلطان اویس بن حسین امیرالشعرا بوده کتاب دیگر "انیس العشاق" است.
اخلاق ناصری- حکیم نصیرالدین طوسی.
درباره اصول اخلاق یا حکمت عملی
نویسنده این کتاب را بنا به خواهش ناصرالدین عبدالرحیم بن ابی منصور حاکم اسماعیلیه در قهستان تألیف کرد.
اخلاق ناصری از کتاب اخلاق ابن مسکویه بنام طهارة الاعراق فی تهذیب الاخلاق ترجمه و خلاصه شده است.
اخلاق جلالی از جلال الدین محمد دوانی.
در نصف ثانی قرن نهم تألیف یافته است.
این کتاب موسوم به لوامع الاشراف فی مکارم الاخلاق در تهذیب اخلاق و تدبیر منزل و سیاست شهرها است.
به تصدیق خود مؤلف از اخلاق ناصری اقتباس شده.
اخلاق محسنی- مؤلف حسین واعظ کاشفی.
موضوع این کتاب درباره صفات و مبانی اخلاقی است. چهل باب دارد.
بنام ابوالغازی سلطان بن حسین در تاریخی نه صد تألیف یافته است.
انوار سهیلی- حسین واعظ کاشفی.
این کتاب معروف اصول اخلاق را به طرز حکایات از زبان حیوانات بیان می کند.
اصلش همان کتاب ترجمه کليلة و دمنه است.
الملل و النحل- ابوالفتح محمد بن عبدالکریم شهرستانی.
به زبان عربی (تازی) یکی از مهم ترین منابع شرح مذاهب و آرای اسلامی است.

مترجم آن کتاب خواجه افضل الدین صدر ترکیه (ترجمه فارسی)
کشف الحقایق- مؤلف شیخ عبدالعزیز بن محمد نسفی

موضوع- درباره مسایل حکمت و تصوف، به زبان ساده نوشته شده است.
مرکب از یک مقدمه و ده رساله و یک خاتمه در نصف دوم قرن هفتم تألیف شده.
ویژگیهای عهد مغول و تیموریان:

ادبیات فارسی در این دوره نسبت به دوره قبل رو به زوال نهاد چون سرپرستان فارسی و شاعر پرستان از میان رفتند.

دانشوارن و دانشمندان این دوره امیر علی شیر نوایی زبان ترکی را به فارسی ترجیح دادند و باوجود این بازار فارسی گرم بود.

هرات بزرگترین مرکز ادبیات فارسی در عهد تیموری بشمار می رفت.

این عهد دوره هرج و مرج بود. به همین علت ادبیات تصوف در این دور به اوج کمال رسید.
فن تاریخ نویسی نیز دارای امتیاز گردید و می توان گفت که این عصر در تاریخ ادبی ایران اهمیتی پیدا کرد.

در این دور سبک عراقی رایج بود.

قصیده سرایی ضعف شده، غزل سرایی خیلی پیشرفت کرد.

واژههای عربی و ترکی در ادبیات فارسی بیشتر وارد شد.

ادبیات فارسی در هند:

ایرانیان و هندیان از یک قوم، نژاد یعنی از نژاد آریایی هستند.

فارسی و سانسکریت هر دو از خانواده زبان هندو آریایی هستند.

کتاب مقدس هند "ویدا" با اوستا مشابهت دارد.

ورود زبان فارسی در هند از حمله محمود غزنوی آغاز شد ولی روابط هند و ایران پیشتر هم وجود داشته است.

در اواخر عهد غزنوی لاهور مرکز سیاسی و ادبی بوده و به همین علت لاهور را "غزنه خورده" می گویند.

شاعران معروف این دوره (دوره غزنوی):

اولین شاعر فارسی در شبه قاره هند در لاهور ابو عبدالله روزبه بن عبدالله النکتی بود. وی در مدح سلطان مسعود غزنوی یک قصیده سرود که چند بیت در تذکره لباب الالباب موجود هست.

ابوالفرج رونی

پیشروی شعر فارسی در هند است.

معاصر مسعود سعد سلمان بود.

صاحب دیوان و شاعر ممتاز در عهد غزنوی (هند) بود.

بزرگترین قصیده سرا انوری از دیوان ابوالفرج رونی تقلید کرده است.

مسعود سعد سلمان - معاصر سنایی

از قصیده سرایان درجه اول در ادبیات فارسی هند است.

در شهر لاهور در سال میان 438-440 ه.ق. متولد شد.

نیاکان وی از همدان بودند.

شاعر دوره غزنوی و سلجوقی محسوب می شود.

مسعود سعد سلمان سه تا دیوان داشت. فارسی، تازی (عربی)، هندوی. وی هجده سال

ایام درخشان زندگی خویش در زندان بسر برد و چنان که می گوید:

هفت سال کوفت به سه سو و ده کی

پس از آنم سه سال به قلعه نای

اشعاری که در زندانی سروده و آن را "حبسیات" می گویند. او اولین

شاعر فارسی بود که شعر آشوب را نوشت.

وی در قلعه مرنج هشت سال زندان شد.

سنایی دیوان وی را مرتب کرده است.

مسعود سعد سلمان در زندان علم نجوم را آموخت.

کشف المحجوب (منثور)

تالیف سید علی ابوالحسن عثمان جلابی هجویری غزنوی،

لقب - گنج بخش، کنیت - ابوالحسن.

اولین کتاب تصوف فارسی در هند نوشته شد. این کتاب سی و چهار باب دارد. در این کتاب درباره احوال 130 تن از صوفیان بیان کرده. این کتاب سه قسمت دارد: یکی درباره مبادیات تصوف و دوم درباره مسایل تصوف و سوم درباره احوال صوفیه است. وفات- در سال میان 481 تا 500 ه.ق. در لاهور. سلطنت دهلی:

دوره مملوک (1206-1290 AD م.):

قطب الدین ایبک سلطنت دهلی را تأسیس کرد. شاهان این سلطنت فارسی زبان نبودند ولی در ترویج زبان فارسی هر سعی را به عمل آوردند. دربار دهلی از بزرگترین مراکز زبان و ادب فارسی شد. صدها دانشمندان و شاعران و نویسندگان از کشورهای دیگر به هند مهاجرت کردند و باهمکاری از فارسی دانان هند بازار فارسی را گرم ساختند.

شاعران این دوره:

شمس الدین محمد بلخی- عوفی او را "تاج الله ما" لقب داده. او کاتب اعلی درجه بود. وی در مدح ناصرالدین قباچه قصیده سرود.

مطلع آن بسیار مشهور است:

ای لعل لب لعلست مزاج آب جوان یافت
برجهان دلبری حسن تو فرمان یافت
فضلی ملتانی- همدرس عوفی در شهر بخارا بود.

عالم جید در عهد خود بود.

لچهمی نارائن شفیق در تذکره گل رعنا فضلی ملتانی را به لقب "تاج الفضلا" یاد کرده است. ضیاءالدین سجزی- فخرالشعراء، ضیاءالدین سجزی شاعر دربار ناصرالدین قباچه و از بین فضلاء بود.

ناصری- شاعر ماوراءالنهر بود و در شهر مهنه تولد یافت و در خدمت حضرت خواجه قطب الدین بختیار کاکی در دهلی بود و از اولاد ابو سعید ابی الخیر بود.

وی در مدح سلطان التتمش یک قصیده هم سرود.

روحانی سمرقندی- در حمله چنگیز از بخارا در سال 622 ه.ق. به هند آمد.

عوفی او را به نام الاجل الافضل تاج الحکما، "عطار ثانی" ابوبکر بن محمد بن علی روحانی نوشته است.

در دربار سلطان التتمش مقام عالی داشت.

وی بر فتح "رنتهمبور وماندو" به مدح سلطان التتمش قصیده ای سروده است.

تاج الدین ریزه- تذکره نگاران او را "ریزه" یا "سنگریزه" نوشته اند.

وی بر فتح گوالیار یک رباعی سروده است که به حکم التتمش در شهر دهلی کنده شد.

سلطان بلبن او را "شمس الملک" خطاب داد.

عمید سنّامی- فخرالملک، ملک الکلام، خواجه عمیدالدین. از ایالت پنجاب در شهر پتیاله در

قصبه سنّام در سال 601 ه.ق. متولد شد. عمید سنّامی اولین شاعر هندی بود که در صنف

مناظره قصیده سرود، مثلاً سیف و قلم، بَنک و شراب و غیره. وی حبسیّات هم نوشت.

وفات- 653 ه.ق.

شهاب الدین مهمره بدایونی

امیر خسرو عظمت این شاعر را اعتراف نموده است.

به عقیده سراج علی خان آرزو شهاب الدین از جمله بزرگترین شاعران هند است.

از بیانات امیر خسرو، شهاب الدین در علم الهیات و ریاضیات و طبیعیات استاد بود.

وی اولین شاعر هند بود که قصاید پر تصنع سرود.

وی اولین شاعر ادبیات فارسی هند بود که حمد و نعت و اخلاق و تصوف در موضوعات

قصیده شامل کرد.

شیخ جمال الدین هانسوی- خلیفه اعظم بابا فرید گنج شکر بود و کلام صوفیانه نوشت.

وفات- 1360 میلادی.

نثر نویسی در این دوره :

لباب الالباب- تالیف سدیدالدین محمدعوفی، در سال 618 ه.ق. یعنی در اوایل استیلای مغول

تالیف یافته است. اولین تذکره فارسی در ادبیات فارسی در هند نوشته شد و در شرح حال شعرا

و ادبای ایران از ابتدای شعر فارسی تا زمان مؤلف و دو جلد دارد.

این کتاب را به نام عین الملک فخرالدین وزیر ناصرالدین قباچه تالیف کرده است.

عوفی در حوالی 640 ه.ق. در گذشت.

جلد اول مخصوص شرح حال و نقل اقوال سخنگویان از سلاطین و امیران و وزیران و علماء و دانشمندان و جلد دوم مخصوص شعرا و ادبای دیگر است. درباره 370 شاعر در آن ذکر آمده است و دوازده باب دارد.

عهد خلجی و تغلق:

بانی سلسله خلجی جلال الدین خلجی بود. (1290-1320 AD.)

بانی سلسله تغلق غیاث الدین تغلق بود. (1320-1414 AD.)

شاعران این دوره ها:

تاج الدین رضا- در دهلی متولد شد و عمر خویش در خدمات التتمش و رکن الدین فیروز شاه گذراند.

به لقب "بلبل هند" معروف بود.

حسن سجزی- خواجه حسن شیخ نجم الدین سنجری یا سجزی مشهور به حسن دهلوی.

لقب- سعدی هند.

سال تولد- 652 ه.ق. بمطابق 1254 میلادی در شهر بدایون، اترپردیش.

او معاصر و دوست صمیمی امیر خسرو و برادر پیر هم بود. از مریدان حضرت نظام الدین اولیاء بود.

در غزل سرایی عالی رتبه بود.

دیوان دارای ده هزار بیت است.

مثنوی عشق نامه یا حکایت عاشق تاگوری

وقتی که محمد تغلق دارالحکومت خود از دهلی به دولت آباد منتقل کرد. حسن سجزی هم با همراه شاه به دولت آباد رفت، زیرا که مرشد وی حضرت نظام الدین اولیاء و دوست ایشان امیر خسرو چشم از جهان بسته بودند.

فوائد الفواد- ملفوظات نظام الدین اولیا است که حسن سجزی ترتیب داده است.

جامی کلام حسن سجزی را نمونه سهل ممتنع قرار داده است.

وفات 1337 م. بمطابق 731 ه.ق. در شهر دولت آباد، گجرات.

امیر خسرو- ابوالحسن یمین الدوله امیر خسرو.

تولد- 651 هـ.ق. بمطابق 1252 م. در قصبه پتیلی در شهر ایتِه (Etah)، به نزد علیگره،
اتراپردیش.

لقب- محبوب محبوب الهی، شیرین سخن، طوطی هند، ملک الشعرا.

مرید خاص حضرت نظام الدین اولیاء بود.

وی از قبیله لاجپن ترک تعلق داشت.

پدر وی سیف الدین محمود از امرای بلخ بود و در حمله چنگیز به هندوستان مهاجرت کرد.

امیر خسرو با دربار هشت پادشاه دهلی منسلک بود.

وقتی که نظام الدین اولیا فوت شد. امیر خسرو در دهلی نبود، خسرو بعد از وفات شیخ فقط شش
ماه زنده بود.

وفات- 725 هـ.ق. بمطابق 1325 م. در شهر دهلی.

آرامگاه- در احاطه مزار حضرت نظام الدین اولیا است.

خسرو بزرگترین شاعر زبان فارسی هند است.

خسرو از شاعران بزرگ ایران به خصوص سنایی، خاقانی، نظامی و سعدی پیروی می کرد.
وی در غزل پیروی سعدی بود.

خسرو می گوید: " جلد سخنم دارد شیرازه شیرازی"

خسرو علاوه بر زبان فارسی در زبانهای عربی، ترکی، سانسکریت و هندوی و برج بهاشا نیز
تبحر و مهارت داشت.

وی موسیقی را هم دوست داشت و ایجاد کننده طبله و سه تار است.

آثار امیر خسرو:

دیوان امیر خسرو که مدایح آن درباره سلاطین دهلی و غزلیات پنج قسمت دارد:

1- تحفة الصغر- 2- وسط الحیوة- 3- غرة الکمال- 4- نهایة الکمال- 5- بقیه نقیه.

تحفة الصغر- اشعار جوانی شاعر و عمده از قصاید و غزلیات و ترجیع بند مرکب است.
سلطان غیاث الدین بلبن و پسرش و نظام الدین اولیا را مدح کرده است.

وسط الحیوة- اشعار آن را میان بیست و سی سالگی سروده و قصایدی در مدح شیخ نظام الدین
اولیا و نصره الدین سلطان محمد "خان شهید" پسر بزرگ بلبن و نیز در مدح سلطان معزالدین
کیقباد دارد.

غرة الكمال- آن را میان سن سی و چهل سروده است. در مقدمه آن از محسنات و ترجیع شعر فارسی به عربی سخن رانده و از شعرای بزرگ ایران مانند سنایی و خاقانی و سعدی و نظامی نامبرده است. شیخ نظام الدین اولیا سلطان معز الدین کیقباد و جلال الدین فیروزشاه و جانشینهای او رکن الدین و علاءالدین و دیگران را مدح کرده. این دیوان بزرگتر از اقسام سابق و مرکب از قصاید و ترجیع بند و قطعات است.

بقیه نقیه- اشعار دوره پیری شاعر و قسمتی از آن در مدح علاءالدین محمد شاه و پسرش و دیگر امرا است.

نهایة الكمال- محتوای آخرین اشعار شاعر است و قصاید در مدح غیاث الدین تغلق و در مرثیه سلطان قطب الدین مبارک شاه دارد. مثنویهای امیر خسرو به تقلید نظامی:

1- مطلع الانوار به تقلید مخزن الاسرار- اشعار دینی و اخلاقی دارد، بنام علاءالدین محمد شاه اتحاف شده.

2- شیرین و خسرو در مقابل خسرو و شیرین.

3- مجنون و لیلی به تقلید لیلی و مجنون از اقسام مؤثر این منظومه ابیاتی است که شاعر به یاد مرگ مادر و برادر خود سروده.

4- آنینه اسکندری در مقابل اسکندرنامه بنام علاءالدین.

5- هشت بهشت در مقابل هفت پیکر، در حکایت بهرام گور است.

در خاتمه این مثنوی گفته است تمام خمسة در ظرف سه سال سروده شده است.

قاضی شهاب الدین از فضلی آن زمان همه آثار وی را مطالعه و تصحیح نموده.

مثنویهای دیگر "تاریخی":

1- قران السعدین 2- نه سپهر 3- تاج الفتوح 4- دول رانی و خضرخان 5- تغلق نامه. آثار منشور:

افضل الفوائد- ملفوظات نظام الدین اولیا است.

خزاین الفتوح- موضوع - تاریخ

اعجاز خسروی- در فن انشا

مناقب هند، تاریخ دهلی.

در تربت گنبد امیر خسرو این شعر نوشته اند:

ای چهره زیبای تورشک بتان آذری
هرچند وصفت می کنم درحسن از آن زیبا تری
هرگز نیاید در نظر نقشی زرویت خوبتر
شمسی ندانم یا قمرحوری ندانم یا پری

شیخ بوعلی قلندر- شیخ شرف الدین بو علی شاه قلندر پانی پتی.

تولدش- 605 ه.ق. بمطابق 1208م. در شهر پانی پت هریانه .

شاه علاءالدین شیخ بو علی قلندر را زیاد احترام ورزید.

علاوه بر غزلیات دو تا مثنوی بنام کنزالاسرار و رساله عشقیه معروف دارد.

شیخ بو علی قلندر پانی پتی را "رومی ثانی" نیز می گویند.

وفات 724 ه.ق. بمطابق 1324م. در شهر پانی پت.

بدرچاچ- بدرالدین بدرچاچ یا شاش اهل تاشکند بود.

همه قصاید وی در مدح محمد تغلق و هم دربار وی وابسته بود. علاوه بر علم معقول و منقول،

علم هینت و نجوم و موسیقی نیز دسترش داشت.

محمد تغلق او را خطاب "فخرالزمان" داد.

یک مثنوی بنام شاهنامه نوشت.

جمال ملیح و ناصرالدین معاصران بدرچاچ بودند.

بدرچاچ در هجو ناصرالدین یک قطعه را نوشت.

ضیا نخشب بدایونی- استاد الشعراء، شاگرد شهاب الدین مهمره بود.

تصانیف نثری وی:

طوطی نامه 'سلک السلوک

کتاب گلریز یک قسمت گلریز منظوم است.

وفات 751 ه.ق. بقول دکتر شیخ اکرام مرحوم.

مظهر کره - در سال 713 ه.ق. بمطابق 1316م. در قصبه کره نزد شهر اله آباد متولد شد.

صاحب دیوان بود. تقریباً 15 هزار شعر دارد.

مرید چراغ دهلوی، جانشین حضرت نظام الدین اولیاء.
وی بر وفات چراغ دهلوی یک مرثیه را نوشت.
چند تا قصیده در مدح فیروز شاه تغلق و امرای آن.
وفات 1388 م.

نثر در این دوره ها:

جوامع الحکایات و لوامع الروایات از عوفی.

مؤلف این کتاب را بنام نظام الملک جنیدی وزیر سلطان شمس الدین التتمش بپایان برده.
جوامع الحکایات مرکب از چهار قسمت است و هر قسمت بیست و پنج باب دارد:
در معرفت آفریدگار، در اخلاق حمیده، در اخلاق مزومہ، در اقوال عباد، عجایب بحار و بلاد
و طبایع حیوانات.
طبقات ناصری- تالیف ابو عمر عثمان بن محمد منهاج الدین سراج جوزجانی معروف به منهاج
سراج.

این کتاب را به نام ناصرالدین محمد شاه پسر التتمش تالیف کرده است.
موضوع- تاریخ عمومی عالم و به ویژه تاریخ غزنویان و غوریان.
بحرالانساب- تالیف محمد مبارک شاه معروف به فخر مدبر در سال 602 ه.ق. بپایان رسید. این
کتاب سلسله انساب رسول اکرم(ص)، صحابه کرام، ملوک عرب، شام و یمن، ملوک عجم خلفا،
از طاهریان تا غوریان است.

چچ نامه- مترجم علی بن حامه بن ابی بکر الکوفی.
ترجمه کتاب عربی فتح نامه یا منهاج الدین و الملک یا تاریخ منهاج المالک است. این کتاب
درباره حالات سلسله برهمنان چچ و درباره سند و بده مت و هندومت و غیره است.

تاج المآثر- مصنف تاج الدین حسن بن نظامی نیشاپوری
تاج المآثر درباره آخرین پنج حمله شهاب الدین محمد غوری به هند و فتوحات قطب الدین
درباره هفت ساله عهد حکومت التتمش و اولین کتاب تاریخ در هند است.

استاد امیر حسن عابدی این کتاب را تصحیح کرده است.
آداب الحرب والشجاعة- محمد مبارک شاه معروف به فخر مدبر.
این کتاب سی و چهار باب دارد.

این کتاب درباره آداب جنگ و طریقه آن است.
علاوه بر آن کرم و علم و عدل، انتخاب و وزیر و اسب از موضوعات این کتاب است.
معلومات مفید درباره ابتدای لاهور.

کتابهای تصوف :

طوالع الشموش- تالیف خواجه حمیدالدین ناگوری
درباره نام های نود و نه باری تعالی شرح داده است و بر دو جلد مشتمل است.
کتاب الاوراد- شیخ ابو محمد زکریا ملتانی
اصول طریقه- تالیف شیخ حمیدالدین صوفی ناگوری.
انیس الارواح- تالیف خواجه معین الدین چشتی، ملفوظات خواجه عثمان هارونی.
دلیل العارفین- تالیف خواجه قطب الدین بختیار کاکي.
مجموعه ملفوظات حضرت خواجه معین الدین چشتی.
فوائد السالکین- تالیف شیخ فریدالدین گنج شکر.
مجموعه ملفوظات حضرت قطب الدین بختیار کاکي.
راحة القلوب- تالیف نظام الدین اولیا، ملفوظات فریدالدین گنج شکر.
افضل الفوائد- امیر خسرو، ملفوظات حضرت نظام الدین اولیا.
فوائد الفوائد- حسن سجزی، ملفوظات حضرت نظام الدین اولیا.

کتابهای تاریخی:

تاریخ فیروز شاهی- مصنف ضیاءالدین مؤید الملک رجب معروف به برنی، او را "بیهقی
هند" می گویند.

به دربار های محمد تغلق و جلال الدین فیروز شاه تغلق داشت.

فتوحات فیروز شاهی- تالیف شمس سراج عقیف.

تغلق نامه (منثور)- تالیف محمد تغلق

مثنوی تغلق نامه از امیر خسرو است.

کتابهای دینی و تصوف:

تفسیر تاتارخانی- به نام امیر تاتار خان بذریعه یک عالم نوشته شد.

فقه فیروزشاهی- مولانا یعقوب مظفرکرامی، این کتاب را آغاز کرده ولی نتوانست به انجام برساند.

فتاوی قراخانی- مولانا یعقوب مظفرکرامی (فقه). این کتاب مشتمل بر سوالات و جوابات است.

فتاوی تاتارخانی- تألیف فریدالدین ابراهیم بن محمد حلبی است.

این کتاب را به زبان عربی خلاصه کرد و بنام تاتارخانیه معروف است.

مجموعه خانی فی عین المعانی- (فقه) قاضی القضاة کمال الدین ناگر.

فوائد فیروز شاهی- تألیف ملامحمد اعطاری، 115 باب دارد.

محتوای کتاب مذهب و اخلاق و معاشرت است.

فتاوی جهانداری- تألیف ضیاءالدین برنی، درباره فقه و قانون و رسم و رواج.

صحیفه نعت محمدی- از ضیاءالدین برنی.

درباره مذهب و سیاست و معاملات.

نزهة الارواح- تألیف شیخ امیر حسینی هراتی مرید حضرت زکریا ملتانی.

عشره مبشره: ضیا نخشبی بدایونی.

مقرنانه و رساله مکیه و اربعین صوفیه و ترجمه قرآن مجید-

تألیف سید جلال الدین بخاری معروف به مخدوم جهانیان جهانگشت.

بشارة المریدین و مکتوبات اشرفی- تألیف سید اشرف جهانگیر سمنانی.

سیرالاولیا- تألیف سید محمد مبارک کرمانی معروف به امیر خورد.

مکتوبات صدی، مکتوبات دوصدی، معدالمعانی، شرح آداب المریدین، فواید رکنی، ارشاد الطالبین، فواید المریدین، ارشاد السالکین، عقاید اشرفی، وصول الی الله از تألیفات و رسالات و مکتوبات شیخ شرف الدین احمد یحیی منیری اند.

ام الصحائف، مرآة العارفین، کتاب التمهیدین تألیفات حضرت خواجه مسعود بیگ.

خلاصة الفاظ جامع العلوم- مرتب ابو عبدالله علاءالدین

ملفوظات سید جلال الدین بخاری مخدوم جهانیان جهانگشت

سراج الهدایه- مولانا عبدالله، ملفوظات سید جلال الدین بخاری "مخدوم جهانیان جهانگشت".

جواهر جلالی- احمد الدعوة ملفوظات
 خیرالمجالس- مرتب خواجه حمید قلندر ملفوظات حضرت خواجه نصیرالدین چراغ دہلوی.
 مفتاح العاشقین- مرتب محب اللہ ، ملفوظات چراغ دہلوی
 معدن المعانی- مرتب زین بدر عربی، ملفوظات شیخ شرف الدین یحییٰ منیری.
 لطایف اشرفی- مرتب نظام الدین یمنی، ملفوظات سید اشرف جہانگیر سمنانی.
 شفاء الخالی- تالیف عبدالکریم قوام ناگوری، موضوع - علم طب
 جزئیات و کلیات- تالیف ضیاء الدین نخشبی بدایونی نثر آمیخته به نظم علم تشریح البدن.
 دلائل فیروز شاہی- تالیف عزیز الدین خالد خانی، موضوع - علم نجوم
 اصلاً این کتاب ترجمہ یک کتاب سانسکریت بود.
 غنیۃ المنیہ- درباره موسیقی، مصنف مجهول.
 کنزالتحف- درباره موسیقی

دوره های سید (817-852 ه.ق.) و لودھی (932-852 ه.ق.):

باتی سلسلہ سید- خضر خان
 باتی سلسلہ لودھی- سکندر لودھی
 دورہ سکندر را می توان زمان پیشرفت فارسی می گفت.
 اهمیت این عہد اینست کہ ہندوان آموختن فارسی را بہ اہتمام حکومت آغاز کردند.
 ولی بدبختانہ سرمایہ ادب این عہد زیاد در دست نیست.
 شاعران این دورہ ہا:
 سلطان سکندر دلدادہ شعرا بود و شعر ہم سرود. تخلص وی "گلرخ" بود.
 مجدالدین بابری- شاعر زمان سکندر لودھی بود.
 شاہنامہ ای نوشت و در این شاہنامہ درباره احوال خوارزم شاہیان مفصلاً بیان کردہ است.
 برہمن- نام دونگرمل
 استاد علوم رسمی بود و شاعر ہم بود.

دل خون نشدی چشم تو خنجر نشدی گر
 رہ گم نشدی زلف تو ابتگر نشدی

شیخ رزق الله دهلوی

عموی شیخ عبدالحق دهلوی بود و مرد عالم و فاضل بود و در زبان هندوی و فارسی شعر گفت.

در زبان فارسی تخلص "مشتاق" داشت.

وفات- 897 ه.ق.

جمالی- حامد بن فضل الله جمالی نام اصلش جمال الدین بود.

تخلص "جلالی" در آغاز و بعداً به "جمالی" تغییر کرد.

سیاحت را دوست می داشت.

وی به ایران و عرب و فلسطین سفر کرد و در دوران این سفر با مولانا جامی، حسین واعظ

کاشفی و قاضی معین و عبدالغفور لاری ملاقات کرد.

جمالی در وفات سلطان سکندر لودهی مرثیه ای دردناک گفت بعداً وی با ظهیرالدین محمد بابر

و نصیرالدین همایون روابط دوستانه داشت.

وفات- 1535 میلادی.

مثنوی مهر و ماه و مثنوی مرآة العارفين.

سیرالعارفين (منثور)

دیوان مشتمل بر قصاید و غزلیات، ترجیع و ترکیب بند، قطعات، رباعیات و مثنویات کوتاه اند.

موضوع شعر وی مخصوصاً تصوف است.

نثر این دوره ها:

کتابهای تاریخی:

تاریخ مبارک شاهی- تالیف یحیی بن احمد بن عبدالله سرهندی.

این کتاب درباره حالات شهاب الدین محمد غوری تا سلطان سید محمد است. تاریخ مستند

خانواده سید است.

مأثر محمود شاهی- نویسنده علی بن محمود کرمانی.

لقب- شهاب حکیم.

این کتاب تاریخ مفصل درباره عهد پادشاه مالوه سلطان محمود خلجی است. این کتاب به

فرمایش جانشین سلطان غیاث الدین بعد از وفات سلطان محمود خلجی نوشته شد.

طبقات محمود شاهیه- این کتاب به فرمان محمود شاه بیکرا گجراتی نوشته شد و مشتمل بر یک فاتحه و نه طبقات است.

فاتحه درباره رسول اکرم (ص) است.
تاریخ ناصری یا ناصر شاهیه- این کتاب مشتمل بر احوال عهد پادشاه مالوه سلطان ناصرالدین است.

کتابهای تصوف و دینی:

سیرالعارفین- تالیف شیخ جمالی کنبوه (فضل الله جمالی) موضوع احوال و تذکره اولیای هند و حالات سلسله بزرگان چشتیه است.

مناقب غوثیه- مؤلف محمد صادق شهابی.

موضوع مربوط به مناقب شیخ عبدالقادر جیلانی است.

مناقب شاه مینا- مؤلف محی الدین بن حسین رضوی.

این کتاب درباره صوفی مشهور لکهنو محمد قطب الدین چشتی معروف به شاه مینا است.

این کتاب درباره حالات زندگی و تعلیمات اوست.

منبع الانساب- مؤلف سید معین الحق

موضوع - نسب نامه و تصوف است.

کتابهای علوم:

معین الشفا یا طب سکندری- مؤلف میان بهوه و امرای جلیل القدر سکندر لودهی بود.
موضوع- طب

مؤلف میان بهوه از کتاب های مختلف سانسکریت استفاده کرده و در سال 908 ه.ق. این کتاب را مرتب کرد.

عهد تیموریان هند/ مغولان هند/ گورکانیان هند (1526م. تا 1857م.):

مؤسس سلسله تیموریان هند - بابر

عهد بابر - 1526-1530م

بابر - اسم کامل ظهیر الدین محمد بابر است.

او شاعر بود و به تقلید حافظ و سعدی غزلها می سرود، اما زبان مادری او ترکی بود.

تُرک بابری - مؤلف بابر (به زبان ترکی)

عبدالرحیم خان خاتان ترک بابری را به زبان فارسی ترجمه کرد.

وفات - 1530م. آرامگاه وی در شهر کابل.

آتش قندهاری - دربار بابر رقعہ نویس بود و شعر نیز سرود.

عهد همایون (1530-1556 AD.):

همایون خود شاعر بوده و صاحب دیوان بود.

دیوانش بیش از دویست بیت دارد.

وفات - 1556 م. آرامگاه در دهلی مشهور به مقبره همایون - میراث تعمیرات جهان (World

Heritage Site)

شیخ عبدالوحید بلگرامی - شاعر و نویسنده بود.

حقایق هند کتاب منثور از اوست.

ضمیری - قصیده گو بود.

نار و نیاز، سرگذشت مجنون، سکندراز تالیفات اوست.

عهد جلال الدین محمد اکبر (1556-1605م.):

زبان و ادبیات فارسی در عهد اکبر به اوج کمال رسید.

این زبان در سال 1582م. به حیث زبان رسمی شناخته شد. در این عهد مرکز فارسی هند بوده

نه ایران.

اکثر شاعران فارسی گو به هند مهاجرت کردند.

شاعران این دور:
غزالی مشهدی- نخست در دربار شاه طهماسب بود، پس به هند مهاجرت کرد و به دربار اکبر منسلک شد.

نخستین ملک الشعرای دربار اکبر و صاحب دیوان بود.
بنا به گفته صاحب مجمع الفصحا کلیاتش هفتاد هزار بیت است. مثنویهای متعدد دارد:
رشحات الحیات، اسرار المکتوم، نقش بدیع.
وفات- 970 ه.ق.

حکیم ابوالفیض فیضی فیاضی بن شیخ مبارک ناگوری
تولد: 954 ق. در شهر آگره (اکبر آباد)
دومین ملک الشعرای دربار اکبر بود.

بزرگترین شاعر فارسی در هند بعد از امیر خسرو بشمار می رود.
علاوه بر زبان فارسی زبان در زبان عربی و سانسکریت دسترس داشت.
مثنویها در تقلید نظامی گنجوی سرود:

مرکز ادوار در برابر مخزن الاسرار
سلیمان و بلقیس در برابر خسرو و شیرین

نل و دمن- لیلی و مجنون

هفت کشور- هفت پیگر

اکبر نامه- اسکندر نامه

دیوان شامل غزلیات و قصاید.

به حکمت و فلسفه زیاد علاقه داشت.

وی تفسیر قرآن بدون نقطه بنام سواطع الالهام نوشت.

گیتارا ترجمه کرد و در ترجمه مهابهات هم شریک بود.

لیلاوتی از سانسکریت به فارسی ترجمه کرد و موضوع این کتاب ریاضی است.

موارد الکلم- کتاب منثور بدون نقطه.

وفات- 1004 ه.ق.

عرفی شیرازی- سید جمال الدین عرفی شیرازی یکی از مبتکران سبک هندی.

تولد- 963 ه.ق. شیراز .

اولین به دربار اکبر و سپس به دربار جهانگیر راه یافت.

دیوان عرفی - دارای قصاید و غزلیات و ترجیع بند است.

به تقلید نظامی گنجوی تالیف خمسة را پرداخت اما کار وی مکمل نشد:

مجمع الافکار در برابر مخزن الاسرار

فرهاد و شیرین در برابر خسرو و شیرین

شاعر غزل گو بود. تعلی عرفی خیلی مشهور است.

نفسیه- رساله نثری و موضوع آن تصوف است.

وفات- 999 ه.ق. در شهر لاهور وفات یافت.

ثنایی مشهدی- خواجه حسین مشهدی متخلص به ثنایی.

ثنایی غزل زیاد دارد اما او شاعر قصیده سرا است.

وفات- 996 ه.ق. در شهر لاهور.

صاحب دیوان بود و دیوانش دو هزار بیت دارد.

مثنوی ساقی نامه از اوست.

بیرم خانخانان- معتمد شاه همایون و اتالیق اکبر بود.

به زبان ترکی و فارسی دیوان مختصری داشت.

باشاهنشاه همایون ایران رفت.

وفات- 966 ه.ق. بمطابق 1559 م.

محمد نظیری نیشاپوری- "حافظ هند" می گویند.

شاعر غزل سرا بود و بوسیله عبدالرحیم خانخانان به دربار اکبر راه یافت.

در اواخر عمر در احمدآباد گجرات ساکن شده، وی همانجا وفات یافت و مدفون شد.

وفات- در سال 1021 ه.ق. بمطابق 1613 م.

صاحب دیوان- دیوانش شامل به قصاید، غزلیات، رباعیات و دارای شش هزار بیت است.

ملاقاسم گاهی- سید نجم الدین معروف به ملا قاسم گاهی.

به دربار اکبر منسلک بود.

صاحب دیوان بود، دیوان مشتمل بر 1517 بیت است.

گل افشان- به تقلید بوستان سعدی
در معما- به وزن حدیقه الحقیقه سنایی.
بدرالدین حسین کشمیری- شاعر صاحب دیوان
ظهوری ترشیزی- نورالدین ظهوری ترشیزی
شاعر دربار ابراهیم عادل شاه دوم (بیجاپور) بود.
صاحب دیوان بود، ساقی نامه از اوست.
کتاب سه نثر ظهوری (1- مقدمه نوریس 2- گلزار ابراهیم 3- خوان خلیل)
وفات- 1024 ه.ق. بمطابق 1615 م.

عهد جهانگیر- (1605-1627 AD.):

تزک جهانگیری از جهانگیر
شاعران این دور:
طالب آملی- ملک الشعراء دربار جهانگیر بوده.
صاحب دیوان، دارای قصاید و غزلیات.
تولد- در شهر آمل ایران تولد یافت.
جهانگیر نامه (مثنوی).
لفتنانت خواجه عبدالرشید درباره طالب آملی یک کتاب نوشته است. اسمش "تذکره طالب آملی
مع انتخاب کلام" است.
تقی اوحدی- در آغاز به دربار شاه عباس دوم منسوب بود بعداً به دربار جهانگیر منسلک شد.
نام دیوان- نصره العارفين و تذکره العاشقين.
مثنویها- سفینه السکینه، کعبه الحرمین
حبی کشمیری- خواجه حبیب الله حبی شاگرد شیخ یعقوب عرفی بود و سوانح حیات مرشد بنام
مقامات حضرتایشان نوشت.
علاوه بر موضوعات تصوف دو تا کتاب، راحة القلوب و تنبیح القلوب نوشت.
درفن ماده تاریخ گویی علاقه داشت.
عبدالشکور بزمی- یکی از تواناترین مثنوی گوینان زمان خود بوده است.
از تالیفات "دات پادم"، این مثنوی به تقلید "پدماوت در تن" مؤلف ملک محمد جانشی.

عهد شاه جهان - (1627-1659 AD.):

شاعران این دور:

ابو طالب کلیم کاشانی یا همدانی

تولد- در همدان ولی زندگی وی در کاشان گذشت.

ملک الشعراى دربار شاهجهان بوده.

استادی وی غزل سرای و صاحب دیوان بود.

مثنوی شاهجهان نامه سرود.

وفات- 1061 ه.ق. در کشمیر در قبرستان سری نگر به نام مزارالشعرا مدفون است.

صایب تبریزی یا اصفهانی- در شهر تبریز متولد شد.

ولی نشو و نما در شهر اصفهان و به دربار شاه عباس وابسته بود و بعداً به دربار شاهجهان

منسلک شد. ارسال المثل وی خیلی معروف بود. تمثیل (مثالیه) یکی از ویژگیهای سبک هندی

است. استاد غزل بود.

صایب دوباره ایران رفت و به دربار شاه عباس صفوی به عهده ملک الشعرا فایز شد.

وفات- 1086 ه.ق. در اصفهان

از طرف شاهجهان منصب هزارى یافت و "خان مستعد" خطاب یافت.

ملا محمد طاهر غنى کشمیری

جای تولد- شهر سرینگر در کشمیر.

شاعر تمثیل بود.

دیوان دارای غزل و مثنوی و رباعی است اما اصلاً شاعر غزل سرا بود.

در سن سی و نه وفات یافت.

علامه اقبال دربار وی می گوید:

شاعر رنگین ادا طاهر غنى

فقر او ظاهر غنى باطن غنى

میر محمد یحیی کاشانی

تالیف- پادشاه نامه

از قصیده سرایان دربار شاهجهان بود.

حاجی محمد قدسی - اهل مشهد بود.
 منسلک به دربار شاهجهان بود.
 با لقب "خان" نواخته شد.
 تصانیف - "ظفرنامه شاهی" (مثنوی)
 دیوان شامل بر قصاید و غزلیات.
 دارا شکوه - پسر بزرگ شاهجهان بود.
 "قادر" تخلص داشت.
 مجمع البحرین - در این کتاب فلسفه اسلام و مذهب هندی جمع کرده است، 32 موضوع دارد.
 سفینه الاولیا - اولین اثر داراشکوه است که عمرش 25 سال بود.
 این کتاب در سبک تقلیدی از نفحات الانس جامی است.
 احوال و شرح زندگانی چهار صدویازده تن از مشایخ صوفیه و ارباب سلوک است و در آغاز
 درباره رسول الله و حسن و حسین و خلفاء و اولیاء الله مذکور است و چهار سلسله صوفیه مانند
 نقشبندیه و قادریه و چشتیه و سهروردیه نیز تذکر داد.
 سکینه الاولیا - دومین اثر داراشکوه.
 در کل کتاب کرامات مرشد خود میان میر مفصلاً ذکر کرده است.
 وفات - در سال 1069 ه.ق. بمطابق 1659 م. در جنگ تخت نشینی با اورنگ زیب.
 پندت برهمن لاهوری - اسمش چندربهان برهمن بود.
 شاگرد عبدالحکیم سیالکوٹی بود.
 در دربار شاهجهان ملازمت دفتر انشایی داشت، بعداً منشی خاص داراشکوه بود. در اواخر
 عمر در بنارس گوشه نشین شده بود.
 و آنجا در سال 1662 م. فوت شد.
 شاعر ساده نویس بود. غزل مختصر و دلاویز می نوشت.
 محسن فانی کشمیری - استاد غنی کشمیری بود.
 قاضی القضاة دربار شاهجهان بود.
 تالیفات - دبستان مذاهب، مثنوی چهارگانه - ناز و نیاز، می خانه راز، مصدر الآثار، هفت اختر.
 این مثنویها به تقلید نظامی است.

پادشاه شاهجهان شهر جونپور را "شیراز هند" می گفت.

عهد اورنگ زیب (1659-1707AD):

شاعران این دور:

زیب النساء - دختر اورنگ زیب

شاعره صاحب دیوان - تخلص "مخفی".

حافظ قرآن، در فن خطاطی ماهر بود.

زیب المنشآت - مجموعه نامه ها و واقعات از اوست.

شیخ علی حزین لاهیجی - شاعر و نقاد.

در سال 1103 ه.ق. در اصفهان متولد شد.

پدر وی از لاهیجان بود. حزین لاهیجی پنج دیوان دارد:

مثنوی ساقی نامه، تذکرة العاشقین (مثنوی)، مثنوی خرابات و غیره

تالیفاتی بسیار دارد.

بعد از سیاحت شهرهای هند بالآخره در بنارس مستقلاً اقامت داشت و درباره بنارس می گوید:

از بنارس نروم معبد عام است اینجا

هر برهن پسر لچهر من و رام است اینجا

وفات - 1180 ه.ق. در شهر بنارس و آرامگاهش همانجا است.

ناصر علی سرهندی - معاصر بیدل بود. برای نازک خیالی مشهور است.

حزین لاهیجی اشعار سرهندی و نثر و شعر بیدل را نافهم قرار داده است.

میرزا عبدالقادر بیدل عظیم آبادی - شاعر ملی افغانستان.

ولادت - 1644 م. بمطابق 1054 ه.ق.

جای ولادت - راج محل در بنگال.

لقب - ابوالمعالی، تخلص - بیدل

نام پدرش میرزا عبدالخالق بود. بیدل فلسفی بود و در شعر خود فلسفه را به طور کلی بکار

برده است.

غالب و اقبال هر دو از بیدل تأثیر بسیار گرفته است.

وی وابسته به دربار شاهزاده محمد (بمدت قلیل)

تصانیف:

دیوان - شامل غزلیات، قصاید و ترجیع بند و مستزاد چهار تا مثنوی:
محیط اعظم، طلسم حیرت، طور معرفت، عرفان، چهار عنصر (در نشر)
رقعات - در این کتاب 273 رقعات بیدل شامل است.

وفات - 1198 ه.ق. بمطابق 1783 م. در دهلی.

نظام الدین خان فاعق - از معروفترین شاعران زمان خود بوده.

مثنوی مرات الحسن از اوست.

میرزا اسدالله خان غالب - شاعر فارسی و اردو

ولادت 1797 م. در شهر آگره.

خطاب - دبیرالملک و نجم الدوله.

تخلص در آغاز "اسد" بعداً "غالب" کرد.

به دربار بهادرشاه ظفر آخرین بادشاه سلسله مغول راه یافت.

وفات - در سال 1869 م. آرامگاه در نظام الدین، دهلی.

تصانیف:

قاطع برهان، مهر نیمروز، مکاتیب کلیات نثر فارسی، کلیات نظم فارسی، دستنبو، در زبان

اردو، عود هندی، اردوی معلا و دیوان اردو.

خواجه میردرد - شاعر فارسی و اردو

در دهلی متولد شده. تقریباً 1313 ه.ق.

تصانیف:

واردات، علم الکتاب، رساله ناله درد، شمع محفل، رساله آه سرد، دیوان فارسی،

اسرار الصلوة، درد دل

سراج علی خان آرزو - شاعر و محقق

تصانیف:

سراج اللغة، چراغ هدایت، شرح سکندر، شرح زلیخا، داد سخن (قواعد فارسی)، خیابان گلستان
و غیره.

رقابت ادبی بین شیخ علی حزین لاهیجی و خان آرزو مشهور است.

نثر نویسی در عهد تیموریان هند یا گورکانیان هند:

تزک بابری- بابری، خودنوشت بابری و به زبان ترکی است.

همایون نامه- از گلبدن بیگم، خواهر همایون، سومین دختر بابری

تاریخ مفصل عهد همایون، به فرمایش اکبر.

تاریخ رشیدی- مؤلف- میرزا حیدر دوغلت

در دو جلد، یکی بر تاریخ منگول و دوم درباره شبه قاره هند و چاپ نشد.

برادر خاله زاده همایون بود.

نفائس المآثر- میر علاءالدوله کامی قزوینی.

مشمول بر عهد بابری تا اکبر. مشاهده خود

مؤلف- ابوالفضل و عبدالقادر بدایونی در کتاب تاریخ خود از این کتاب استناد می کنند.

تاریخ همایون- مؤلف بایزید بیات، تاریخ عهد همایون تا اکبر.

سواطع الالهام- از فیضی، تفسیر بی نقطه قرآن کریم.

عیار دانش از ابوالفضل

اکبرنامه- ابوالفضل (سه جلد)

آنین اکبری- آخرین جلد اکبرنامه. تنمۀ اکبرنامه.

آنین اکبری بر پنج قسمت منقسم بوده است.

تاریخ اکبری- محمدعارف قندهاری تاریخ عهد اکبر تا سال 1579م.

مآثر رحیمی- خواجه عبدالباقی نهاوندی، تذکره شعرای دربار عبدالرحیم خان خانان و درباره

حیات و کارنامه عبدالرحیم خان خانان، از عهد غزنوی تا جهانگیر.

تزک بابری- (ترجمه) از ترکی به فارسی، عبدالرحیم خان خانان

منتخب التواریخ یا تاریخ بدایونی- ملا عبدالقادر بدایونی در سه جلد

تاریخ از آغاز سلطنت محمود غزنوی تا چهلمین جلوس اکبر

تاریخ ناقدانه دین الهی و همه بدعات اکبر را به کم و کاست بیان کرده است.

تاریخ الفی- مؤلفان- نقیب خان، ملا محمد و ظفر بیگ.

تاریخ هزار ساله اسلام است.

مفصل ترین تاریخ عهد اکبر.

طبقات اکبری- از خواجه نظام الدین احمد بخشی.
تاریخ نظامی و طبقات اکبرشاهی هم می گویند.
معلومات جغرافیایی هم دارد، درباره نه طبقات مانند دهلی، دکن، گجرات، بنگال، جونپور، کشمیر، سنده و ملتان.

تاریخ حقی یا ذکرالملوک- شیخ عبدالحق محدث دهلوی از معزالدین بن سام تا عهد اکبر.
اخبارالاخبار فی اسرارالابرار- شیخ عبدالحق محدث دهلوی درباره سلسله اولیاءالله و صوفی و احوال ایشان.

تاریخ سنده- از سید محمد معصوم نامی، چهار بخش دارد و از ورود اسلام به سنده تا فتح اکبر سنده.

تزک جهانگیری- شاه نورالدین جهانگیر
زبدۃ التواریخ- نورالحق مشرقی دهلوی، به تقلید تاریخ حقی، از معزالدین بن سام تا تخت نشینی جهانگیر.

گلشن ابراهیمی یا تاریخ فرشته- میر قاسم هندوشاه فرشته استر آبادی.
در دو جلد و دوازده مقاله دارد، به فرمایش سلطان عادل شاه تحریر شده.

درباره فرمانروایان مسلمانان شبه قاره هند.

تاریخ کشمیر یا حیدر ملک- نارین کول عاجز

تاریخ عمومی کشمیر- به فرمایش عارف خان

پادشاه نامه یا شاهجهان نامه- محمد امین قزوینی

تاریخ مفصل ده سال اول شاهجهان.

پادشاه نامه- از عبدالحمید لاهوری.

در سه جلد و مفصل ترین تاریخ عهد شاهجهان است.

عمل صالح- محمد صالح کنبوه لاهوری.

مفصل تاریخ عهد شاهجهان.

سه نثر- از مولانا نورالدین محمد ظهوری ترشیزی.

به حکم ابراهیم شاه دوم نگارش یافته است.

گلزار ابراهیم و خوان خلیل- از ظهوری.

مرآة الخيال- شیر خان لودھی. تذکرہ شعرائی فارسی ہند.
 رقعات عالمگیری- از پادشاہ اورنگ زیب، مجموعہ نامہ های اورنگ زیب.
 لب التواریخ - بندرا بن داس
 کتاب تاریخی در دہ فصل.
 مائر عالمگیری- محمد ساقی مستعد خان.
 معتبر ترین تاریخ عہد عالمگیر پنجاہ سالہ هست.
 عالمگیر نامہ- مرزا محمد کاظم.
 فقط دہ سالہ تاریخ عہد عالمگیر است.
 خلاصۃ التواریخ- سجان رای بتالوی
 تاریخ عمومی است کہ در آن وقایع از ایام قدیم تا عہد اورنگ زیب آمدہ.
 تاریخ دلکشا- از بہیم سین ولد رگھونندن داس.
 حوادثی کہ بعد از تخت نشینی اورنگ زیب تا عہد شاہ عالم وقوع پیوستہ، ضبط شدہ است.
 مجمع النفائس- سراج علی خان آرزو اکبر آبادی (تذکرہ)
 سرو آزاد یا معاصر الکرام- مولانا غلام علی آزاد بلگرامی تذکرہ 143 تن شاعر است کہ در
 ہند زندگی بسر می بردند.
 ید بیضا- آزاد بلگرامی (تذکرہ)
 خزائنہ عامرہ- آزاد بلگرامی (تذکرہ)
 سفینہ ہندی- بہگوان داس ہندی (تذکرہ) شرح حال 253 شاعران فارسی است کہ در ہند
 اقامت داشتند.
 حدیقہ ہندی- بہگوان داس ہندی، در این تذکرہ فقط دربارہ شاعران ہند نژاد تذکرہ دادہ است.
 سفینہ خوشگو- بندرا بن داس خوشگو (تذکرہ) در سال 1743 م. نوشتہ شد.
 انیس الاحیا- موهن لعل انیس.
 گلزار کشمیر- کرپارام، تاریخ عمومی کشمیر
 انیس العاشقین- رتن سنگہ زخمی (تذکرہ)
 منتخب اللباب- خوافی خانی، معاصر عالمگیر است. بہترین کتاب تاریخ این دورہ است.
 مائر الامرا- صمصام الدولہ شاہنواز خان

تذکره شعرای کشمیر- پیر حسام الدین راشدی،
نظم و نثر بعد از تیموریان هند یا بعد از مغولان :
خواجه الطاف حسین حالی: خطاب- "شمس العلماء"
در سال 1837م. در پاتی پت هریانه متولد شد.

تالیفات:

مجموعه نظم فارسی و عربی، مجموعه مشتمل بر غزل، نعت، مرثیه، قطعات و رباعیات،
حیات سعدی، یادگار غالب، حیات جاوید و غیره

مولانا غلام قادر گرامی:

تولد - در جالندهر 1858م.

به دربار دکن راه یافت و منسلک به دربار میر محبوب علی خان و میر عثمان علی خان بود.
مقام ملک الشعرا بعهده داشت.

تالیفات- مجموعه شامل قصاید و غزلیات و رباعیات.

مثنویها- نیرنگ خیال، خرابات جنون، چیست اسلام، ساقی نامه و جوهر همت.

مولانا شبلی نعمانی:

خطاب "شمس العلماء"

ولادت- در سال 1857م در شهر اعظم گره در ایالت اترپردیش.

چهار مجموعه مختصر بنام دیوان شبلی، دسته گل، بوی گل و برگ گل. اکنون این چهار یکجا
شده بنام کلیات شبلی فارسی چاپ شده. در این کلیات، بیشتر از صد غزل، قصیده، مرثیه،
ترکیب بند، مثنوی مختصر شامل است.

شعرالعجم- پنج جلد، نقد شعر و درباره احوال شاعران فارسی.

سوانح حیات مولانا روم. هر دو کتاب به زبان اردو نوشته شده است.

وفات- 1914م. در شهر اعظم گره، آرامگاه در دارالمصنفین اعظم گره.

علامه اقبال یا اقبال لاهوری :

تولد 1877م. در سیالکوٹ در شهر سندھ.

آخرین شاعر بزرگ هند است.

لقب- شاعر مشرق، علامه، ترجمان حقیقت، شاعر فلسفی، دانای راز، حکیم الامت، مصور پاکستان.

خطاب- حکومت انگلیسی وی را "سر" خطاب داد.

در سیالکوت متولد شد ولی بیشتر زندگی خود در لاهور بسر برد به همین علت ایرانیان وی را اقبال لاهوری می گویند.

ملک الشعراء بهار قرن بیستم را قرن اقبال گفته است.

تصانیف:

اردو- بانگ درا، بال جبریل، ضرب کلیم، ارمغان حجاز، علم الاقتصاد

فارسی - اسرار و رموز، مجموعه ای اسرار خودی و رموز بیخودی

اسرار خودی - به اتباع مثنوی روحی حضرت بو علی قلندر

رموز بی خودی - به تقلید مثنوی ساقی نامه ظهوری ترشیزی

پیام مشرق - این کتاب به جواب فیلسوف آلمانی دیوان گوینده است

دو بیتی های پیام مشرق نمونه ای فهلویات بابا طاهر عریان است

زبور عجم- چهار قسمت، دو قسمت مشتمل بر غزلیات و دو قسمت آخرین مثنوی گلشن راز جدید و مثنوی بندگی نامه مشتمل است.

جاویدنامه- یکی از شاهکار اقبال است، در مثنوی جاوید نامه از اول تا آخر مولانا رومی راهنمای اقبال است.

مثنوی مسافر- یادگار سفر افغانستان است.

پس چه باید کرد(مثنوی)

وفات- در سال 1938م.

رضا علی وحشت:

در شهر کلکته در سال 1881م. بدنیا آمد.

دیوان وحشت- مشتمل بر غزلیات و قصاید ترانه وحشت.

وفات- 1956م.

اقبال احمد خان سهیل- در سال 1884م. در شهر اعظم گره متولد شد.

دیوان بنام "نوائ شیراز" - شامل بر قصاید و نظم.

جگر مراد آبادی - در سال 1890 م. در مراد آباد، اترپردیش بدلیا آمد.
 دیوان وی بنام "باد شیراز" شامل سی غزل و دو نظم.
 پروفیسور ولی الحق انصاری:
 شیوہ حافظ و سعدی و شہریار را در ہند زندہ ساخت.
 دیوانش بنام "ادارک" چاپ شد.
 نثر نویسی بعد از مغولان:
 تحفۃ الموحدین - از راجہ رام موہن رای.
 موضوع - ادیان مختلف جہان
 تاریخ محمد شاہی یا تاریخ نادر الزمانی - خوشحال چندکایستہ
 دو بخش دارد. اول بنام مجمع الاخبار و دوم بنام زبدۃ الاخبار.
 گل رعنا - از لچہمی ناراین شفیق اورنگ آبادی.
 تذکرہ است در دو بخش، بخش اول شرح حال شاعران است کہ اہل اسلام ہستند و بخش دوم
 شرح احوال شعرا است کہ اہل ہندو ہستند.
 شام غریبان - لچہمی ناراین شفیق.
 درباره آن شعرای فارسی است کہ بہ کشور ہند از حیث مسافر آمدہ بودند.
 چمنستان شعرا - لچہمی ناراین شفیق.
 احوال شعرای زبان اردو است، اما این کتاب بہ زبان فارسی نگارش یافتہ است.
 مآثر آصفی - لچہمی ناراین شفیق، تاریخ خاندان نظام.
 مآثر حیدری - لچہمی ناراین شفیق، تاریخ سلطان حیدر علی است.
 عمدۃ التواریخ - مؤلف منشی سوہن لعل.
 تاریخ مذہب سکہ و مہاراجا رنجیت سنگہ است.
 منتخب التواریخ - سدا سکہ نیاز، تاریخ مفصل و شرح عمومی ہند.
 تذکرۃ الشعرا - این کتاب با آنر علی لطف بیگ اصفہانی آغاز کردہ ولی با محمد یوسف
 جربادقانی تمام می شود.
 این کتاب درباره یک ہزار چہل و یک شاعر متقدم و متأخر است.
 سخنوران چشم دیدہ - مولوی ترک علی شاہ ترکی قلندر محلی.

این تذکره درباره آن شاعرانی هست که نویسنده با آنها ملاقات کرده است.
سخنوران نامی ایران- دکتر محمد اسحاق.
مشمول بر ده جلد و راجع به احوال و آثار هشتاد و چهار تن سخنوران معاصر ایران نوشته است.

سخندان فارس و دربار اکبری- محمد حسین آزاد.
بزم صوفیه - سید صباح الدین عبدالرحمن درباره صوفیان هند .
بزم تیموریه - سید صباح الدین عبدالرحمن، سه جلد، تاریخ ادبی عهد تیموریان هند است.
صوفی امیر خسرو - سید صباح الدین عبدالرحمن
بزم مملوکیه- سید صباح الدین عبدالرحمن، درباره تاریخ ادبی عهد مملوک است.
حیات حافظ - مولانا اسلم جیراجپوری
مقدمه رقعات عالمگیری - سید محمد نجیب اشرف ندوی
خیام - سید سلیمان ندوی
نقد شعرالعجم - حافظ محمود شیرانی.

کارهای ترجمه در هند: کارهای ترجمه در تاریخ هند ریشه قدیمی دارد. سلطان علاءالدین خلجی نخستین فرمانروای مسلمان است که به فلسفه هندوازم علاقه مندی داشت و می خواست که کتابهای سانسکریت به زبان فارسی ترجمه شود. این کار ترجمه بر عهد اکبر به اوج کمال رسید.

طوطی نامه - مترجم ضیا نخشبی
این ترجمه پنجاه و دو داستان (Sukasptati) است.
دلایل فیروز شاهی - مترجم عزالدین خالدخانی.
ترجمه یک اثر سانسکریت بر موضوع علم نجوم است.
ترجمه پراهی - مترجم عبدالعزیز شمسی
ترجمه (Pancasiddhantika پنج سندهانتکا)
غنیة المنیة - مترجم مجهول.
ترجمه سنگیت درین بر علم موسیقی.
طب سکندری - مترجم میان بهوه وزیر سکندر لودهی.

موضوع - طب، ترجمه آگاه‌ها مهاویدیکا است.

لهجات سکندری - مترجم عمر یحیی

موضوع - موسیقی، ترجمه رتناکرو سنگیت کلپترو.

بهارالاسماء - ترجمه راج ترنگنی است.

تاریخ کشمیر - ناراین کول. ترجمه راج ترنگنی است.

طب محمود شاهی - ترجمه Astangahrdaya است.

موضوع - علم پزشکی، طب.

فرس نامه - مترجم عبدالله ابن صفی.

ترجمه سلیهاترا (Salihatra) است. این کتاب برعلاج اسب است.

پادشاه اکبر این قدر باکارهای ترجمه علاقه داشت که در یک دیوان ترجمه باز کرد. وی بزرگ‌ترین دانشمندان معاصر مانند فیضی، عبدالقادر بدایونی، نقیب خان گنگادهر، کشن جوشی، دیوی مشرا و مدهو سودن مشرا و غیره بودند و کارهای ارزش در این زمینه انجام دادند.

رزم نامه - ترجمه مهابهارتا به وسیله یک گروه دانشمندان فارسی و سانسکریت.

راماین - مترجم ملا عبدالقادر بدایونی ترجمه راماین.

اتھروان - مترجم عبدالقادر بدایونی و بوا خان ترجمه اتھرویدا.

بدایع الفنون - مترجم فیضی ابن مبارک شاه ترجمه لیلوتی است.

نل و دمن - مترجم فیضی (مثنوی) ترجمه یک داستان مهابهارت بعنوان نلا و دمنیتی است.

عیار دانش - مترجم ابوالفضل، ترجمه کلیله و دمنه است.

هری بنس - مترجم ملاشیری، احوال کرشنا ترجمه (Harivainnisas) است.

مفروح القلوب - مترجم تاج الدین مفتی، ترجمه (Hitop desa) است.

راماین - مترجم ملا سعدالله، ترجمه راماین در عهد جهانگیر.

جوگ و سیست - ترجمه یوگ و سیست است وزیر نظارت دارا شکوه به انجام رسید.

سر اکب ر - مترجم داراشکوه است، ترجمه 50 اوپنشد است.

راگ درین - مترجم روح الله، ترجمه (Mukuta) است.

نیرگستان رام - مترجم چندرمان بیدل، ترجمه راماین است در عهد اورنگ زیب.

امر پرکاش - مترجم امر سنگه منشی، ترجمه راماین است.

بهار الحیات - مترجم محمد گوالیاری است، ترجمه (Amritakunda) است.

مهر و ماه - مترجم عاقل خان، ترجمه (Madhumalati) است.

شمع و پروانه - مترجم عاقل خان، ترجمه (Padmavati) است.

انجیل - ترجمه انجیل است. ابوالفضل به فرمایش اکبر ترجمه کرد.

لیلاوتی - مترجمین ابوالفضل، فیضی و با کمک پندتها.

ترجمه لیلاوتی موضوع ریاضی است.

تاجک - مترجم مکمل خان گجراتی.

موضوع - علم نجوم.

فرهنگ نویسی (در هند):

اولین فرهنگ فارسی در ادبیات فارسی "لغت فرس" از اسدی طوسی که در ایران نوشته شده.

فرهنگ قواس - محمد فخرالدین مبارک شاه.

فرهنگ قواس دومین فرهنگ فارسی ولی نخستین فرهنگ فارسی است که در هند نوشته شده است.

محمد فخرالدین مبارک - یکی از گویندگان بزرگ دوره علاءالدین خلجی 695-716 ه.ق. است.

دستورالافضل - حاجب خیرات دهلوی

ادات الفضلا - قاضی خان محمد بدر دهلوی.

زفان گویا - بدر ابراهیم.

لسان الشعرا - عاشق

مفتاح الفضلا - محمد بن داود

صحاح الفرس - محمد بن هندو شاه بخجوانی.

شرفنامه منیری - شیخ ابراهیم قوام فاروقی

تحفة السعادة یا فرهنگ سکندری - مولانا محمد فرزند شیخ ضیاء الدین محمد در عهد سکندر

لودهی، نه باب و هرباب دو فصل دارد.

مؤید الفضلا - محمد فرزند لاد دهلوی.

هرحرف در یک باب و هر باب در سه فصل (1) عربی را به فارسی (2) فارسی به فارسی (3) ترکی را به فارسی.

تحفة الاحباب - حافظ اوبهی.

مدارالافاضل - فیض فرزند اسدالله علمای دکنی.

سرمه سلیمانی - تقی الدین محمد اوحدی بلیانی.

نسخه میرزا یا فرهنگ میرزا- میرزا ابراهیم فرزند شاه حسین اصفهانی وزیر شاه اسماعیل، در عهد شاه طهماسب، پنج بخش دارد.

فرهنگ جهانگیری- نواب عضدالدوله جمال الدین حسین اینجو.

این فرهنگ به تشویق اکبر تدوین شده ولی در عهد جهانگیر در سال 1017 ه.ق. به پایان رسیده، بنام این پادشاه فرهنگ جهانگیری نام گرفته است.

مجمع الفرس یا فرهنگ سروری - محمد قاسم بن حاجی محمد کاشانی متخلص به سرور. بنام شاه عباس معنون کرد.

برهان قاطع - محمد حسین خلف تبریزی متخلص به برهان.

برهان کتاب خود را در سال 1062 ه.ق. بنام سلطان عبدالله از سلسله قطب شاهیان به پایان رسانده است. با تصحیح مرحوم دکتر محمد معین چاپ شد.

قاطع برهان - غالب. در سال 1285 ه.ق. این کتاب انتقادی است بر برهان قاطع.

ساطع برهان - میرزا رحیم بیگ میرتهی متخلص به رحیم در سال 1276 ه.ق. در رد قاطع برهان نوشته شده.

مؤید برهان - آقا احمد علی شیرازی متخلص به احمد در رد قاطع برهان.

قاطع القاطع - امین الدین دهلوی متخلص به امین در رد قاطع برهان.

نقد قاطع برهان - پروفیسور نذیر احمد، این کتاب انتقاد بر قاطع برهان است.

کشف اللغاة و اصطلاحات - عبدالرحیم فرزند احمد سور بهاری.

فرهنگ رشیدی- عبدالرشید تتوی

چراغ هدایت - سراج الدین علی خان متخلص به آرزو

سراج اللغاة - سراج الدین علی خان متخلص به آرزو

لطایف اللغاة - عبداللطیف پسر عبدالله عباسی

مفتاح المعضلات - شیخ برهان

چهار عنصر دانش - امان الله حسینی متخلص به امائی

بحر الفضائل - محمد بدر خزانه بلخی

بهار عجم - تیک چند بهار در سال 1782 م.

غیاث اللغاة - محمد غیاث الدین رام پوری

ارمغان آصفی - محمد عبدالغنی متخلص به غنی فرخ آبادی. فرهنگ اصطلاحات فارسی.

مرآة الاصطلاح - فرهنگی است که بوسیله آنند رام مخلص گرد آوری شده است.

مجمع اللغاة - کتابیست در لغت، نوشته ابوالفضل

فرهنگ آنند راج - محمد پادشاه متخلص به شاد

ویژگیهای ادبیات فارسی هند:

ورود زبان فارسی به زمین پهناور شبه قاره هند با حمله محمود غزنوی شروع شد.

صوفیان کرام هم در گسترش زبان فارسی نقش مهمی ایفا نمودند.

ادبیات تصوف در هند آغاز شد. اولین کتاب تصوف کشف المحجوب است.

تذکره نویسی در هند شروع شد. اولین تذکره لباب الالباب عوفی است.

بیشتر فرهنگ فارسی در هند نوشته شدند.

فن تاریخ نویسی در هند هم به اوج کمال رسید.

ترجمه نگاری در هند خصوصاً در عهد اکبر رواج یافت.

قصیده سرایی در ادبیات فارسی رو به زوال نهاد ولی در عهد تیموریان هند احیا شد.

برخی از شاعران ایران به هند مهاجرت کردند و به دربار شاهان ادب پرست تیموریان هند

نشوونما یافتند به همین علت مرکز ادبیات فارسی آن دوره هند شده نه ایران.

قصیده سرایی و غزل سرایی بیشتر رواج یافت.

سبک هندی در عهد تیموریان هند به اوج کمال رسید.

غیر مسلمانان هند در پیشرفت و گسترش زبان و ادبیات فارسی نقش مهمی را ایفا نمودند.

اولین کتاب نقد شاعران فارسی در هند نوشته شد. بوسیله شبلی نعمانی (شعرالعجم)

ادبیات فارسی در عهد صفوی - (907-1134 AD.):

مؤسس این سلسله شاه اسماعیل صفوی است.

نسب او به شیخ صفی الدین اردبیلی می رسد که در سال 650 ه.ق. به دنیا آمده است.

نام حکومت صفوی بنام شیخ صفی الدین است.

مرکز دارالحکومت صفوی در آغاز تبریز بود، بعداً قزوین و بالاخره اصفهان دارالحکومت و

پایتخت مستقل شد و در این زمان اصفهان به لقب "نصف جهان" معروف بود.

پادشاه هند همایون در عهد حکومت شاه طهماسب اول بعد از شکست خوردن بدست شیرشاه

سوری به ایران رفت.

وی تقریباً 10 یا 15 سال در ایران اقامت داشت.

شاعران معروف این دوره:

بابا فغانی شیرازی - فغانی شاعر صف اول فارسی بود.

وفات 925 ه.ق. بمطابق 1519 م.

رباعیات، نظم و قصاید وی قابل توجه است.

ولی غزلهایش مهم تر است.

شعرای نامور زبان فارسی مانند وحشی بافقی، عرفی شیرازی، نظیر نیشاپوری، طالب آملی و

کلیم کاشانی و صایب تبریزی و جویا تبریزی مقلدین فغانی شیرازی بودند.

واله داغستانی در تذکره اش (ریاض الشعرا)، میرزا غالب در نامه های خود و شبلی نعمانی

در شعرالعجم شاعر مذکور ستوده اند.

بابا فغانی در آخر دوره تیموری و آغاز دوره صفوی زیسته است.

هاتفی خرجری خراسانی - اسمش عبدالله بود.

پسر خواهر مولانا عبدالرحمن جامی بود.

هاتفی خمسة نظامی را تقلید کرده. مثنویها مانند لیلی و مجنون، شیرین و خسرو، هفت منظر،

سکندر نامه و تیمورنامه نوشته است.

در مثنوی تیمورنامه یا ظفرنامه فتوحات تیمور لنگ سلسله وار نظم کرده است.

وی نوشتاری "شاهنامه حضرت اسماعیل" درباره فتوحات شاه اسماعیل صفوی آغاز کرد ولی بدبختانه نتوانست به پایان برساند.

مثنوی "فتوحات نامه" مثنوی مختصری است که بر اوصاف جوانان مشتمل است، دیوان مختصر دارد.

وفات: 927 ه.ق. بمطابق 1512م.

هلاکی چغتایی استر ابادی - اسمش بدرالدین هلاکی بود.

در استر اباد چشم به جهان گشود، به استر ابادی شهرت یافته است، ولی وابسته به دربار عبدالله خان بود.

مثنویها - شاه و درویش، صفات العاشقین.

وفات: 926 ه.ق. بمطابق 1529م.

اهلی شیرازی - محمد اهلی شیرازی

تقریباً در سال 858 ه.ق. متولد شد.

او معاصر شاه اسماعیل صفوی و شاه طهماسب بود.

استاد غزل، قصیده و رباعیات بود.

مثنویها - سحر هلال، شمع و پروانه.

یک مجموعه رباعیات بنام ساقی نامه از اوست.

بر سنگ قبر او نوشته اند که در هشتاد و چهار سالگی دارای فانی را وداع گفت.

وحشی بافقی - مولانا کمال الدین محمد وحشی بافقی یزدی

بهترین مثنوی فرهاد و شیرین ناتمام نوشت.

بعد از سالها، این مثنوی "فرهاد و شیرین" بوسیله وصال شیرازی شاعر عهد قاجاری تمام شد.

وحشی درباره مخالفین خودش بسیار هجو و هزل نوشته است.

مثنوی خلد برین به تقلید از مخزن الاسرار نظامی.

ناظر و منظور، داستان عاشقانه، برون خسرو و شیرین نظامی.

وحشی در اشعار حتی الامکان از بیکار بردن لغات عربی پرهیز کرده است.

وفات: 991 ه.ق. بمطابق 1583م.

محتشم کاشانی - شمس الشعرا مولانا کمال الدین علی محتشم کاشانی.

وی اصلاً قصیده سرای مداح است و ممدوحانش شاه طهماسب و دختر شاه طهماسب هستند.
وی به دربار شاه طهماسب صفوی وابسته بود.

سرشناسی وی درباره مرثیه مناقبات اهل بیت بود. صاحب دیوان بود.

مرثیه سرایی او را شهرت جاودانی عطا کرد.

پای مرثیه گو می گویند.

وفات. 996 هـ در کاشان

نثر نویسی در عهد صفوی:

تاریخ عالم آرای عباسی- اسکندر بیگ ترکمان، منشی شاه عباس اول بود.

کتابیست در احوال و اعمال پادشاهان صفوی از آغاز تاملرگ شاه عباس بزرگ و ذکر حوادث مهم آن عهد است.

مجلس المومنین - قاضی نورالله شوستری.

کتابیست در ذکر احوال بعضی از مشاهیر شیعه از علما و حکما و صوفیه و وزرا. این کتاب

یک فاتحه و دوازده مجلس و در هر مجلس احوال گروه از علمای شیعه را باز گفته است.

قاضی نورالله شوستری را "شیعه طراش" لقب داده اند.

رساله سه اصل - ملا صدرا، نام محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین مشهور به ملا صدرا.

بیشتر کتاب به زبان عربی نوشته است.

حبیب البشر- اسم کامل این کتاب حبیب المیر فی اخبار افراد البشر از غیاث الدین خواند میر.

این کتاب سه جلد دارد. درباره ابتدای آفرینش دنیا تا عهد شاه اسماعیل صفوی بر واقعات عهد وی مشتمل است. کتاب دیگرش:

خلاصه الاخبار تلخیص روضة الصفا است و نویسنده هفتمین جلد روضة الصفا را اضافه کرد.

مکارم الاخلاق و دستورالوزرا - کتاب نیم تاریخی.

تحفه سامی - سام میرزا پسر شاه اسماعیل

این کتاب را در سال 950 هـ ق. بمطابق 1550 م. نوشته است. این کتاب مشتمل بر تذکره هفت صد شاعر است.

تذکره نصر آبادی یا تذکره الشعرا- محمد طاهر نصر آبادی اصفهانی.

مؤلف در این کتاب درباره احوال معاصرین بیان کرده و زبان فارسی امیخته به عربی است.
صفوة الصفا - شیخ توکل

درباره احوال شیخ صفی الدین اردبیلی و مرشد ایشان شیخ زاهد گیلانی است.

این کتاب مشتمل بر مقدمه ای و دوازده باب است.

تذکره هفت اقلیم - امین احمد رازی.

امین احمد رازی در عهد طهماسب کوتوال منطقه ری بود. در این کتاب درباره شعرا و معلومات جغرافیه است.

نویسنده در این کتاب درباره افراد اہم، شعرا، ادبا و ارکان سلطنت هر اقلیم (ناحیه) معلومات خود را در سه جلد بیان کرده.

ویژگیهای عهد صفوی:

صفویه قریب دو و نیم قرن فرمانروای کرده اند.

در عهد صفوی اروپاییان به ایران راه پیدا کردند.

خصوصیات این دوره رواج زبان ترکی است، مثلاً شاه اسماعیل به زبان ترکی شعر می گفت و "خطابی" تخلص می کرد.

در این عهد سبک هندی رواج یافت.

در این عهد زبان فارسی به درجه دوم قرار یافت، چون بیشتر کتب به زبان عربی نوشته می شد و کتب فارسی بیشتر ترجمه کتابهای اساسی شیعه برای استفاده مردم عامه ایران بود.

شاه صفوی آئین تشیع را مذهب رسمی ایران قرار داد. به همین علت قصیده سرایی و غزل سرایی ممنوع شد و فرمان داد که به مدح امام معصومین شعر بسرایند، به این وجه مرثیه سرایی و مناقب امام معصومین بسیار رواج یافت.

شاعران غزل گو و قصیده سرای این عهد گروه به گروه به کشور هند به دربار تیموریان هند آمدند و برای این شاعران در شاهان تیموریان هند باز می شد و جایزه و انعام به شعر می دهند. شاهان هند سرپرست ادب و هنر بودند و به همین علت مرکز ادبی هند گردید نه ایران.

نثر مذهبی شیعه و فرهنگ عربی از ویژگیهای این عصر است. عده زیادی از علمای این عهد آثاری (کتب دینی) به زبان عربی نوشتند.

نقاشی در عصر صفوی به اوج کمال رسید.

از نظر معماری بناها مانند مسجد شیخ لطف الله، مسجد شاه اصفهان، چهل ستون، سی و سه پل، پل خواجه و مدرسه چهار باغ یادگار های این دوره است.

ادبیات فارسی در عهد افشاری:

نادر شاهی با عهد افشاری از لحاظ ادب فارسی مهم نیست.
بنیانگذار این عهد نادر شاه درّانی معروف به نادرشاه افشاری بود.
نادر شاه برای اتحاد شیعه و سنی سعی کرد.

شاعران این دوره:

مشتاق اصفہانی - میر سید علی مشتاق اصفہانی۔

شاعر قادر الکلام بود.

شاعر سبک باز گشت بود و پیرو سبک عراقی بود و سبک سعدی و حافظ را دنبال کرد.

عاشق اصفہانی۔ اسم آقا محمد معروف بہ عاشق اصفہانی۔

هم مشرب و هم نوای مشتاق اصفهانی، پیرو سبک عراقی.

وفات - 1181 هـ.ق. بمطابق 1767م.

آذر بیگدلی کاشانی - طف علی بیگ آذر.

شاعر معروف عہد خود و پیرو سبک عراقی بود.

این شاعر یک مثنوی به تقلید مثنوی یوسف و زلیخا به همین عنوان نوشت.

وفات۔ 1195ھ بمطابق 1780م۔

ہاتف اصفہانی - سید احمد هاتف اصفہانی۔

وفات - 1198 هـ.ق. بمطابق 1783م.

در عهد افشاری شاعری می کرد.

در علم طب، ریاضی و حکمت و زبان عربی مهارت داشت.

پیروکار سعدی و حافظ.

بیت معروف (ترجیع بند) اوست.

یک هست و نیست و نیست است جز او

وَدَّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

تذکرہ آنشکدہ۔ تالیف اندر بیگملی کاشانی.

بر سه بخش مشتمل است. در این تذکره حالات شاعران قدیم و معاصر بیان کرده و درباره شخصیت تن شاعر معاصر نیز ذکر کرده است.

مؤلف با شاعرانی که بسوی شبه قاره هند مهاجرت کردند، تعصب داشت.

تاریخ دره نادری - تالیف میرزا مهدی خان استر آبادی.

منشی دربار نادرشاه و تاریخ مفصل دوره نادرشاهی نوشت.

تاریخ جهانگشای نادری - تالیف میرزا مهدی شاملو استر آبادی.

عهد زند:

بنیانگذار عهد زند کریم خان زند بود.

مرکز شیراز بود.

آخرین پادشاه این عهد لطف علی شاه بدست قاجار شکست خورده.

ادبیات فارسی در عهد قاجاری:

بنیانگذار سلسله قاجار آقا محمد خان بود.

او فقط یک سال حکمرانی کرد و بدست مردم مقتول شد و بعداً فتح علی شاه قاجار حکمرانی کرد، شعر می سرود و "خاقان" تخلص داشت و سرپرست شعرا و ادبا بود.

شاعران معروف اوایل دوره قاجار - (شاعران سبک باز گشت):

فتح علی کاشانی - در سال 1179 ه.ق. در کاشان تولد یافت. پسر آقا محمد خان معروف به صبا کاشانی.

مثنوی - شاهنشاه نامه، داستان حماسی به شیوه شاهنامه فردوسی در بحر متقارب، مشتمل بر چهل هزار بیت است. در ستایش و ذکر، وقایع پادشاه فتح علی شاه و مآثر آقا محمد خان و جنگها و فتوحات عباس مرزا.

دیوان - شامل ده تا پانزده هزار بیت، در قالب قصیده و غزل.

خداوند نامه در بیان معجزات پیامبر (ص) و جنگها و دلیریهای حضرت علی. صبا هم به لقب حاجب خانواده شعر معروف است.

عبرت نامه - مثنوی در مدح فتح علی شاه آمیخته به هجو و اندرز. ملک الشعرای دربار فتح علی شاه قاجار.

گلشن صبا و عبرت نامه هر دو مثنوی را به تقلید تحفة العراقین خاقانی است و بوستان سعدی ساخته است.

در عربی و فارسی هر دو مهارت داشت. اصلاً قصیده سرا بود.

وفات - 1238 ه.ق.

نشاط اصفهانی - نام میرزا عبدالوهاب معتمد الدوله نشاط.

تولد - 1175 ه.ق. در اصفهان

عربی و فارسی و ترکی را فراگرفت و با علوم دینی و حکمت الهی و ریاضی و منطق آشنایی یافت و در حسن خط مشهور شد.

آثار نشاط - نشاط آثار منثور و منظومی دارد که در کتابی بنام "گنجینه" چاپ شده است و شامل مطالب زیر است:

دیباچه ها و خطبه ها و وقفنامه ها و عقد نامه ها

مدیحه ها، قباله ها، قصاید و قطعات

نامه ها و فرمانهای فتح علی شاه

نامهایی که به خود شاه و شاهزادگان نوشته

اشعار، قطعات ادبی و حکایت‌های اخلاقی

سبک تازه ندارد. شیوه ای میان نثر و صاف و سعدی دارد

غزل‌های وی جنبه فلسفی و عرفانی دارد. مقلد غزل سرایی حافظ

وفات - 1244 ه.ق. در تهران

مجموعه اصفهانی - نام کامل سید حسین طباطبایی اردستانی متخلص به مجمر، در اواخر قرن دوازدهم هجری در زوآر اصفهان بدنیا آمد. ملقب به "مجتهد الشعر".

دیوان مجمر شامل قطعات، قصیده، غزل و ترکیب بند.

اصلاً شاعر قصیده سرا بود. وابسته به دربار فتح علی شاه. در قصاید خود اغلب از انوری و خاقانی و گاه امیر معزی تقلید کرده.

وفات - 1225 ه.ق. بمطابق 1810 م. در جوانی وفات یافت.

وصال شیرازی - میرزا محمد شفیع معروف (میرزا کوچک)

متخلص به "وصال"

تولد - 1192/1193 ه.ق. در شیراز.
 در علم موسیقی مهارت داشت و آواز دلنشین هم داشت.
 مثنوی بزم وصال به تقلید شاهنامه فردوسی.
 تکمله مثنوی فرهاد و شیرین وحشی بافقی نوشت.
 ترجمه اطواق الذهب "زمخشری" صد مقاله اخلاقی و ادبی از عربی به فارسی.
 صبح وصال به تقلید گلستان سعدی.
 رسالاتی به نظم و نثر در حکمت، موسیقی، عروض، کلام و تفسیر احادیث نیز دارد.
 دیوان که شامل قصاید مدحی و مثنویها و غزلیات و مرثی، وصال قصیده سرا و مداح است. او
 فتح علی شاه و محمد شاه و شجاع السلطنه و از چندتن از بزررگان فارس ستوده است.
 وفات - 1262 ه.ق. بمطابق 1845 م در شیراز.
 فروغی بسطامی - نام میرزا عباس فروغی فرزند آقا موسی بسطامی.
 تولد - 1213 ه.ق. در عتباب.
 در اوایل زندگی خود "مسکین" تخلص کرد و بعداً "فروغی" تخلص اختیار کرد.
 دیوان - 35000 بیت دارد. یکی از بهترین غزل سرایان دوره اخیر است و در غزل از سعدی
 تقلید کرد.
 وفات - 1274 ه.ق. بمطابق 1857 م.
 سروش اصفهانی - میرزا محمد علی فرزند قنبر علی سندهی اصفهانی.
 تولد - 1228 ه.ق. در اصفهان.
 وی از طرف ناصرالدین شاه لقب "خان" و "شمس الشعرا" گرفت
 قصاید - فتح نامه ها.
 مثنویها - اردی بهشت نامه، ساقی نامه، الهی نامه
 شمس المناقب در مدح پیامبر و انمه معصومین. 605 بند مرثیه.
 روضة الانوار - ذکر فاجعة کربلا.
 دیوانی بنام زينة المدايح خاندان رسالت.
 انتخاب و سرودن اشعاری برای ترجمه الف لیله و لیله.
 سروش در شعر از انوری، فرخی و امیر معزی تقلید می کند.

قصیده ای درباره پیروزی سپاه ایران بر افغانها و فتح هرات سروده است.
وفات - 1285 ه.ق. بمطابق 1869 م. در تهران در سن 56 سالگی.
حکیم قآانی شیرازی - اسم کامل میرزا حبیب الله شیرازی قآانی.
تولد - 1223 ه.ق. در شیراز.

نام پدرش میرزا محمد علی گلشن بود.
در آغاز شاعری "حبیب" تخلص می کرد و بعداً "قآانی" اختیار کرد.
وی از محمد شاه لقب "حسن العجم" یافت.
قآانی به تقلید گلستان سعدی کتابی بنام "پریشان" نوشته. کتاب حاوی است 121 حکایت
متنوع و بزرگ و کوچک.

سبک خاص داشت و به سبک قآانی مشهور شد.
قآانی علاوه بر زبان مادری نیز عربی و ترکی مهارت داشت و نخستین شاعر فارسی زبان
است که به زبان فرانسه آشنا بود و علم موسیقی هم آشنا بود و بزرگترین شاعر این دوره است.
در غزل دنبال رو سعدی است و بیشتر با طبیعت و زندگی سروکار دارد نه با فلسفی و عرفان.
غزل سرایی و قصیده سرایی ولی هنر بزرگ وی در ساختن مسمط است.
در اشعار وی هجوی تلخ و نیشداری هم دیده می شود.

وفات : 1270 ه.ق. بمطابق 1853 م در تهران.
یغمای جندقی - میرزا رحیم پسر حاجی ابراهیم قلی.
تولد - 1196 ه.ق. در جندق.
تخلص "مجنون" در آغاز "یغما" پس از رهایی از زندان نام خود را به ابوالحسن و تخلص
خود را به "یغما" بدل کرد.

غزلیات - به سبک و شیوه قنما سروده.
هزلیات جالب ترین بخش اشعار اوست.
اشعار یأس آلود، مراثی بیشتر آنها در قالب مستزاد. آثار منشور یغما مجموعه نامه های اوست.
وفات - 1276 ه.ق. بمطابق 1859 م.

محمودخان صبا- (ملک الشعرا) نوه فتح علی خان صبا کاشانی.
تولد - 1228 ه.ق. در تهران.

وی در سلطنت ناصرالدین شاه به دربار راه یافت و لقب ملک الشعرای که پدر و جد او نیز داشتند، گرفت. وی در حکمت، علوم ادبیه، حدیث و تفسیر مهارت داشت. محمودخان شاعر قصیده سرا است و در ساختن قصیده از استادان دوره قبل از مغول مانند عنصری، فرخی و منوچهری تقلید می کرد. اکثر قصاید او در مدح ناصرالدین شاه و اطرافیان اوست. اشعار وی در حدود دو هزار و شش صد بیت دارد.

وفات - 1311 ه.ق. بمطابق 1893 م در تهران.

فتح الله شیبانی - تولد - 1241 ه.ق. در کاشان.

نماینده مسلک بدبینی است (Pessimist).

آثار - ترجمه احوال اوست بنام مقالات ابومصر شیبانی.

مقدار زیادی اشعار در قالب غزل، قصیده و رباعی در مجموعه های بنامهای زیر جای دارد: درج در، فتح و ظفر، گنج گوهر، مسعودنامه، تنگ شکر، زبدة الآثار، شرف الملوك، کامرانیه، یوسفی، خطاب فرخ، فواکه السحر، جواهر مخزون، لالی مکنون و نصایح منظومه. در سبک خراسانی شعر می سرود.

وفات - 1308 ه.ق. بمطابق 1890 م در تهران.

قره العین طاهره بابیه - اسم کامل ابو سلمه فاطمه

تولد - 1233 ه.ق. در قزوین.

لقب - قره العین، زرین تاج، ذکیه، طاهره.

تخلص - طاهره

علامه اقبال بی باکی طاهره را در جاویدنامه ستوده است. قره العین زن صاحب قلم بود. علاوه بر شاعری و سخنورانی، ادبیات و فقه و اصول کلام و تفسیر مهارت داشت. قره العین اولین زن ایرانی بود که برخلاف رسم و رواج بدون حجاب با علما و رجال بحث و مباحثه، وعظ و نصیحت کرد و به مردان خطاب کرد.

آثار او برمناجات و نامه ها مشتمل است.

اشعاری که منسوب به اوست مربوط به فرقه بابی تعلق می داشت.

وفات - 1852 م.

نثر نویسندگان معروف در اوایل دوره قاجاری:

قایم مقام - میرزا ابوالقاسم فرزند سید الوزرا میرزا عیسی.

معروف به میرزا بزرگ.

تولد - در سال 1193 ه.ق. از توابع اراک.

از دربار فتح علی شاه میرزا ابوالقاسم "سیدالوزار" و قایم مقام لقب یافت. عهد نامه "ترکمان

چای" در سال 1243 ه.ق. به خط قایم مقام تنظیم امضا شد.

آثار - دیوان حاوی حدود سه هزار بیت است.

مثنوی جلایرنامه بر سبیل مزاح به نام غلام خود جلایر سروده است.

منشیات - حاوی چند رساله و نامه های دوستان اوست.

نثر - قایم مقام در نثر نویسی توانا است.

در شعر "سنایی" تخلص می کرد. (اما شاعر نبود).

وفات - 1251 ه.ق. مقتول شد.

فاضل خان گروسی - محمد فاضل خان

تولد - 1198 ه.ش. در گروس، همدان

فتح علی خان به او "فاضل خان" لقب داد.

تخلص - راوی

علاوه بر منشیات تذکره ای بنام "انجمن خاقان" باقی مانده

دیوان شعر هم دارد.

وفات - 1252 ه.ق. در 54 سالگی در گذشت.

حاجی فرهاد میرزا - (معمدالدوله) تولد 1233 ه.ق.

او شعرها در مدیحه دارد.

آثار وی: منشیات، هدایة السبیل (سفرنامه حج اوست)، زنبیل، مانند کشکول شیخ بهایی سفینه ای است که همه چیز در آن است، ق مقام زخار و صمصام تبار در مقتل امام حسین، جام جم در جغرافیه، ترجمه جغرافیه ویلیم پیناک.

نصاب انگلیسی به فارسی که دوهزار کلمه است.

ترجمه خلاصه الحساب شیخ بهایی از تازی به فارسی

فلک السعادة در هئیت و ردّ علم احکام نجوم.

وفات - 1305 ه.ق.

میرزا حسن علی خان امیر نظام گروسی:

ولادت - 1236 ه.ق. در قصبه بیجار گروس.

لقب- امیر نظام

آثار وی - منشیات و چاپ کلیله و دمنه

محروم میرزا علی ثقة الاسلام تبریزی به تشویق امیر نظام رساله بٹ الشکوی تالیف محمد بن عبدالجبار عتبی را به فارسی ترجمه کرده.

وفات - 1317 ه.ق.

میرزا ملکم خان - پرنس ملکم خان ناظم الدوله در سال 1833 میلادی بمطابق 1249 هجری قمری در اصفهان بدنیا آمد. وی در دارالفنون از حیث مترجم و استاد کار انجام داد. وی در سال 1255 ه.ق. به سمت وزیر مختاری ایران مقیم در لندن، در سال 1324 ه.ق. پس از هفتاد و هفت سال زندگی در شهر نوران، سویس در گذشت.

مهم ترین نوشته های وی:

اصول آدمیت، ندای عدالت، مفتاح، کتابچه غیبی یا دفتر تنظیمات، توفیق امانت، حجت کلمات متخیله، رفیق و وزیر، اصول ترقی، مذهب دیوانیان، ان شاء الله و ما شاء الله، شیخ و وزیر، فرقه کج بینان، کتابچه پلیتیک و غیره.

محمد حسن خان اعتماد السلطنة - اولاً "صنیع الدوله" لقب گرفت و بعداً "اعتماد السلطنة".

ولادت - 1259 ه.ق. در تهران.

در مدت چهار سال در فرانسه به یادگیری زبان فرانسوی پرداخت و بعد با کسب لقب صنیع الدوله ریاست دارالطباعة را به عهده گرفت.

آثار وی: مرآة البلدان ناصری در جغرافیه و تاریخ شهر و شهرستان ایران به ترتیب الفبایی در چهار جلد، بخشی از جلد دوم و تمام جلد سوم درباره تاریخ تهران است.

تاریخ منتظم ناصری - تاریخ عمومی بزرگی در سه جلد به ترتیب تاریخی وقایع از آغاز هجرت تا سال 1300 ه.ق.

مطلع الشمس - در سه جلد درباره استان خراسان و رجال اماکن.
 خیرات حسان - در شرح احوال زنان معروف اسلام در سه جلد.
 المائر و الآثار، در التیجان فی احوال بنی اشکان
 التدوین فی احوال جبال الشروین - در تاریخ ناحیه سواد کود.
 حجة السعادة فی حجة الشهادة- در شرح شهادت امام حسین
 روزنامه خاطرات اعتمادالسلطنه، خواب نامه یا خواب خلسه.
 بقال بازی در حضور - بصورت نمایشنامه
 فرهنگ فارسی به فارسی، فرهنگ عربی بفارسی.
 فرهنگ فرانسه به فارسی، لغات متشابه
 دیالکت فرانسه بفارسی، جغرافیای دور عالم.
 انتشار چندین روزنامه نیز پرداخت. روزنامه ایران، روزنامه علمی، روزنامه نیم رسمی.
 وفات - 1313 ه.ق.

تاریخ نویسی:

مآثر سلطانیه - از عبدالرزاق بیگ دنبلی خویی، متخلص به مفتون.
 تولد - 1176 ه.ق. در خویی.
 وفات - 1243 ه.ق. در تبریز.
 تاریخ نو - تالیف شهزاده جهانگیر میرزا پسر سوم عباس میرزا نوه فتح علی شاه قاجار.
 وفات - 1269 ه.ق. در تبریز.
 ناسخ التواریخ - مؤلف محمد تقی فرزند میرزا محمد علی لسان الملک کاشانی.
 تاریخ قاجاریه یا تاریخ ناصری - تالیف میرزا محمد تقی سپهر
 روضة الصفای ناصری - از رضاقلی خان هدایت ملقب به الله باشی.
 تاریخ تبریز - از نادر میرزا پسر بدیع الزمان میرزای قاجار.
 ولادت - 1242 ه.ق. در گرگان.
 وفات - 1303 ه.ق. در تبریز.
 صاحب قران - مؤلف محمود میرزا
 تاریخ ذوالقرنین - مؤلف فضل الله منشی.

فرهنگ انجمن آرای ناصری - (فرهنگ) رضا قلی خان هدایت.
سفرنامه خوارزم - (سفرنامه) رضا قلی خان هدایت.

تذکره :

تذکره کتابی است درباره احوال ذکر و آثار شاعران و نویسندگان فراهم می آورند و در ادب فارسی سابقه دارد. تذکره نویسی در دوره قاجاریه هم دنبال شده است.
اولین تذکره ای در اوایل دولت قاجاریه تألیف شده زینة المدايح است از محمد صادق مروزی انجمن خاقان - از محمد فاضل خان گروسی.

تذکره گلشن محمود - تألیف شاهزاده محمود میرزا.

سفينة المحمود - شاهزاده محمود میرزا.

درباره شرح احوال شعرای زمان فتح علی شاه قاجار.

نقل مجالس - شاهزاده محمود میرزا، درباره شاعران زنان آن دوره

تذکره دلگشا - تألیف مرزا علی اکبر شیراز و متخلص به بسمل

نگارستان دارا - عبدالرزاق بیگ دنبلی متخلص به مفتون

تذکره السلاطین - سلطان محمد میرزا سیف الدوله.

گلچ شایگان - میرزا طاهر دیباچه نگار اصفهانی متخلص به شعری.

تذکره شاهی - بهمن میرزا فرزند عباس میرزا نایب السلطنه.

مدايح معتمدالدوله - تألیف آقا محمد مذهب اصفهانی

مصطفی خراب - احمد هلاکو، درباره احوال و اشعار شعرای معاصر فتح علی شاه در ایران و خارج از ایران.

تذکره قدسیه - تألیف مدایح نگار.

تذکره انجمن ناصری - تألیف مدایح نگار.

تذکره مجدیه - مدایح نگار.

مجمع الفصحا - رضا قلی خان هدایت

این تذکره از جامع ترین و آخرین تذکره های شاعران فارسی درباره 847 تن شاعر است.

ریاض العارفین - رضا قلی خان هدایت ، تذکره شعرای متصوف است (354 شاعر)

گنج دانش - تالیف محمد تقی خان بن محمد هادی متخلص به حکیم، تذکره کاملی است از اسامی بلاد و اماکن ایران و حوادث تاریخ و رجال مشهور که در سال 1305 ه.ق. تالیف شده.

روزنامه نویسی و روزنامه ها:

کلمه روزنامه در زبان فارسی ریشه کهن دارد. در بسیاری از کتابهای قدیم اسلامی این کلمه با عربی شده آن (روزنامه) است. نوشته ای برای روزهای سال و وقایع آنها تعریف کرده اند. اما روزنامه به معنی کنونی آن را ابتدا کاغذ اخبار می گفتند که ظاهراً ترجمه تحت اللفظی کلمه (Newspaper) انگلیسی است. "اعلام نامه" اولین روزنامه ای است که در ایران انتشار یافته به مدیریت میرزا صالح شیرازی در ده آخر رمضان سال 1053 ه.ق. منتشر شده است. این روزنامه سه ماهی بود.

روزنامه وقایع اتفاقیه - نخستین شماره این روزنامه جمعه ربیع الثانی 1267 ه.ق. منتشر شده است. روزنامه هفتگی بود. مدیر حاجی میرزا جبار ناظم المهام.

روزنامه دولت علیه ایران - مدیر میرزا ابوالحسن خان. در سال 1287 ه.ق. منتشر شده.

روزنامه علمیّه دولت علیه ایران - مدیر میرزا محمد حسین فروغ به سه زبان فارسی، عربی و فرانسوی (از سال 1280 تا 1287 ه.ق.)

روزنامه ملة سنیه ایران یا روزنامه ملتی - مدیر میرزا فتح علی خان آخوندزاده.

روزنامه دولت ایران - مدیر محمد حسن خان پس از مرگ علی قلی میرزا در سال 1288 ه.ق.

دو روزنامه فرانسوی - پاتری روزنامه هر دو زبان فرانسوی و فارسی در سال 1293 ه.ق. منتشر شده. مدیریت بران در نارمن "Baran De Noraman" مهندس پلیزیگی.

صدای ایران - 1302 ه.ق. منتشر شده به مدیریت "دکتر مورل"

روزنامه های فارسی در خارج از ایران :

ارشاد - از "باکو" در آذربایجان

شمس - از استانبول

اختر - (استانبول) اولین روزنامه به سبک جدید در خارج از ایران به مدیریت آقا محمد طاهر تبریزی.

قانون - از لندن، مدیر: پرنس ملکم خان

حکمت - از قاهره به مدیریت میرزا مهدی خان تبریزی ملقب به زعیم الدوله.

حبل المتین - مشهور تر از بقیه روزنامه ها بود. در سال 1311 ه.ق. در کلکته به چاپ می رسید، چون در هند چاپ می شد آزادی بیشتر داشت. مدیر آن سید جلال کاشانی مؤیدالاسلام بود.

ثری ۱- از قاهره، میرزا علی محمد خان کاشانی

پرورش - از قاهره، میرزا علی محمد خان کاشانی

روزنامه نویسی در هند :

مرآة الاخبار- راجه رام موهن رای، نخستین روزنامه فارسی در هند در تاریخ 20 آوریل سال 1822م. بچاپ رساند.

روزنامه مرآة الاخبار نه فقط در هند بلکه در سراسر جهان بعنوان اولین روزنامه فارسی چاپی شناخته می شود.

جام جهان نما - از کلکته چاپ می شد. (دومین) جام جهان نما اولین دفعه به زبان اردو انتشار یافت. بعد از شماره هفت یک بخش نیز به آن ضمیمه شد. در سال 1822م

شمس الاخبار- مدیریت و سردبیر ماتورام موهن مترا، در سال 1823م. کلکته، روزنامه هفتگی

اخبار سی رام پور- در سال 1824م. کلکته، هفت نامه بود

آئینه سکندر - 1831م. هفت نامه

آگره اخبار یا زبدة الاخبار- 1833م. مدیریت منشی واجد علی

اولین روزنامه فارسی در شمال هند در شهر آگره

ماه عالم افروز - 1833م. زیر سرپرستی مولوی و حاج الدین، هفت نامه

سلطان الاخبار - 1835م. بامدیریت و سردبیریت رجب علی لکهنوی در کلکته، روزنامه هفتگی، این روزنامه در زمان نهضت آزادی هند در سال 1857م. نقش مهمی را ایفا نموده.

اخبار لدهیات - انتشار این روزنامه از طرف مبلغان مسیحی آمریکایی به زبان فارسی در ژانویه 1835م. در شهر لدهیات انتشار گردید.

دارالفنون:

تأسیس کننده دارالفنون میرزا تقی خان امیر کبیر، در سال 1268 ه.ق. در عهد ناصرالدین طرح دارالفنون در سال 1266 ه.ق. یعنی سومین سال حکمرانی ناصرالدین شاه ریخته شد. طراح آن میرزا رضا مهندس باشی بود.

جشن افتتاح دارالفنون به روز یک شنبه پنجم ربیع الاول 1268 ه.ق. برگزار شد. در ابتدا دارالفنون، طب، ریاضی، نظام، زبانهای خارجی تدریس می شد. بعدها کلاسی هم برای مقدمات فارسی و عربی دایر شد و رفته رفته رشته ادبیات هم پدید آمد. دارالفنون نخستین آموزش گاه عالی از قبیل پولیتکنیک بود که می بایست شاگردان را با علوم و معارف دنیای جدید در رشته های خاص برای خدمات لشکرکشی و کشورداری آماده کند. میرزا محمدعلی خان را می توان اولین رئیس دارالفنون شمرد.

نهضت مشروطیت - 1906م. 1921م. / 1324 - 1339 ه.ش.

نهضت مشروطیت مطالبه حقوق پارلمانی (Constitutional Revolution). نهضت مشروطیت مهم ترین جنبش در کشور ایران است که بوسیله مردمان با سواد و دانشمندان ایران برای حصول حقوق پارلمانی برپا شد.

این جنبش اوضاع سیاسی و اجتماعی و اقتصادی ایران را در همه زمینه تغییر کرد. نهضت مشروطیت در جنبش و انقلابهای جهانی مانند انقلاب فرانسه، امریکایی و آلمانی و از اجتماع غربی و ادبیات ایشان تأثیر و نفوذ گرفته. نهضت مشروطیت در سال 1906م. در عهد مظفرالدین شاه امضا شد. تا سال 1921م. باقی ماند. بعداً رضاخان پهلوی با کمک نخستین وزیر سید ضیاءالدین برحکومت ایران تصرف یافت. بالآخره رضا خان در سال 1925م. شاه ایران شد. در سال 1979م. زیر راهنمای آیه الله خمینی انقلاب اسلامی در ایران برپا شد.

ادبیات نثر معاصر یا جدید:

نثر نویسان معروف دوره دوم قاجاریه و دوره مشروطیت تا دوره اخیر:

رمان نویسان معروف ادبیات فارسی:

اصطلاح رمان مأخوذ از ادبیات فرانسه، در اصل رمان تصویر زندگی است و دگرگونیهای زندگی رابطه ای راست دارد.

رواج رمان نویسی در عهد اسکندریه آغاز شد. رمان نویسی به اسلوب اروپایی و معنای امروزی تقریباً همزمان با تأسیس دارالفنون آغاز می شد. در آغاز ترجمه مقالات و نمایشنامه های میرزا فتح علی آخوندزاده و رسالات و اشعار میرزا آقاخان کرمانی و نوشته های شیخ احمد روحی و کتابهای میرزا عبدالرحیم طالبوف و سیاحتنامه زین العابدین مراغه ای در سراسر ایران رواج داشت.

در اوایل رمانهای فرانسه، روسی، انگلیسی، آلمانی، ترکی به ایران آمد و به فارسی ترجمه شد. میرزا حبیب اصفهانی رمان برجسته، "حاجی بابا" تألیف جیمس موریر را به زبان فارسی گرداند.

سیاحت نامه ابراهیم بیگ - تألیف زین العابدین مراغه ای (اولین رمان فارسی).

رمان فارسی - دو قسمت دارد. رمان تاریخی و رمان اجتماعی.

رمانهای تاریخی:

شمس و طغری - نخستین رمان تاریخی در ادبیات فارسی است.

تألیف محمد باقر خسروی و در سه جلد.

عشق و سلطنت یا فتوحات کوروش کبیر - دومین رمان تاریخی در ادبیات فارسی

تألیف شیخ موسی نثری است.

داستان باستان - حسن بدیع سومین رمان تاریخی.

موضوع اصلی رمان داستان باستان بیژن و منیژه.

شمس و قمر - حسن بدیع

صنعتی زاده کرمانی - عبد الحسین صنعتی زاده کرمانی فرزند حاجی علی اکبر صنعتی در

سال 1313 ه.ق. در شهر کرمان بدنیا آمد. او پرکار ترین نویسندگان فارسی در ضمن رمان

نویسی تاریخی محسوب می شود.

رمانهای تاریخی صنعتی زاده کرمانی:

دام گستران یا انتقام خواهان مزدک

داستان مانی نقاش، سلحشور، سیاه پوشان، نادر فاتح دهلی.

رمانهای تاریخی حیدر علی کمالی:

مظالم ترکان خاتون، افسانه تاریخی لازلکا.

دختر کورش، نگارستان خون، بهرام گور از مؤلف محمد علی حنیلی.
ده نفر قزلباش تالیف مسرور حسین سنجار.

پنجه خونین، عروس مداین، پیک اجل، تالیف ابراهیم مدرسی.

رمانهای تاریخی سعید نفیسی:

فرنگیس، آخرین یادگار نادر، یزدگرد سوم، بایک خرم دین، دلاور آذر بانيجان، سرگذشت
طاهر بن حسین، ماه نخشب پیامبر، زندگی امام حسین و غیره

رمانهای تاریخی رحیم زاده صفری:

داستان شهر بانو، یاداشتهای خسرو اول، بیزن و منیژه

شبهای بغداد از لطف الله ترقی

عشق بازیهای ناصرالدین شاه - از لطف الله ترقی

شبهای بابل از رزالت جلالی

رمان اجتماعی:

در سلسله حکومت پهلوی ایران نوشتن رمان اجتماعی رواج پیدا کرد.

سیاحتنامه ابراهیم بیگ در دوجلد، تالیف زین العابدین مراغه ای.

زین العابدین مراغه ای فرزند مشهدی علی در سال 1255 ه.ق. در مراغه به دنیا آمد. او یکی
از بزرگترین آزادی خواهان و طرفداران اصلاحات دموکراسی است. وی در سال 1328 ه.ق.
در سن هفتاد و سه سالگی در استنبول در گذشت.

این نخستین رمان اصیل اجتماعی از نوع اروپایی در زبان فارسی است.

سفینه طالبی یا کتاب احمد - عبدالرحیم طالبوف، مشتمل بر دو جلد

موضوع - علمی و اجتماعی

مسائل المحسنین - از عبدالرحیم طالبوف، سفرنامه خیالی است

مسائل الحیات - از عبدالرحیم طالبوف

در این کتاب درباره مسائل سیاسی و حقوق و اجتماعی سخن گفته است.

عبدالرحیم طالبوف در سال 1855 م. در کوی سرخاب تبریز به دنیا آمد. طالبوف اولین کسی
هست که علوم جدید را در ایران معرفی کرد.

پند نامه مارکوس قیصر روم از زبان روسی به فارسی ترجمه کرد.

رساله فیزیک - اطلاع راجع به فیزیک

نخبة سپهری - خلاصه ای است از ناسخ التواریخ در احوال رسول اکرم صلی الله علی و سلم.

رساله هنیت جدیده - ایضاحات در خصوص آزادی.

سیاست طالبی آخرین کتاب طالبوف است. مشتمل بر دو مقاله است

وفات- 1329 شمسی.

محمد حجازی- نام کامل مطیع الدوله

ولادت - 1900م.

تقریباً نه سال برای حصول تحصیلات عالی در اروپا زندگی می کرد. به مدیریت محمد

حجازی یک مجله ماهنامه "ایران امروز" در سال 1941م. منتشر شد.

وی به عهده معاون نخست وزیر نیز فایز بود. در دوران جنگ جهان دوم حجازی در دهلی

بود. وفات- 1974م.

رمان و داستانهای محمد حجازی:

آئینه، هما، پرچهر، ساغر، زیبا (دوجلد)، پروانه، آهنگ، سرشک، راز پنهان، اندیشه، نسیم.

تمثیلات - مادر شوهر مهربان، محمود آقا وکیل کنید، مسافرت قم، حافظ و صاحب عیاره،

عروس فرهنگی

ترجمه ها - عیش پیری، راز دوستی از سیسرون.

مشفق کاظمی - مشفق کاظمی دانشجوی قانون در برلن بود. مدیر "ایران جوان" بود

رمانهای مشفق کاظمی - تهران مخوف، رشک پربها، گل پژمرده، رش پربها، یادگار یک

شب

مسعود دیهاتی - در سال 1947م. مقتول شد.

تفریحات شب، در تلاش معاش، اشرف المخلوقات، گلهای که در جهنم می روید، بهار عمر

رمانهای صنعتی زاده کرمانی - چگونه ممکن است متمول شد، رستم در قرن بیست دوم، عالم

ابدی، مجمع دیوانگان، فرشته صلح یا فتانه اصفهان

رمانهای جواد فاضل - عشق در مدرسه با دختر مدرسه، عشق ثریا، شهید عشق یا خیانت،

ستاره، یگانه، فرزند عشق قربانی، جهان بانو، نویسنده، شعله، مهتاب، گمشده، وفا دختر

یتیم، فاحشه، گناه فرشته، ملکه بد بخت.

محمد علی افغانی: ولادت در سال 1925م.

در سال 1905م. برای مطالعه یک مدت کوتاه (هفت ماه) به آمریکا رفت. وی زبان انگلیسی و فرانسوی را می دانست

رمانهای محمد علی افغانی - شوهر آهوی خانم، سیمین دخت

رمانهای اجتماعی معروف:

جنايات بشر، فروشان قرن بیستم، سجده نوروز - از ربیع انصاری

فتنه جادو - از علی دشتی

دارالمجانتین و از آسمان تا ریمان - از محمد علی جمالزاده

بوف کور - از صادق هدایت

علوی خانم، سنگ صبور، تنگسیر - از صادق چوبک

کندوهای شکسته - از نیما یوشیج

توپ - از غلام حسین ساعدی

چمدان ، چشمهایش، ورق پاره های زندان ، نامه ها، دختر رعیت - از بزرگ علوی.

جزیره سرگردانی - از سیمین دانشور.

اهل هوا - از جلال احمد.

باغ بلور - از مخمل باف

اسرار گنج ، دره ای جنی - از ابراهیم گلستان.

نمایشنامه نویسی و نمایشنامه ها:

ایرانیان کاملاً با هنر نمایش بیگانه و نا آشنا نبوده اند. آنها نمایش در صورت "مغ کشان"

"گریستن مغان" تقریر و شبیه خوانی، عزه داری، و شاهنامه خوانی، بقال بازی داشته اند.

اما نمایش و نمایشنامه نویسی که یکسره به معنی و مفهوم اروپایی باشد، با تأسیس دارالفنون و

ترجمه نمایشنامه های مولیر آغاز می گردد. (در عهد قاجار).

مولیر استاد موسیقی در دارالفنون اولین کسی هست که با ترجمه سه نمایشنامه فرانسوی به

فارسی مردم ایران را با این فن آشنایی داد. سپس زیر نفوذ این نمایشنامه ها میرزا فتح علی

آخوندزاده هفت تا نمایشنامه در زبان ترکی و آذری نوشت.

ملا ابراهیم خلیل کیمیا گر، موسیوژدردان حکیم نباتات، خرس و زاد افغن، وزیر خان
لنگران، مرد خسیس، وکلای مرافعه، قصه یوسف شاه سراج
نمایشنامه نویسان معروف:

میرزا جعفر علی قراجه داغی این همه نمایشنامه را به زبان فارسی ترجمه کرد.
میرزا آقا تهریزی:

یکی از بنیان گذاران نمایشنامه نویسی محسوب می شود. سه نمایشنامه از او باقی مانده:
سرگذشت حاکم عربستان، طریقه حکومت زمان خان بروجرودی، حکایت کربلا رفتن شاه قلی
میرزا

سید علی نصر- او را به پدر تئاتر ایران می شناسد. در سال 1311 ه.ق. در تهران به دنیا آمد.
او برای رواج دادن نمایشنامه در ایران گروه های نمایشی چون "تئاتر ملی" "کمدی ایران"
تشکیل داد.

آثار او: حاجی حکیم باشی، حسن رعیت، کورش کبیر، طلسم خانه بزرگ، خانم خانه دار، سه
خواهر خجول یتیم، زن و شوهر، زندگانی فردوس، عروس حسین آقا بیچاره، کریم خان ژند،
نادرشاه فتنه، رستم و سهراب، من باید وکیل بشوم، گلنار و نوروز
رضاکمال - معروف به شهرزاد، بزرگترین و یگانه ترین نمایشنامه نویس در اوایل سلطنت
رضا شاه پهلوی شناخته می شود. در سال 1277 ه.ق. در تهران به دنیا آمد. در سال 1314
ه.ق. خودکشی کرد.

شب هزار و یکم و الف لیله، عباس خواهر امیر، خسرو شیرین، پرچهره و پریزاده، در سایه حرم
لوسین، مجسمه مرمر، دختر از فرنگ آمده، گلهای حرم، عباسه.
حسن مقدم معروف به علی نو روز - ولادت 1314 ه.ق. در تهران
وفات 1925 م.

نمایشنامه های وی- جعفرخان از فرنگ آمده، ایرانی بازی.

ذبیح بهروز:

نمایشنامه های وی:

گنج باد آور، جیجک علی شاه، شاه ایرانی و بانویه ارم، شب فردوس.

احمد محمودی - ولادت 1292 ه.ق. - وفات 1349 ه.ق

حاجی ربایی یا ارتف شرقی، استاد نوروز پینه دوز (نمایشنامه)
غلام حسین سعدی - معروف به گوهر مراد، یکی از ممتاز ترین نمایشنامه نویسان ایران
محسوب می شود.

چوب بدستهای ورزیل، آی با کلاه آی بی کلاه، چشم در برابر چشم، بهترین بابای دنیا، وای بر
مغلوب، جانشین، دیکته، زاویه، ضحاک، پردار بندان، خانه روشنی، مرگ در پاییز، ماه عسل،
پنج نمایشنامه از انقلاب مشروطیت، بامها و زیر بامها
ابوالقاسم جنتی عطایی - اولین کسی هست که در فن تیاتر و سینما آموزش عالی بعهده گذاشت.
در سال 1294 ه.ق. در مشهد به دنیا آمد.

نمایشنامه ها: اتابک اعظم، بچه شیطان، دلک، یوسف و زلیخا، در زیر نقاب، پرسی پولس
در آتش.

میرزاده عشقی:

نمایشنامه ها: رستا خیز سلاطین ایران در مدای، ایده آل یک پیر مرد دهقان.

صادق هدایت:

نمایشنامه ها: مازیار، پروین دختر ساسان، افسانه آفرینش.

داستان کوتاه نویسی:

اولین داستان کوتاه در فارسی "فارسی شکر" است.

اولین داستان کوتاه فارسی در مجله "کاوه" در برلن بچاپ رسید. بعد از این مجموعه ای
داستان کوتاه بعنوان "یکی بود و یکی نبود" در سال 1922 م. به طبع رسید. مؤلف مجموعه
جمالزاده است.

جمالزاده - سید محمد علی جمالزاده را پدر داستان کوتاه نویسی می گویند.

ولادت - 1309 ه.ق. در اصفهان

وفات - 1418 ه.ق. در برلن

جمالزاده فرزند سید جمال الدین واعظ همدانی معروف به اصفهانی است و برای تدریس عالی
به برلن (آلمان) رفت.

جمالزاده نخستین شخصی است که فن داستان کوتاه نویسی اروپایی را به ادبیات فارسی
معرفی کرد.

یکی بود یکی نبود - مجموعه شش داستان:

فارسی شکر است، رجل سیاسی، درد دل ملا قربان علی، دوستی خاله خرسه، ویلان الدوله، بیلادینگ بیلاچقندر و غیره.

سرگذشت عمو حسین علی - مهمترین داستان این مجموعه: پلنگ زیر است و دشمن خون.

تلخ و شیرین - مهمترین داستان این مجموعه:

یک روز در رستم آید شمیران، حق و ناحق، درویش مومیه.

داستانهای دیگر:

کهنه و نو، غیر از خدا هیچ کس نبود، صحرا و محشر، راه آب نامه، معصومه شیرازی، مرکب محو

آثار دیگر جمالزاده علاوه بر رمان و داستان کوتاه:

پندنامه سعدی، قصه قصه ها، هزار پیشه، کشکول جمالی (2 جلد)، گنج شایگان، قهوه خانه سورات، خاک و آدم، جنگ هفتاد و دو ملت، ایران و مردم ایران، باتنگ نی یعنی حکایت مثنوی مولوی و غیره.

جمالزاده به زبانهای عربی و فرانسه و آلمانی مهارت داشت.

مهم ترین ترجمه از اوست:

داستان بشر، خمیس، هفت کشور، دشمن ملت.

صادق هدایت - ولادت - 1903 م. در تهران.

یکی از برجسته ترین نویسندگان ادبیات جهان است. تحصیلات خود را در مسقط الراس آغاز کرد. در جوانی به اروپا رفت و سالیانی در پاریس ماند و با زبان و آدب فرانسه آشنایی یافت. صادق هدایت همراه بزرگ علوی، مجتبی مینوی، مسعود فرزاد گروه "ربعه" (چهار نفری) را تشکیل داد. در سال 1936 م. به بمبئی (هند) آمد و اینجا با زبان پهلوی آشنایی پیدا کرد و دو سال اقامت گردید و رمان معروف "بوف کور" اولین دفعه از بمبئی بچاپ رسید. (در سال 1937 م) در مدت اقامت خود در بمبئی در بهرام گور آنکلساریا از پهلوی دانان پارسی هند به آموختن زبان پهلوی پرداخت در آنجا بود که کتاب کارنامه ارد شیرپایکان و شکند گماتیک وچار (گزارش گمان شکن) را به فارسی در آورد. وفات - در سال 1951 م. در پاریس خود کشی کرد.

آثار وی:

زنده بگور - مجموعه هشت داستان:

زنده بگور، حاجی مراد، اسیر فرانسوی، داود کز پشت، مداین، آتش پرست،
آبجی خانم، مرده خورها.

سه قطره خون - مجموعه یازده داستان:

سه قطره خون، گرداب، آئینه شکسته، طلب آموزش، لاله، صورتکها،
چنگال، مردی که نفس را کشت، محلل، گذشته دژ...

سایه روشن - مجموعه هفت داستان:

زنی که مردش را گم کرد، عروسک پشت پرده، شبهای ورامین، آخرین لبخند ...
سگ ولگرد - مجموعه هشت داستان:

سگ ولگرد، بن بست، تخت ابو نصر، تجلی، تاریک خانه، میهن پرست...

ولنگاری - مجموعه شش داستان است:

مرغ روح، زیر بوته، فرهنگ فرهنگستان، دست بر قضا، خرد جال، نمک ترکی.
علویه خانم، بوف کور، سایه مغول، وگ وگ سحاب، حاجی آقا، فردا، آب زندگی و غیره.
بوف کور - شاهکار ادبی صادق هدایت است.

نوشته های تحقیقی هدایت:

فواید گیاه خواری، نیرنگستان، ترانه های خیام، پیام کافکا و غیره

سفرنامه ها:

اصفهان نصف جهان، در جاده نمناک

از تالیفات صادق هدایت راجع به عقاید و رسوم نیاکانی:

نیرنگستان، سنگ صبور، ترانه های عامیانه، فوک لور یا فرهنگ توده،
آثار ترجمه:

کلاغ پیر، جلوی قانون، شغال و عرب، دیوار

جلال آل احمد

ولادت - 1923 م. وفات - 1969 م

شهرت ادبی جلال آل احمد با انتشار داستان کوتاهش "زیارت" آغاز شد.

این داستان اولین بار سال 1945م. در مجله "سخن" چاپ شد.
مهمترین آثار وی:

دید و باز دید - مجموعه داوازده داستان:

از رنجی که می بریم - مجموعه ای هفت داستان.

سه تار - مجموعه سیزده داستان، مهمترین داستانها:

بچه مردم، وداع، سه تار، آفتاب لب بام، گناه، آرزوی قدرت و غیره.

سرگذشت کندوها - مجموعه داستان.

زن زیادی - مجموعه یازده داستان.

مدیر مدرسه - یک داستان طویل

نون والقلم - داستان طویل

نفرین زمین - داستان طویل

پنج داستان - مجموعه پنج داستان

مشاهدات.

مقالات - هفت مقاله، سه مقاله دیگر، مقالات غرب زندگی.

سفرنامه - خسی در میقات و غیره.

بزرگ علوی - سید مجتبی بزرگ علوی.

ولادت - 1907م. در تهران.

تحصیلات مقدماتی را از تهران آغاز کرد و آن را به برلن اتمام کرد. علاوه از زبان فارسی

زبانهای دیگر مانند فرانسوی، آلمانی، انگلیسی و روسی تبحر کامل داشت.

زندگی ادبی خود را با چاپ یک مجموعه داستان بعنوان "چمدان" آغاز کرد

آثار وی:

چمدان - مجموعه شش داستان:

چمدان، قربانی، عروس هزار داماد، تاریخچه طاق من، سرباز سربی، مردی که پالتوی شیک

تنش بود، چشمهایش پنجاه سه نفر

ورق پاره های داستان - مجموعه داستان.

پارنگ، ستاره دنبال دار، انتظار، عفو عمومی، رقص مرگ

نامه ها - مجموعه یازده داستان

نامه ها، اجاره خانه، دژ آشوب، رسوایی، یک زن خشبخت، چند دقیقه و غیره
با کمک یک شاعر آلمانی رباعیات عمر خیام بنام "کر کشور گل و بلبل" انتشار کرد
ازبکها - کتابی است که راجع به جغرافیه و تاریخ و خصوصیات ازبکها
کارهای ترجمه:

نوشیزه و زنان، مستنطق، دوازده ماه، باغ الباتو، حماسه ملی ایران

علی دشتی - تولدش - 1275 ه. ش. در کربلا

وی یکی از سیاستمداران برجسته و سرشناس ترین داستان نویسان ایران بوده است. وی علاوه
بر زبان فارسی در فرانسوی و عربی نیز مهارت تام داشت. در اوایل زندگی خود در تهران
روزنامه نگاری آغاز کرد. وی برای سه ماه مدیر روزنامه "ستاره ایران" بود.

روزنامه هایی که بوسیله وی منتشر شد. عبارتند:

شفق سرخ، عصر انقلاب و عهد انقلاب.

وی از جمله شاعران بزرگ ایران عاشق حافظ بود و سعدی را خداوند سخن زبان فارسی می
گفت

آثار وی:

ایام محبس - اولین اثر علی دشتی که درباره ایام محبس وی است

فتنه - مجموعه هفت داستان:

فتنه، ماجرای شب، دو نامه، دفتر ششم، نامه یک زن، مرگ مادر، آخرین ملجا
جادو و هندو - داستان بزرگ

نقش حافظ، قلمروی سعدی، ایام مجلس، سایه و غیره.

صادق چوبک:

ولادت - 1912م. در بو شهر

یکی از پیشقدمان موج جدیدی در داستان کوتاه نویسی فارسی بود. وی به دعوت دانشگاه
هاورد آمریکا به آمریکا رفت و برای چند ماه سرپرست رادیو فارسی آمریکا بود. بعد از
بازنشستگی به ملازمت خود برای مدت کوتاه در بریتانیا زندگی کرد و بعدا دوباره آمریکا
برگشت و او در سال 1999م. در کیلیفورنیا وفات یافت.

تالیفات:

از خیمه شب بازی که نخستین مجموعه قصه هایش است. قدم در عرصه ادبیات فارسی گذاشت. این مجموعه داستان است:

نفتی، زیر چراغ قرمز، پیراهن زرشکی

انتری که لوطی اش مرده بود - مجموعه دارای سه داستان است:

دریا چرا طوفانی شده بود، قفس، انتری که لوطی اش مرده بود

روز اول قبر - مجموعه پانزده داستان برگزیده.

آه انسان - مجموعه شعر آزاد.

تنگ سیر (رمان)، سنگ صبور، چراغ آخر، توپ لاستیکی موسو الیاس، مردی در قفس، یحیی، عدل (داستانهای دیگر)

حسین فلی خان مستان:

ولادت - 1283 ش. در تهران در زمان دانشجویی سرودن آغاز کرد.

تخلص - حمید و مدهوش.

در زبان فرانسوی و انگلیسی و هندی تبحر کامل داشت و با زبان المانی، ترکی و روسی هم آشنا بود. دودفعه به اروپا رفت و یک دفعه به مصر.

تالیفات:

زندگی مردان بزرگ - (ترجمه) از پلوتارک (دو جلد هشت هزار صفحه)

بینوایان - از ویکتر هوگو (ترجمه) پنج جلد.

یهودی سرگردان - از اوژن سو، پنج جلد.

رمان تاریخی - رابعه، پسر رابعه.

رمان اجتماعی - شهر آشوب، آفت، از شمع پرس قصه ای.

داستانها:

اندیشه های جوانی - مجموعه هشت داستان.

ارمغان زندگی - مجموعه بیست داستان.

وسوسه، آفرین، گلی، افسرده دل، عشق آزاد و غیره.

نوری - نورالله خرازی

ولادت 1300 ه.ش. در کاشان.

برای تحصیل عالی فلسفه به آمریکا رفته بود.

اولین داستان وی "پرسیلا" در سال 1950 م. منتشر شد.

داستان کوتاه وی:

لورا، شالوت، ایرین، آسیه، وحشت تنهایی، میامی، زره آشوب

خون بها - مجموعه چهار داستان:

خون بها، فرصت‌ها، از دست رفته، فضل الله.

آخرین مجموعه "خاطرات خدا" مشتمل بر ده داستان است.

ابراهیم گلستان - داستانهای وی:

شکار سایه، آنرماه و آخر پاییز، جوی و دیوار تشنه، عصر و ماه.

سیمین دانشور - بزرگترین و زن داستان نویسنده سرشناس فارسی است. او همسر جلال آل

احمد بود و در داستان خود مسئله زنان بطور خوبی بیان کرده، رمان هم نوشت.

شهری چون بهشت - مجموعه داستان کوتاه.

ستارگان سیاه - از سعید نفیسی (مجموعه داستان کوتاه)

غلام حسین ساعدی معروف به گوهر مراد - داستانهای وی:

عزاداران بیل - مجموعه هشت داستان.

واحه های بی نام و نشان - مجموعه داستان.

ترس و لرز - مجموعه داستان.

گور و گهواره - مجموعه داستان و غیره.

ادبیات شعر معاصر:

شاعران معروف دوره قاجار دوم و دوره مشروطیت:

ادیب الممالک فراهانی - میرزا محمد صادق امیری

ولادت: 1277 ه.ق. در قریه.

از طرف مظفرالدین شاه به ادیب الممالک ملقب شد.

تخلص خود از "پروانه" به مناسبت نام امیر نظام به امیری بدل ساخت. یکی از استادان دوره

بیداری که عهد مشروطیت را ترک کرده.

سر دبیری روزنامه مجلس بعهده داشت، سپس روزنامه "عراق عجم" تأسیس کرد و مدتی سردبیر روزنامه رسمی ایران بود. بعداً روزنامه هفتگی "ادب" انتشار داشت. شغل اصلی وی روزنامه نویسی بود.

اشعار خود را هم در روزنامه ها انتشار می داد. شاعر دیوان بود. در لغت فارسی و عربی تبحر داشت، در تاریخ عرب و عجم مسلط بود. ادیب نیشاپوری - عبدالجواد معروف به ادیب نیشاپوری.

ولادت - 1281 ه.ق. در نیشاپور.

در ادب عربی و فارسی و حکمت الهی و طبیعی هم مهارت تامه داشت و در نجوم و هینت، هندسه و ریاضی و الجبرا هم اطلاع زیادی بدست آورده بود. او تا آخر عمر مجرد زیست. وفات - 1344 ه.ق.

آثار وی:

به ادیب نیشاپوری تقریراتی در شرح معلمات سبع و تلخیص شرح خطیب تبریزی بر حماسه سرایی تمام، رساله هایی در جمع بین عروض و قافیه فارسی و عربی نسبت داده. اشعار او قریب 1200 بیت در دست است.

قبصرنامه - منظومه حماسی به وزن شاهنامه فردوسی.

علامه علی اکبر دهخدا - ولادت - 1297 ه.ق. در تهران.

دهخدا نثر نویس و فرهنگ ساز و شاعر و مفکر و تجدد خواه و روزنامه نگار و مترجم بوده. دهخدا با جمعی از آزادیخواهان به اروپا رفت.

در سویس نیز به شماره از روزنامه "صور اسرافیل" را منتشر کرد و سپس به استانبول رفت و در آنجا نیز در انتشار روزنامه "سروش" با آزادیخواهان همکاری کرد. وفات - 1334 ش. در تهران در ابن بابویه به خاک سپرده شد.

آثار وی:

امثال و حکم در چهار جلد

ترجمه - عظمت و انحطاط رومیان، تالیف منتسکو

ترجمه - روح القوانين

فرهنگ فرانسه به فارسی، شامل لغات علمی، تاریخی، ادبی، جغرافیایی.

شرح حال ابو ریحان بیرونی - این کتاب مقارن هزار تولد بیرونی وطنی تألیف شده است.

تعلیقات بر دیوان ناصر خسرو.

تصحیحاتی در دیوان سید حسن غزنوی.

تصحیحات بر دیوانهای حافظ، منوچهری، فرخی، مسعود سعد، سوزنی،

چرند و پرند - مجموعه مقالات انتقادی دهخدا است که در صور اسرافیل چاپ شده است.

دیوان اشعار.

لغت نامه دهخدا، مفصل ترین فرهنگ در زبان فارسی.

مجموعه اشعار دهخدا بتوسط دکتر معین چاپ شده است.

ملک الشعرای بهار - محمد تقی پسر میرزا محمد کاظم صبوری ملک الشعرای آستان قدس رضوی است.

در سال 1304 ه.ق. در مشهد به دنیا آمد.

پس از مرگ پدرش به فرمان مظفرالدین شاه لقب ملک الشعرای به پسر واگذار گردید. تخلص خود را از بهار شیروانی یکی از شاعران عهد ناصرالدین شاه گرفت و در دوره استبداد صغیر در خراسان بچاپ روزنامه خراسان پرداخت. در سال 1388 ه.ق. در مشهد به انتشار روزنامه نوبهار برخاست و بعداً از یک سال روزنامه ای بنام تازه بهار منتشر کرد. در سال 1332 ه.ق. به نمایندگی مجلس برگزیده شد و به تهران آمد. در سال 1334 ه.ق. با ایجاد جمعیتی بنام "دانشکده" شاعران و نویسندگان جوان را در آن جمعیت گرد آورد و به انتشار مجله دانشکده دست زد.

بهار در ششمین دوره هم به نمایندگی مجلس رسید.

وفات - در سال 1330 ه.ش - بمطابق 1951 م.

او چند سال در دانشگاه تهران کار تدریس انجام داد و مدتی به وزارت فرهنگ منسوب شد. آثار بهار: دیوان اشعار که شامل قصیده، ترکیب بند، ترجیع بند، مسمط، مثنوی، غزل و قطعات است.

سبک شناسی (سه جلد)، تاریخ احزاب سیاسی، تصحیح برخی از متون کهن مانند تاریخ سیستان، مجمل التواریخ و القصص، تاریخ بلعمی یا تاریخ طبری.

شعر در ایران، انتشار روزنامه ها و مجلاتی که در شرح احوال از آنها نام برده.

بهار قصیده سرا است و پیرو شعر قدیم.
منظومه های معروف: جغد جنگ، دماوندیه، لوزینه، کارایران با خدا است، و غیره
عارف قزوینی - ابوالقاسم عارف

ولادت - 1300 هـ.ق در قزوین. او را شاعر ملی ایران می گویند.
عارف پنج ساله آخر عمر را در همدان در حالت تبعید گذرانید و سرانجام در سال 1312 هـ.ش.
در همدان در پنجاه سالگی در گذشت. در کنار آرامگاه ابوعلی سینا به خاک سپرده شد.
او شاعر تصنیف بود. استاد موسیقی باشد و هم خواننده بی نظیر و هم آهنگ ساز یعنی مبتکر
در آهنگ و شعر و ساز.
او غزلهای خود سعدی و حافظ را پیروی کرده است.
آثار وی:

دیوان اوست که در برلن و تهران بارها چاپ شد. از غزلهای معروف او، پیام آزادی، زنده
باد، نامه مرغ اسیر، خنده پس از گریه و غیره.
ابوالقاسم لاهوتی - (شاعر کمیونسست).
ولادت - 1885 م. در کرمان

. ابوالقاسم لاهوتی سرود ملی تاجیکستان را سروده است و سرود ملی شوروی را هم به زبان
تاجیکی ترجمه کرده است.
وی یاور و همراه صدرالدین عینی بود.

منظومه "تاج و بیرق" که به نظیره شاهنامه در بحر متقارب سروده شده حماسه ای است از
زندگانی کلخوزی که با استادی تمام به نظم در آمده است.
اپرای مشهور "کاوه آهنگر" سروده اوست که درونمایه اصلی آن از شاهنامه فردوسی گرفته
شده است.

وی با انتشار اولین غزل در روزنامه حبل المتین شهرتی بدست آورد. در تهران شبنامه و
اوراق سیاسی منتشر می کرد و در انقلاب مشروطیت در صف آزادیخواهان قرار داشت.
لاهوری سه سال در استانبول می زیست.
قصاید، غزلیات و تصنیفهای او در آن ایام در روزنامه حبل المتین و ایران نو منتشر می شد.
لاهوری در غزل، قطعه و قصیده قالبهای شعر آزاد ساخته.

شهرت این شاعر به شعرهای اجتماعی اوست.

وفات - 1335/1336 ه.ش. در گذشت.

چهار مجموعه - رباعیات و قطعات:

بنام لالی لاهوتی از استانبول .

ادبیات سرخ - از ترکستان.

مجموعه آثار منتخب - از ماسکو.

سرودهای آزادی و صلح - از ماسکو.

نسیم شمال - سید اشرف حسینی قزوینی معروف به نسیم شمال.

ولادت - 1287 ه.ق در قزوین.

نسیم شمال محبوبترین و معروفترین شاعر ملی عهد انقلاب است. وی در دوره تحصیلات مقدماتی جغرافیه، صرف و نحو، منطق، هندسه و هیئت و دیگر علوم متداول آن عصر را فراگرفت.

بعد از اعلام مشروطیت سید اشرف الدین در رشت روزنامه "نسیم شمال" را تأسیس کرد و به تدریج آوازه شهرت اشرف الدین و روزنامه در داخل و خارج ایران معروف گشت. روزنامه نسیم شمال چنان شهرتی کسب کرده بود که مردم سید اشرف الدین را هم بنام نسیم شمال می خواندند. در سراسر زندگی خویش مجرد زیست.

وفات - 1352 ه.ق.

آثار نسیم شمال:

ارفع نامه - مثنوی کوتاهی است در تقریظ بر مثنوی طول عمر.

باغ بهشت - شامل منتخبی از اشعار سید اشرف الدین.

عزیز و غزال - داستانی منظوم است.

نسیم شمال - شامل از همه اشعار اوست که در دو جلد چاپ شده.

بشارت ظهور - درباره ظهور امام زمان.

تصنیف معروف - گوش شنوا کو؟، ای وای وطن وای

فرخی یزدی - میرزا محمد متخلص به فرخی.

ولادت - 1306 ه.ق. در یزد.

دو دوره هفتم از طرف مرد یزد به نمایندگی مجلس برگزیده شده.
در اواخر این دوره از ایران گریخت و از راه ماسکو به برلن رفت و بعداً به تهران بازگشت.
در سال 1339 ه.ق. روزنامه "طوفان" را انتشار داد.
مجلات مانند- ستاره شرق، پیکار و طلب آئینه افکار.
بمناسبت شعری که در ستایش آزادی ساخته بود.
ضیغم الدوله حاکم یزد دستور داد که لبهایش را دوزند.
در سال 1318 ه.ش. به نحوه فجیعی در زندان به قتل رسید.
دیوان: شامل قصاید، غزلیات، رباعیات و قطعات.
پروین اعتصامی - پروین دختر مترجم و نویسنده دانشمند مرحوم یوسف اعتصامی، (اعتصام الملك)

ولادت- 1285 ه.ش در تبریز.

وفات- 1320 ه.ش.

وی در زبان عربی و فرانسه مهارت داشت.
تحصیلات دوره متوسطه را در مدرسه آمریکایی تهران گذراند.
او مدتی رئیس کتابخانه مجلس و عضو کمیسیون فرهنگ بود.
نخستین اشعار پروین در مجله بهار انتشار یافت.
زبان پروین به زبان شاعران کهنه از قبیل منوچهری، ناصر خسرو، سعدی، مولوی و حافظ نزدیک است. وی در اشعار خود از تمثیل حکایات و قصه بسیار استفاده کرده.
پروین سه گونه شعر دارد:
قصاید کوتاه و بلند، قطعات و مثنویات شاهکارهای پروین قطعات اوست. پروین در قصیده از ناصر خسرو تقلید کند. در مثنوی گاهی از فریدالدین عطار و گاه از رومی پیروی کرده است.
در قطعات انوری و سنایی تقلید کرده است.
بیشتر قطعات او به شیوه سوال و جواب و مناظره است.
دیوان پروین متجاوز از پنج هزار بیت با مقدمه ای به قلم رسایی استاد سخن، ملک الشعرای بهار بچاپ رسیده است.

نام غزل معروف وی:

امروز و فردا، امید و رهایی، اختر چرخ ادب، لطف حق، نکته ای چند، اشک یتیم، سفر اشک، کعبه دل، گوهر اشک، روح آزاد، دریای نور، گوهر و سنگ، حدیث مهر، ذره، نغمه صبح، طفل یتیم، قلب مجروح، زن در ایران، آرزوها.

ایرج میرزا - پسر غلام حسین میرزا صدرالشعرا پسر ملک ایرج میرزا پسر فتح علی شاه. ولادت- در سال 1291 ه.ق در تبریز.

عربی و فارسی را در تبریز آموخت و در مدرسه دارالفنون تبریز که شعبه دارالفنون تهران بود زبان فرانسوی را فراگرفت.

وی اداره عتیقه جات را که اکنون اداره باستان شناسی نامیده می شود، تأسیس کرد. اشعار ایرج مشتمل بر قصیده، غزل مثنوی و رباعی است. مثنوی معروف "عارف نامه" (هجو عارف قزوینی) که در سبک جلاپرنامه قایم مقام فراهانی.

دیگر آثار معروف:

زهره و منوچهر، قطعه "مادر" که خیلی معروف است. هدیه عاشق، قلب مادر، انقلاب ادبی، روز و شب، لوح مزار.

وفات - 1304 ش. بمطابق 1344 ه.ق.

عشقی - سید محمد رضا عشقی معروف میرزاده عشقی.

ولادت- 1273 ش / 1312 ه.ق. در همدان.

با زبان فرانسه به خوبی آشنا بود. به همین علت به سمت مترجمی نزدیک یک نفر بازرگان فرانسوی مشغول کار شد و او چندی در شهرهای مختلف کشور سیر و سیاحت پرداخت و به سفری نیز به ترکیه رفت و منظومه "نوروزنامه" را که سرشار از غرور ملی و میهنی است، در آغاز به نظم آورد. از هزلیات و هجویه های بسیار تلخ و نیش دار از اوست.

دیگر اشعار معروف وی از قبیل نو روزنامه، رستاخیز، احتیاج، سه تابلو مریم، عشق وطن.

وفات - در سال 1303، ش.

در روز دوازدهم تیرماه 1303 ه.ش. در تهران هدف گلوله قرار گرفت. در سی و یکم سالگی دیده از جهان فرو بست.

شعرای دوره معاصر (از نیما تا امروز):.

نیما یوشیج - علی اسفندیاری

پدر شعر نو - بنیانگذار شعر نو

1274 ش. 1315 ه.ق. در قریه یوش، مازندران

نیما در مدرسه سن لویی به تحصیل زبان فرانسه پرداخت و با ادبیات اروپایی آشنایی یافت. در نتیجه آشنایی با زبان فرانسه و با ادبیات اروپایی راهی نو در شعر فارسی گشود که امروز بنام شعر نو شناخته می شود.

اشعار نخستین نیما در قالب اوزان عروضی ساخته شده.

نیما در آثار بعدی خود اوزان عروضی سنتی را می شکند و شعرش را از چهارچوب سنتی وزن و قافیه آزاد می سازد.

آثار نیما:

نخستین شعرنیمایی که از نیما بچاپ رسید. "قصه رنگ پریده" است که در سال 1339 ه.ق. در قالب مثنوی به وزن مثنوی مولوی بحر هزج، مسدس سروده است.

قطعه "ای شب" در روزنامه هفتگی نو بهار منتشر شد. افسانه -

شاهکار نیما یوشیج. مانلی، رباعیات، برگزیده اشعار، ماخ اول، شعرمن، شهرشب شهر صبح، قلم انداز، فریادهای دیگر، عنکبوت رخ، آب در خوابگاه مورچگان، نمونه های از شعر نیما، خانواده سرباز، مجموعه آثار نیما، برگزیده آثار نیما و غیره.

آثار دیگر نیما:

قطعه های تمثیلی و طنز آمیز نیما - چشمه کوچک، آتش جهنم، اسب دوانی، کرم ابریشم و کبک، پرنده منزوی، خروس ساده، عبدالله طاهر و کنیزک، میر داماد، مرقد آقا، کندو های شکسته، آهو و پرنده ها، تو قای در قفس، شو و قصه، شب پا.

وفات - 1338 ش. در تهران.

فروغ فرخزاد - ولادت - 1933 م. / 1314 ش. در تهران.

فروغ سیزده ساله بود که به نظم شعر پرداخت.

بعد از نیمافروغ در کنار احمد شاملو، مهدی اخوان ثالث و سهراب سپهری از پیشگامان شعر نو است.

او فقط شاعر نبود فلم ساز هم بود. فلمی بنام "خانه سیاه است" ساخت. آرزو فروغ از زبان خودش "آرزوی من آزادی زنان ایران و متساوی حقوق آنها با مردمان است".

آثار وی:

فروغ با مجموعه های اسیر، دیوار، عصیان در قالب شعر نیمایی کار خود را آغاز کرد.

وی در زندگیش پنج دفتر شعر منتشر کرد.

وی در بازگشت دوباره به شعر با انتشارات مجموعه تولدی دیگر تحسین گسترده ای انگیخت،

سپس مجموعه "ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد" را منتشر کرد.

وفات - در روز دو شنبه 26 بهمن سال 1345 ش. بر اثر تصادف اتومبیل در گذشت.

شهریار - سید محمد حسین بهجت تبریزی

ولادت- 1285 ه.ش. در تبریز.

وی ادبیات عربی را در مدرسه طالبیه تبریز آموخت.

زبان فرانسه را از استادان همان سامان فراگرفت.

تخلص- بهجت، بعداً شهریار.

زبانهای عربی، ترکی، فارسی دانست.

سه تار خوب می نواخت.

استاد ملک الشعرای بهار در دیباچه کتاب "صدای خود" شهریار را این گونه ستوده است.

"شهریار نه تنها افتخار ایران، بلکه افتخار شرق است".

وی تحصیلات خود را در مدرسه متحده فیوضات تبریز و دارالفنون تهران به پایان برد و تا

آخرین کلاس مدرسه طب را گذراند ولی در سال آخر دنبال کار را رها کرد.

شهریار در زمینه های گوناگون به شیوه های متنوع شعر گفته است. شعرهایی که در

موضوعات وطنی و اجتماعی و تاریخی و مذهبی و وقایع عصری سرود.

وفات- 1367- تهران.

آثار وی:

نخستین منظومه:

روح پروانه (مثنوی)، دوباره این مجموعه با مقدمه استادان ملک الشعرای بهار و سعید نفیسی انتشار یافت.

حیدر بابا به زبان ترکی، صدای خدا.

شهریار آخرین شاعر معروف غزل گوی زبان فارسی بود که سبک حافظ را به خوبی پیروی کرد.

فریدون توللی:

ولادت - 1919 م. در شیراز.

وی در رشته باستان شناسی موفق به اخذ دانش نامه لیسانس شد و در بخش ایران باستان ملازم شد.

بر اثر همین پیشینه و دلبستگی است علاوه بر شعر "باستان شناسی" برخی از آثار او نیز رنگی از این زمینه دارد.

"اندوه شامگاه"، دخمه راز، کوی مردگان، دره مرگ، رها، نافع، پویا، بازگشت، شیراز در گذشته و حال

در آثار توللی وزن شعر نیز موسیقی داخلی آن جای خاص دارد.

در نظم و نثر آثار بسیار دارد.

وفات - 1986 م.

احمد شاملو - متخلص به الف، بامداد

ولادت - 1306 ه.ق. 1925 م. در تهران

بنیانگذار شعر سپید.

شاملو در ابتدا سبک نیمایی را اختیار کرد و بعدها لزوم رعایت وزن نیمایی را هم به کناری گذاشت و گونه ای شعر نو را بوجود آورد که بنام "شعر سپید" شناخته شود.

شاملو علاوه بر شعر، در زمینه های قصه و نمایشنامه، تصحیح متون کهن، ترجمه رمان و قصه برای کودکان، مقاله های نقد و تحقیق، گردآوری فولکلور، و آثار فراوانی منتشر ساخته است. آثار وی:

آهنگهای فراموش شده، آهنها و احساس، بیست و سه، قطعه‌نامه، هوای تازه، باغ آنیبه، ای دا در آنیبه، قفنوس در باران، لحظه‌ها و همیشه، برگزیده اشعار، مرثیه‌های خاک، ابراهیم در آتش، ترانه‌های کوچک غربت.

وفات- 1379 ش. بمطابق 2000 م. در کرج

نادر نادرپور - ولادت- 1308 ش. بمطابق 1929 م.

بعد از علوم دبیرستانی چند تا سال در فرانس و ایتالیا زیست و با ادبیات اروپایی آشنایی یافت، در سال 1952 م. به ایران برگشت. آثار وی:

چشمها و دستها، دخترجام، شعر انگور، سرمه خورشید، از آسمان تا ریزمان، گیاه و سنگ و نه آتش.

وفات- در سال 1378 ش. بمطابق 2000 م. در لاس انجلس

سرمد- سید محمد صادق متخلص به سرمد.

ولادت- 1335 ش. در تهران.

روزنامه بنام "صدای ایران" را منتشر کرد.

محمد رضا شاه سرمد را وکیل و مشیر قانون خاص دربار مقرر کرد.

وی با اخبار نویسان به سفر انگلستان، ترکیه، فرانسه، پاکستان، سفر کرد. او به معین ملک الشعرا از طرف شاه ایران به پاکستان رفت.

سرمد درباره پاکستان و شخصیت‌های گوناگون شعر سرود.

و این شعر بنام "رای کاروان" به چاپ رسید.

منظومه دیگر بنام نغمه کمال.

سرمد درباره محمد علی جناح و علامه اقبال قصاید و شعر هم نوشت و نماینده انجمن ادبی ایران هم بود. وی در ایران به لقب "شاعر ملی" معروف است.

مهدی اخوان ثالث - م. امید

ولادت - 1306 ش. در طوس، مشهد.

مهدی اخوان ثالث برای شعرخوانی به آلمان سفر کرد و سپس به انگلستان رفت و باز به ایران بازگشت.

اخوان جز کار شعر به کار نقد نویسی و تحقیق ادبی نیز پرداخته است.

در داستان نویسی نیز طبع آزمایی کرد و حاصل آن در دو مجموعه مرد جن زده، درخت پیر و جنگل به چاپ رسید.

مجموعه اشعار چاپی وی: ارغنون، زمستان، آخر شاهنامه، از این اوستا، شکار، پاییز در زندان، عاشقانه ها و کبود، در حیات کوچک، زندگی می گوید باید زیست، دوزخ اما سرد، ترا ای کهن بوم و بردوست دارم، این که بهار دیگر، عطا و لقای نیما یوشیج، بدعتهای نیما یوشیج. وفات - 1369 ش. آرامگاه وی در طوس، مشهد.

هوشنگ ابتهاج - ه. ا. سایه،

ولادت - 1306 ه. ش. در رشت.

در شیوه حافظ غزل سرود و در زمینه نوسرایی نیز طبع آزمایی کرده است.

غزلهای وی به تقلید حافظ - در فتنه رستاخیز، دوزخ روح، شبی خون، خونبها، گریه لیلی، چشمی کناره پنجره انتظار، نقش دیگر.

بعضی غزلها که حالت غزلیات مولوی را به خاطر می آورد.

زندان شب یلدا، بیت الغزل، همیشه در میان.

آثار وی: نخستین نغمه ها، سراب، سیاه مشق، شبگیر، زمین، چند برگ از یلدا، آینه در آینه، یادگار خون سرو.

سهراب سپهری - ولادت - 1307 ه. ش. در کاشان، قم.

وی در رشته هنر شعر و نقاشی کسب موفقیت و شهرت یافته و کارگاه نقاشی همت گماشت،

سپهری در ضمن به کشورهای اروپایی و هند سفر کرد.

کارهای هنری خود را در این کشور را معرض نمایش گذاشت.

سپهری نخستین مجموعه شعر نیمای خود را بنام "مرگ رنگ" انتشار داد. دو سال بعد

مجموعه دیگری از اشعارش بنام "زندگی خوابها" چاپ شد.

هشت سال اثر دیگری بنام آواز آفتاب شعر تقدیم کرد.

از معروفترین اشعار او "صدای پای آب" می توان نام برد. سهراب در آغاز کارشاعری تحت

تأثیر شعر نیما بود و این تأثیر در مرگ رنگ بخوبی مشهود است.

تکرار کلمات در شعر سپهری بسیار رخ می دهد.

وفات - 1359 ه. ش. آرامگاه در مشهد

شفیعی کدکنی - محمد رضا شفیع کدکنی

ولادت- 1318 ش. در کدکن نیشاپور

تخلص- م سرشک

شعر وی غالباً رنگ اجتماعی دارد.

در میان شاعران نسل خویش خاصه نوگرایان کم نظیر است.

وی با زبان دری نیز انس دارد.

آثار وی: شب خوانی، زمزمه ها، از زبان برگ، در کوچه باغهای نیشاپور، مثل درخت در

شب باران، از بودن و سرودن، بوی جوی مولیان.

شاعر آینه ها (منثور) (درباره بیدل)

شفیعی کدکنی محقق و بیدل شناس است.

گلچین گیلانی - مجدالدین میر فخرایی متخلص به گلچین گیلانی.

ولادت- 1287 ش.

از جمله شعرهای او بنام جنگل، باران.

شعر "باران" از معروف ترین آثار او است.

آثار وی: مهر و کین، نهفته، گلی برای تو، پرنده پندار.

وفات - 1351 ش در لندن.

فریدون مشیری - ولادت- 1305 ش. در تهران.

بعد از تحصیلات به وزارت پوست و تلگراف و تیلفن به کار مشغول شد.

از هجده سالگی اشعار او به طور پراکنده در مطبوعات انتشار یافت.

آثار وی: نایافته، گناه دریا، ابر، بهار را باور کن، پرواز با خورشید، برگزیده شعرها، از

خاموشی، گزینه اشعار، مروارید مهر، آه باران.

منوچهر آتشی - ولادت- 1310 ش. در روستای دهرود، بوشهر

در سال 1333 ش. آموزگار شد.

اشعار رومانتیک سرود.

با شعرهای فریدون توللی آشنا شد. بعد آتشی به کشف نیما نایل شد.

آثار وی: آهنگ دیگر، آواز خاک، دیدار در فلق، تا آخرین چکاوک، سفر خاکستر، وصل گل سوری، گندم و گیلان.
سیاوش کمربانی -

ولادت- 1304 ش. در تهران.

تحصیلاتش را در دانشکده حقوق دانشگاه تهران در رشته سیاسی به پایان رساند.
از ایام جوانی شعرهایش را بنام "مستعار شهری" در مجله های آن روزگار منتشر کرد.
آثار وی:

آوا، آرش کمانگیر، خون سیاوش، سنگ شبنم، با دماوند خاموش، خانگی، به سرخی آتش به طعام دود، وقت سکوت نیز، آمریکا آمریکا.

نویسندگان معروف دوره اخیر:

علامه محمد بن عبدالوهاب قزوینی:

ولادت- 1294 ه.ق. تهران.

از مؤلفان و محققان و دانشوران ایران بشمار می رود.

او در زبان فارسی و عربی و فرانسوی تبحر کامل داشت.

برای بررسی مطالعه نسخه خطی در سن 26 سالگی به اروپا رفت. مسافرتش 36 سال بطول انجامید. مدتی در پاریس بسر برد. پس از جنگ جهانی اول به آلمان رفت. 1318 ش. به ایران برگشت.

وفات - 1328 ش. در تهران.

آثار او: المعجم فی معاییر اشعارالعجم از شمس قیس رازی، لباب الالباب (عوفی) تعلیقات بر چهارمقاله (نظامی) مرزبان نامه، از سعدالدین وراوینی، دیوان حافظ و چندین متن دیگر را به شیوه دقیق و علمی تصحیح کرده است. تعلیقات و حواشی بر چهار مقاله خیلی شهرت داشت.

یادداشت های قزوینی- ده جلد است که حاوی نکات ادبی، تاریخی، جغرافیایی و غیره.

او لوائج جامی را به زبان فرانسوی ترجمه کرده.

بدیع الزمان فروز انفر - ولادت- 1322 ه.ق. بشرویه توابع طبس در خانواده اهل علم به دنیا آمد.

از جمله علامه قزوینی مانوس بود.

در دانشکده معقول و منقول "الحیات" دانشگاه تهران به تدریس تاریخ ادبیات فارسی و تصوف اسلامی مشغول شد.

سفرهای متعدد به کشورهای اسلامی و آمریکا و بریتانیا کرد.

وی دانشمند نکته سنج و محقق بزرگ بود.

وی اطلاعات بسیار وسیع در معارف اسلامی داشت.

در سالهای آخر عمر اکثر اوقات خود را صرف تحقیق در آثار مولانا جلال الدین رومی کرد. علاوه برتالیف رساله ای درباره مولانا و اطرافیان او، دیوان شمس تبریزی تصحیح کرد. معارف سلطان العلماء پدر مولانا و فیه ما فیه مولانا نیز تصحیح کرد.

شرح مثنوی مولوی را آغاز کرد و متأسفانه ناتمام ماند.

آثار او: سخن و سخنوران، در تاریخ ادب فارسی، رساله در احوال مولانا جلال الدین، مأخذ قصص تمثیلات مثنوی، احادیث مثنوی، احوال و تحلیل آثار فریدالدین عطار نیشاپوری، دستور زبان فارسی.

ترجمه- زنده بیدار، ترجمه حی بن یقظان از ابن طفیل.

وفات - 1349 ش. در تهران.

مجتبی مینوی - ولادت- 1282 ش.

تحصیلات ابتدایی را در سامرا و تهران و تحصیلات متوسطه را در دارالفنون و دارالمعلمین و تحصیلات دانشگاهی را در لندن گذراند.

وی ریاست کتابخانه ملی را آغاز کرد. منتهی رایزن فرهنگی ایران در ترکیه بود.

مشاغل دیگر در لندن و پاریس داشت و در بسیار از کنگره های داخلی و خارجی شرکت کرد. در اواخر عمر به ریاست بنیاد شاهنامه فردوسی تعیین شد.

مینوی در زبان فارسی و عربی و انگلیسی و فرانسه استاد "ماهر" بود.

از عهده خواندن زبان آلمانی بر می آمد و با ادبیات انگلیسی آشنا بود. در رشته تاریخ و مخصوصاً در تاریخ سلجوقیان و مغول تبحر داشت. او را "استادی، از اقلیم نمی دانم" نامیده اند.

آثار او: تصحیح ویس و رامین (فخرالدین اسعد گرگانی)، تصحیح مصنفات بابا افضل کاشانی با همکاری یحیی مهدوی، تصحیح کلیله و دمنه از مرحوم مینوی مقالات زیادی هم برجای مانده است که برخی از آنها در تاریخ و فرهنگ، نقد حال گرد آمده است.

استاد سعید نفیسی - ولادت- 1315 هـ.ق بمطابق 1284 ش. تهران.

بعد از تحصیلات ابتدایی به فرانسه رفت و ده سال در آن کشور ماند و مطالعه ادبیات اروپایی کرد.

وی شغل درس و تدریس در مدرسه های گوناگون مانند مدرسه علوم سیاسی، دارالفنون، دارالمعلمین انجام داد.

وی نیز در دانشگاه تهران به دانشکده ادبیات و تاریخ تصوف و تاریخ تمدن را تدریس کرد.

وی مجله شرق (ماهنامه) را آغاز کرد.

سعید نفیسی یک رکن مستقل فرهنگستان بود.

نفیسی را از جمله نامور استادان، محققان، شاعران، نثرنگاران و غیره می شمارند.

تقریباً تعداد تالیفات و تصانیف و تصحیحات (تعلیقات و حواشی) ترجمه 245 می رسد. تقریباً

شش صد مقاله علمی و تحقیق در رسایل و جراید مختلف منتشر شده است. حدوداً 150 مقاله

هستند که در اروپا و آسیا در زبان فرانسوی انگلیسی، روسی و عربی، اردو منتشر شده است.

وی در زبان عربی و فرانسوی مهارت داشت و در زبان المانی، روسی و انگلیسی استفاده می کند.

وفاتش در سال 1345 ش. بمطابق 1966 م. اتفاق افتاد.

آثار او: آخرین یادگار نادر شاه (نمایشنامه) فرنگیس (رمان) گلچین (از دیوان سعید نفیسی)

تاریخ ادبیات روسی، رباعیات حکیم عمر خیام، ایلید (ترجمه) ادیسو (ترجمه) آثار گمشده

ابوالفضل بیهقی، ابن سینا در اروپا، نظامی در اروپا، تاریخ اجتماعی ایران از انقراض

ساسانیان تا انقراض امویان، تاریخ اجتماعی قرون معاصر ستارگان سیاه مجموعه داستان کوتاه

است، شاهکارهای نثر معاصر فارسی، تاریخ نظم و نثر در ایران و غیره.

عبدالحسین زرین کوب - ولادت- در سال 1301 ش.

پدر او در ابتدا شغل زرگری دارد.

مدتی زبانهای انگلیسی و فرانسوی تدریس کرد. در دانشگاه مطالعه کتب فلسفی و آثار فلسفی یونانی و عربی علاقه مند شد.

در زمان تحصیل در دوره دکتری در مباحثی نظیر تاریخ کلام و تاریخ ادیان تحقیقاتی کرد. در دانشسرای عالی مدرسه عالی پاریس و دانشکده هنرهای دراماتیک به تدریس پرداخت. پس از مسافرتها به لبنان، عراق، سوریه، پاکستان، هند و آمریکا، به تدریس دانشکده ادبیات دانشگاه تهران دعوت شد. کارهای که او انجام داده است از جمله کتابها و مقالات و ترجمه ها، سخنرانیها و رسایل و غیره خیلی زیاد است.

آثار او:

دو کتاب معروف او- درخت معروف، جشن نامه استاد دکتر عبدالحسین زرین کوب، یادگار نامه استاد ارجا می دهد، نقد ادبی (دو جلد) ارزش میراث صوفیه، تاریخ ایران بعد از اسلام، باکاروان حله، شعر بی دروغ، شعر بی نقاب، بامداد اسلام، کارنامه اسلام، تاریخ در ترازو، نه شرقی نه غربی انسانی، مجموعه 34 مقاله است. جستجو در تصوف ایران "دو جلد"، بحر در کوزه، در قلمروی وجدان، پیر گنج و غیره.

وفات - سال 1378 ش.

محمد علی اسلامی ندوشن - ولادت- در سال 1304 ش. ندوشن، یزد.

وی شاعر، منتقد، مترجم و پژوهشگر برجسته ادبی ایران است.

تحصیلات ابتدایی را نخست در مدرسه "ناصر خسرو" سپس در مدرسه "خان" یزد پی گرفت. دوره متوسطه را در دبیرستان البرز به پایان رساند.

به مدت پنج سال در فرانسه و انگلستان به تحصیل و کسب دانش پرداخت.

پایان نامه خود با عنوان "کشور هند و کامنولت" به دریافت و درجه دکتری حقوق بین الملل از دانشکده حقوق دانشگاه سورین پاریس توفیق یافت.

شغل در دانشگاه ملی، در مدرسه عالی ادبیات، مدرسه عالی بازرگانی و مؤسس علوم بانکی پرداخت.

آثار او: ماجرای پایان ناپذیر حافظ، تأمل در حافظ، زندگی و مرگ پهلوانان در شاهنامه، داستان داستانها، نامه نامور، ایران را زیاد نبریم، نکر مناقب حقوق بشر در جهان سوم، ایران تنهائش روزها "سرگذشت- سه جلد"، افسانه افسون، مرزهای ناپیدا، جام جهان بین، صفیر

سیمرغ، کارنامه سفرچین، کارنامه چهل ساله، باغ سبز عشق، فرهنگ و شبه فرهنگ، پیرو زاینده دموکراسی و غیره.

پرویز ناتل خانلری - ولادت- در سال 1292 ش. تهران.

او ادیب، سیاستمدار، زبان شناس، نویسنده، شاعر معاصر ایران است. در حکومت قاجار شغل دیوانی داشت. خانواده وی اصلاً مازندرانی بود. تحصیلات ابتدایی را مدرسه سن، مدرسه آمریکایی تهران و مدرسه ثروت تهران گذراند. دوره متوسطه از دارالفنون به تشویق فروز انفر رشته ادبی را انتخاب کرد. در سال 1314 ش. دانشنامه لیسانس به زبان و ادبیات فارسی از دانشکده ادبیات دانشگاه تهران دریافت کرد. در سال 1315 ش. به خدمت وزارت فرهنگ در آمد. در سال 1322 ش. جزو اولین گروه دریافت کنندگان دکتری در زبان و ادبیات فارسی از دانشگاه تهران بود.

خانلری در سال 1327 ش. به پاریس رفت و مدت دو سال در انستیتو دو فونتیک که ضمیمه دانشگاه سوربن پاریس بود به مطالعه و تحقیق مشغول شد. پس از انقلاب اسلامی خانلری به مدت صد روز زندانی شد. وفات 1369 ش. تهران.

آثار وی: دستور زبان فارسی، تاریخ زبان فارسی، فرهنگ تاریخی زبان فارسی، غزلهای غزل، وزن شعر فارسی، مخارج الحروف ابن سینا (ترجمه)، زبان شناسی و زبان فارسی، شعر و هنر (مجموعه مقالات)، هفتاد سخن دو جلد (مجموعه مقالات) و غیره.

ذبیح الله صفا - ولادت- در سال 1290 ش. شهریزاد، ایران. پژوهشگر، مترجم، استاد ممتاز دانشگاه تهران است.

دوره آموزش ابتدایی را در سال 1304 ش. در بابل به پایان رساند و در دبیرستان های سیروس و دارالفنون تحصیل گرفت.

در سال 1312 ش. تحصیلات متوسطه به پایان رساند.

وی به عنوان "حماسه سرای در ایران" بدرجه دکتری نایل شد. استاد ادبیات دانشگاه تهران بود.

دکتر ذبیح الله صفا پس از سال 1357 ش. در المان اقامت داشت و در سال 1378 ش. در شهر لوبک المان در گذشت.

او بنیانگذار و مدیر مجله سخن بود.

او مدیر مجله دانشکده ادبیات تهران بود.

آثار وی: تاریخ ادبیات در ایران (5 جلد)، تاریخ تحول نظم و نثر فارسی، مرزا پرستی در ایران، قدیم، حماسه سرایی در ایران، گاه شماری و جشن های ملی ایران، انین سخن در معانی و بیان، دیوان عبدالواسع جیلی (تصحیح)، رافایل لامارتین (ترجمه)، انین شاهنشاه ایران، نثر فارسی از آغاز تا عهد نظام الملک، تاریخ علوم ادبیات ایران، مقدمه ای بر تصوف، سیری در تاریخ زبانتها و ادب ایرانی، نظری به تاریخ حکمت و علوم در ایران و غیره.

ویژگیهای ادبیات معاصر:

بعد از انقلاب فرانسه تغیرات شگرفی در ادبیات کل جهان پدید آمد.

ایران نیز از این تلاطم ادبی اجتماعی بسیار تأثیر گرفته. به همین علت، ادبیات ایران یک عهد نو آغاز می شود.

نخستین بار ادبیات ایران از دربار به مردم آمد.

ادبا و شعرا درباره مسائل عامه و حقوق و مساوات زنان و مسائل اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در ادبیات بکار بردند.

انواع شعر بالخصوص قصیده و غزل رو به زوال شدند.

در شعر نوع شعر آزاد شعر سپید بوجود آمد.

شعرا عروض سنتی در شعر نو بکار نبردند.

موضوعات اخلاقی، دینی، مذایح و مناقب و داستان اساطیری از بین رفت.

در ادبیات کلاسیک تأثیر واژه های زبان عربی و ترکی و تأثیر فرهنگ بود ولی در ادبیات معاصر واژه های غیر زبان ترک می گفتند.

در ادبیات معاصر تأثیر فرهنگ اروپا بالخصوص ادبیات و فرهنگ فرانسه زیاد دیده می شود.

انواع نثر فارسی جدید داستان کوتاه و رمان و نمایشنامه و روزنامه نویسی در این دور بوجود آمد.

در این عهد چاپخانه و دارالفنون تأسیس شده.

چاپخانه و دارالفنون برای بیداری ایران نقش مهمی را ایفا نمودند. نهضت مشروطیت در عهد قاجار شروع می شد. برای تغییر ادبیات و بیداری ایران و دیموکراسی خیلی مهم است.

در دوره های قبلی مردان در ادبیات مهارت و نیرو و قوت داشتند ولی در ادبیات علاوه بر مردان زنان هم قسمت آزمایی کردند. قوت و نیرومندی زنان در ادبیات معاصر بسیار نمایان است.

در ادبیات جدید گفتگو درباره زنان و احساسات و جذبات ایشان بسیار دیده می شود. در ادبیات معاصر نقد اجتماعی یک عنصر مهم است.

دانشوران معروف تاجکستان:

صدرالدین عینی - (سال ولادت 1878، سال وفات 1954)

او را بنیان گذار ادبیات تاجیک می گویند.

صدرالدین عینی به دلیل اهمیتش در تاریخ و فرهنگ و تاجیک او را بنام "استاد" یا "پدر" ملت تاجیک می شناسند.

عینی در ولایت بخارا دیده به جهان گشود. تخلص وی عینی بود.

آثار وی -

جلادان بخارا (اثر منثور خود) "سرگذشت تاجیک کم بغل (کتاب آدینه) داستان غلامان، قصیده جنگ و ظفر و مارش انتقام، زندگی نامه های مکتب کهنه و مختصر ترجمه حال خودم، یادداشتها.

ساتم اولوغ زاده - در سال 1911، در اوزبکستان کنونی زاده شد.

نویسنده برجسته و پرکار که در قلمرو داستان کوتاه، انگاره، نمایشنامه و رسالات ادبی خوش درخشیده است.

دو نمایشنامه وی "شادمان و کلتداران سرخ" در شمار قویترین آثار ادبیات نمایشی تاجیک محسوب است. آثار او -

یاران با همت، درانگار نوآباد، داستان درّه و خش. نمایش نامه وی - داستان، جویندگان را بشیوه کمدی نگاشت.

در سال 1958 نمایشنامه رودکی را نگاشت که نخستین نمایشنامه تاجیک بود که بشیوه زندگی نامه نوشته شده است.

کمدی- گوه‌ر شب چراغ. وی در سال 1990 رومانی با عنوان فردوسی در دوشنبه انتشار داد که در آن سعی شده است زندگی فردوسی براساس روایات تاریخی و نیمه تاریخی با زبان داستان روایت شود.

جلال اکرامی - نویسنده برجسته تاجیک بسال 1909 در بخارا متولد شد. وی نویسندگان معروف مانند وکتور هوگو، الیکساندر دوما، بالزاک، ماکسیم گورکی، پوشکین، لرمانتیف، گوگول و تورگنیف را مطالعه می کرد.

وی داستان غصه اثر چخوف را به تاجیکی ترجمه کرد.
وی نمایشنامه براساس زندگی ابوالقاسم لاهوتی با عنوان "دشمن" بروی صحنه برد و نمایشنامه "تخم محبت" را در سال 1938 چاپ کرد.

نمایشنامه دیگر دشمن و دلمادر، سیمای کارگران. داستانهای کوتاهی با عنوان محبت، ستاره، از مسکو چه آوردی؟ قصه کوتاه تاریخی و انقلابی- تار عنکبوت، داستان- دختر آتش. رمان- پر آوازه دوازده دروازه بخارا.

سفرنامه های معروف او- سفر کولاب، جهان دیدن، عجایب سفر، در دامن آفتاب، سفر کردن. داستان "دختر آتش" که مربوط به اجتماعی زنان و مسایل خانواده و اخلاق طرز و زندگی ثروتمندان و بینوایان را در برابر هم تصویر می کند.

وی برای این رمان در سال 1964 جایزه دولتی تاجیکستان یعنی جایزه رودکی را بخود اختصاص کرد.

رحیم جلیل - تولد 1909: نویسنده چیره دست داستان کوتاه و انگار نویس خوش ذوق و طنز پرداز و هزل نویس بود.

مهمترین آثار قلمی او: آرزو، حصه و قصه، لیلة القدر، عمر دوباره، شعرها و حقایقها، حقایقهای زمان جنگ. نمایش نامه های صبح صحرا، دل شاعر.

فاتح نیازی - تولد- 1914

وی در ابتدا به تاجیکی و اوزبیکی شعر می گفت و بعد بهنویسندگی روی آورد.
مهمترین آثار او - نمایشنامه وطن دوستان، انتقام تاجیک که مجموعه ای داستانهای کوتاه و تفسیرها است.

دختر همسازیه، حصه ای از قصه های جنگ.

برخی از اطلاعات مهم درباره ایران و جهان فارسی:

اسم - جمهوری اسلامی ایران.

کشور همسایگان ایران- ایران هفت کشور همسایه دارد.

شمال- ترکمنستان، آذربایجان، ارمنستان و دریای خزر.

شرق- پاکستان، افغانستان.

غرب- ترکیه، عراق.

جنوب خلیج فارس، دریای عمان

مساحت ایران- 16,48195 km (Area)

هجدهمین بزرگترین کشور از لحاظ جمعیت است.

پایتخت و بزرگترین شهر ایران، تهران است.

بزرگترین صحرای ایران دشت کبیر در شمال مرکز ایران واقع است.

دومین صحرای ایران - دشت لوط است.

دو تا کوه های بزرگ 1- البرز در شمال ایران

2- زاگرس (Zagros) در شرق ایران

دماوند- بلندترین قله کوه البرز است.

جهان فارسی:

ازبکستان - پایتخت - تاشقند، زبان - ازبک.

شهرهای معروف- سمرقند و بخارا در ازبکستان

تاجیکستان- پایتخت- دوشانبه، زبان - تاجک

شهرهای معروف- خجند، بوستان در تاجیکستان

ترکمنستان- پایتخت- (Ashghabat)، زبان- ترکمانی
 شهرهای معروف - آبادان، کرغستان در ترکمنستان
 آذربایجان- پایتخت باکو، زبان - آذری
 شهر معروف - گنجه
 افغانستان- پایتخت - کابل، زبان- دری
 شهرهای معروف - هرات، قندهار، بلخ، غزنه.
 جاههای معروف تاریخی و دیدنی ایران:
 نقش رستم، کتیبه ساسانی - شیراز
 دروازه قرآن، تخت جمشید - شیراز
 پرسوپولس و بازارگاد - شیراز
 کاخ هشت بهشت - اصفهان
 میدان نقش جهان، میدان امام، مسجد جامع، چهل ستون- اصفهان
 پل خواجه، سی و سه پل - اصفهان
 کاخ گلستان، برج آزادی، برج میلادی - تهران
 سلطانیه - زنجان
 گنبد قابوس- گلستان
 بیستون- کرمان شاه
 ارغام- کرمان
 بیست ستون- قزوین
 نقش رجب، خرابه شاپور- کتیبه ساسانی.
 پایتخت سامانی بخارا بود.
 پایتخت خوارزم شاهیان کرکاج بود.
 پایتخت زیاریان گرگان بود.

هفت بند composed محتشم کاشانی

Prof. Nazir Ahmad- حافظ شناس

Persian name of Iranian academy- فرهنگستان

باربد is the name of a Musician in sasanian period.

بهزاد - نقاش

The title of Sultan was first assumed by محمود غزنوی

A literary History of Persia is written by E.G. Brown.

The History of Persian literature is written by John Rypca.

A Book "**Dream forgotten**" is written by Waris Kirmani.

Post Revolution Persian Verses is written by Munibur Rahman.

سید مبارزالدین is Translated in Urdu by تاریخ ادبیات ایران از رضا زاده شفق

Influence of Islam on Indian Culture is written by Dr. Tarachand.

صدرالدین عینی The history of Tajik literature is written by

Prof. Nabi Hadi Authored dictionary of Indo- Persian literature.

ضیاءالدین برنی was a contemporary of Amir khusrau

عبدالحمید لاهوری is authored by پادشاه نامه

حسن بن صباح was the Centre of الموت

غزنه was buried in سنایی

* QUM is known as the Cultural داستانهای دل انگیز was written by زهرا خانلری
Capital of Iran.

* Around 1%(0.99%) of the world's population speaks Persian.

* Persian is the official language of Iran, Afghanistan and Tajikistan.
(Afghanistan and Tajikistan have two official languages, Dari and Tajik respectively).

* Persian belongs to the western branch of Iranian family of Indo-European language.

* The term Farsi is the Arabicised form of Parsi.

* Languages like Luri, Tat and Lari are closely related to Persian.

* The name Persia to Iran was changed in the year 1934.

- * Iran become an Islamic Republic in the year 1979.
- * Iran –Iraq war lasted for over eight years from 1980-1988.
- * Iran has 98% of muslim population (89%shias and 9% sunnis and the rest 2%).
- * The editor of encyclopedia Iranica is Ehsan yarshater.
- * Currently Voice of America(VOA), British Broad Casting (BBC), Deutsche Welle (DW, is Germany's International Broadcaster) and Radio Free Europe/Radio Liberty(RFE/RL, is a broadcaster, funded by the U.S. congress) also use Persian service for the broadcast in this Language.
- * 15% Pakistani population speaks PASHTO language which is a dialect of Persian language.
- * Persian is the second most widely used language in the Middle-East after Arabic.
- * Parliament of the Islamic Republic of Iran is called Majlis.
- * Iranian Parliament is called MAJLIS-E-SHOORA-E-ISLAMI also called the People's House.
- * The Iranian Parliament currently has 290 representatives.
It is Unicameral.
- * The White Revolution in Iran has given the right to vote and be elected to the women in the parliament.
- * The 290 seats in Iranian parliament is represented by 31 provinces of the country.
- * The general elections in Iran takes place after every 4 years.
- * The tenure of the President of Islamic Republic Of Iran is of 4 years.
- * The Original voting age in Iran was 15 years till 2007 but in 2008 it was raised to 18 years.

بحرهای مهم فارسی:

- 1- بحر متقارب- فعولن فعولن فعولن (شاهنامه فردوسی).
- 2- بحر متدارک- فاعلن فاعلن فاعلن فاعلن
- 3- بحر رمل - فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن (مثنوی معنوی).
- 4- بحر رجز- مستفععلن مستفععلن مستفععلن مستفععلن
- 5- بحر هزج- مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
- 6- بحر وافر- مفاعلتن مفاعلتن مفاعلتن مفاعلتن و غیره

لقب های شاعران بزرگ فارسی:

- خسرو - طوطی هند
حسن سجزی - سعدی هند
حافظ - لسان الغیب
بوعلی شاه قلندر- رومی ثانی
تاج الدین رضا- بلبل هند
نظیری نیشاپوری- حافظ هند
قائمی - حسان العجم
کمال الدین اسماعیل اصفهانی- خلاق المعانی
خواجه عبدالله انصاری- پیر هرات
فیضی فیاضی - فیاض عجم
مولانا آزاد علی بلگرامی- حسان الهند

فهرست

مقدمه

19

ایران پیش از اسلام:

21

دوره هخامنشی : زرتشت، اوستا

21

دوره اشکانی : خدایی نامه، زبان اشکانی

24

دوره ساسانی : هزوارش، جنگ نهاوند

24

ادبیات فارسی پس از اسلام / ادبیات کلاسیک :

25

دوره طاهری :

25

شاعران :

حنظله بادغیسی، مسعودی مروزی

26

دوره صفاری : .

شاعران :

محمد بن وصیف سیستانی، فیروز مشرقی، ابو سلیک گرگانی

26

دوره سامانی :

شاعران :

ابو شکور بلخی، ابوالمؤید بلخی، رابعه بنت کعب قزداری بلخی، ابوالحسن شهید بلخی،

	عمارہ مروزی، حکیم کسانى مروزی، رودكى سمرقندى، دقيقى طوسى
28	نثر نویسى : مقدمه شاهنامه، شاهنامه بلخى، تاريخ بلعمى، تفسير طبرى، حدود العالم من المشرق الى المغرب، زكريا رازى
30	ويژگيهاي عهد سامانى :
30	دوره غزنوى :
30	شاعران :
	عنصرى، اسجدى، فرخى، منوچهرى، فردوسى
	ماخذ شاهنامه، ترجمه هاى شاهنامه
34	نثر فارسى در عهد غزنوى :
	بدیع الزمان، شیخ ابو علی سینا، ثعالبی، ابوریحان البیرونى، ابوالفضل بیهقى
35	ويژگيهاي عهد غزنوى :
36	دوره سلجوقى :
36	شاعران اين دوره :
	بابا طاهر همدانى، ابو سعيد ابوالخير، عبدالله انصارى، سناتى، شيخ فريدالدين عطار، اسدى طوسى، ناصر خسرو، قطران تبريزى، مسعود سعد سلمان، عمر خيام، امير معزى، فخرالدين اسد گرگاتى، انورى، ازرقى، رشيد وطواط، ظهير فاريابى، جمال الدين اصفهانى، ابوالفرج رونى، سيد حين غزنوى، سوزنى سمرقندى، عبدالواسع جبلى، مختار غزنوى، عمق بخارائى
44	آذربايجان :
44	شعرای آذربايجان :
	خاقانى شيروانى، مجيرالدين بيلقانى، فلکى شيروانى، نظامى گنجوى
46	نثرنويسى در دوره سلجوقى :
46	کتابهاي عرفانى :
47	کتابهاي اخلاقى :
49	ويژگيهاي عهد سلجوقى :

دوره ایلخانی و مغول یا تیموریان :

50

شاعران :

50

عراقی، سعدی شیرازی، شیخ محمود شبستری، مولانا رومی، کمال الدین اسماعیل خلاق
المعانی، همام تبریزی، اوحدی مراغه ای، خواجو کرمانی، سلمان ساوجی، عبید زاکانی، حافظ
شیرازی

شاعران دوره تیموریان :

56

مولانا جامی

تالیفات منشور :

57

امیر علی شیرنوازی

تصانیف دیگر :

58

نثر نویسی در زمان ایلخانیان و تیموریان :

59

کتابهای تاریخی:

59

کتابهای اخلاقی و دینی:

60

ویژگیهای عهد مغول و تیموریان :

63

ادبیات فارسی در هند :

63

شاعران معروف دوره غزنوی:

64

ابوالفرج رونی، مسعود سعد سلمان

سلطنت دهلی :

65

دوره مملوک :

65

شاعران این دوره :

65

شمس الدین محمد بلخی، فضل ملتان، ضیاء الدین سجزی، ناصری، روحانی سمرقندی، تاج

الدین ریزه، عمید سنّامی، شهاب الدین مهمره بدایونی، شیخ جمال الدین هانسوی

66

نثر نویسی :

67

عهد خلجی و تغلق :

- 67 شاعران این دوره ها :
- تاج الدین رضا، حسن سجزی، امیر خسرو، شیخ بوعلی قلندر، بدر چاچ، ضیا نخبی، مطهر کره
- 71 نثر در این دوره ها :
- 72 کتابهای تصوف :
- 72 کتابهای تاریخی :
- 73 کتابهای دینی و تصوف :
- 74 دوره های سید و لودی :
- 74 شاعران این دورها :
- مجدالدین بابری، برهنه دنگرمل، شیخ رزق الله دهلوی، فضل الله جمالی
- 75 نثر این دورها :
- 75 کتابهای تاریخی :
- 76 کتابهای تصوف و دینی :
- 76 کتابهای علوم :
- 77 عهد گورکانیان هند :
- 77 عهد بابری :
- 77 عهد همایون :
- 77 عهد جلال الدین محمد اکبر :
- 78 شاعران این دوره :
- غزالی مشهدی، فیضی فیاضی، عرفی شیرازی، سنایی مشهدی، بیرم خانخانان، نظیری نیشاپوری، ملاقاسم کاهی، ظهوری ترشیزی، بدرالدین حسین کشمیری
- عهد جهانگیر:
- 80 شاعران این دوره:
- 80 طالب آملی، تقی اوحدی، حبیب کشمیری، عبدالشکور بزمی

- 81 **عهد شاهجهان :**
 81 **شاعران این دوره :**
 81 کلیم کاشانی، صائب تبریزی، غنی کشمیری، یحیی کاشانی، حاجی محمد قدسی، داراشکوه،
 پندت برهمن لاهوری، محسن فانی کشمیری

- عهد اورنگزیب :**
 83 **شاعران این دوره :**
 83 زیب النساء، شیخ علی حزین لاهیجی، ناصر علی سرهندی، مرزا عبدالقادر بیدل، نظام الدین
 خان فائق، مرزا اسدالله خان غالب، خواجه میر درد، سراج الدین علی خان آرزو

85 **نثر نویسی در عهد گورکانیان هند :**

88 **نظم و نثر بعد از تیموریان هند :**

خواجه الطاف حسین حالی، مولانا غلام قادر گرامی، مولانا شبلی نعمانی، علامه اقبال لاهوری
 90 **نثر نویسی بعد از مغولان :**

91 **کارهای ترجمه در هند :**

93 **فرهنگ نویسی در هند :**

95 **ویژگیهای ادبیات فارسی در هند :**

96 **ادبیات فارسی در عهد صفوی :**

96 **شاعران معروف این دوره :**

بابا فغانی شیرازی، هاتفی خرجری خراسانی، هلالی چغتانی استرآبادی، اهلی شیرازی،
 وحشی بافقی، محتشم کاشانی

98 **نثر نویسی در عهد صفوی :**

99 **ویژگیهای عهد صفوی :**

100 **ادبیات فارسی در عهد افشاری :**

100 **شاعران معروف این دوره :**

مشتاق اصفهانی، عاشق اصفهانی، آذر بیگ دلی کاشانی، هاتف اصفهانی

101	عهد زند :
101	ادبیات فارسی در عهد قاجاری :
101	شاعران معروف اوایل دوره قاجار :
	فتح علی کاشانی، نشاط اصفهانی، مجمر اصفهانی، وصال شیرازی، فروغی بسطامی، سروش اصفهانی، حکیم قآنی شیرازی، یغمایی جندقی، محمود خان صبا، فتح الله شیبانی، قره العین طاهره بابیه
106	نثر نویسندگان معروف در اوایل دوره قاجاری :
	قایم مقام، فاضل خان گروسی، حاجی فرهاد میرزا، میرزا حسن علی خان امیر نظام گروسی، میرزا ملکم خان، محمد حسن خان اعتماد السلطنه
108	تاریخ نویسی :
109	تذکره :
110	روزنامه نویسی و روزنامه ها :
110	روزنامه های فارسی بیرون از ایران :
111	روزنامه نویسی در هند :
112	دارالفنون :
112	نهضت مشروطیت :
112	ادبیات نثر معاصر یا جدید :
	نثر نویسندگان معروف دوره دوم قاجاریه و دوره مشروطیت تا دوره اخیر :
112	رمان نویسندگان معروف ادبیات فارسی :
113	رمان های تاریخی :
114	رمان های اجتماعی :
116	نمایشنامه نویسی و نمایشنامه ها :
117	نمایشنامه نویسندگان معروف :
	مرزا آغا تبریزی، سیدعلی نثر، رضا کمال، حسن مقدم، ذبیح بهروز، احمد محمودی، غلام حسین ساعدی، ابوالقاسم جنتی عطایی، میرزاده عشقی، صادق هدایت

- داستان کوتاه نویسی :
- 118 داستان کوتاه نویسان معروف :
- جمالزاده، صادق هدایت، جلال آل احمد، بزرگ علوی، علی دشتی، صادق چوبک، حسین قلی خان مستان، سیمین دانشور، سعید نفیسی، غلام حسین ساعدی
- 124 ادبیات شعر معاصر :
- شاعران معروف دوره قاجار دوم و دوره مشروطیت :
- ادیب الممالک فراهانی، ادیب نیشاپوری، علی اکبر دهخدا، ملک الشعرا بهار، عارف قزوینی، ابوالقاسم لاهوتی، نسیم شمال، فرخی یزدی، پروین اعتصامی، ایرج مرزا، عشقی
- 131 شعرای دوره معاصر (از نیما تا امروز) :
- نیما یوشیج، فروغ فرخ زاد، شهریار، فریدون توللی، احمد شاملو، سرمد، مهدی اخوان ثالث، هوشنگ ابتهاج، سهراب سپهری، شفیع کدکنی، گلچین گیلانی، فریدون مشیری، منوچهر آتشی، سیاوش کسرای
- 137 نویسندگان معروف دوره اخیر :
- علامه عبدالوهاب قزوینی، بدیع الزمان فروزانفر، مجتبی مینوی، استاد سعید نفیسی، عبدالحسین زرین کوب، محمد علی اسلامی ندوشن، پرویز ناتل خانلری، ذبیح الله صفا
- 142 ویژگیهای ادبیات معاصر (عهد قاجاری و پهلوی) :
- 143 دانشوران معروف تاجیکستان :
- 145 برخی از اطلاعات مهم درباره ایران و جهان فارسی :
- 146 جاههای معروف تاریخی و دیدنی ایران :
- 149 بحرهای فارسی :
- 149 لقب های شاعران بزرگ فارسی :
- 150 برگهای سوالات سالهای گذشته :
- 180 نمونه سوالها :
- 188 برگهای پاسخ :